

Doğu Türkistan'ın Sesi

Voice of Eastern Turkistan

ETV

Doğu Türkistan Vakfı Yayınıdır.
Published by,
Eastern Turkistan Trustees

Üç ayda bir çıkar. Türkçe, Arapça, İngilizce İlmî, Millî, Edebî Mecmua.
A General Review appearing every three months in Turkish, Arabic and English.

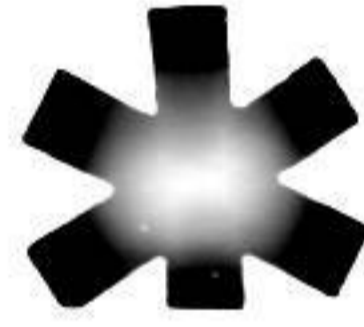
DEAR READERS:

Please send your 1987 yearly subscriptions, while it is fresh in your minds! Please, do not forget it or neglect it!

**SUBSCRIPTION TERMS OF "VOICE OF EASTERN TURKISTAN" FOR 1987
FOR COUNTRIES OTHER THAN TURKEY**

Country	Single Issues	Yearly Subscription Rates
USA	5 Dollars	15 Dollars
S. Arabia	20 Riyals	80 Riyals
W. Germany	15 Marks	40 Marks
Belgium	300 B.Francis	800 B.Francis
France	50 F.Francis	150 F.Francis

**Our Bank Account:
Account no: 240022
Yusufpaşa Branch
of Akbank
Istanbul.**

DOĞU TÜRKİSTAN'I UNUTMAYINIZ!

Aziz Okuyucu !...

"DOĞU TÜRKİSTAN"

*Abonelerinizi yenilemeyi
unutmayınız!*

"DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ" 1987 YILI ABONE VE FİYAT LİSTESİ

Ülke	Beher Sayı	Yıllık Abone
Türkiye	1000 TL	4000 TL
ABD	5 Dolar	15 Dolar
S.Arabistan	20 Riyal	80 Riyal
B.Almanya	15 Mark	40 Mark
Belçika	300 B.Frangı	800 B.Frangı
Fransa	50 F.Frangı	150 F.Frangı

**Banka Hesap No: 240022
Akbank Yusufpaşa
Şubesi,
Aksaray-İstanbul**

DOĞU TÜRKİSTAN'IN SESİ

Üç Aylık Mecmua

Yıl: 3, Cilt 3, Sayı: 11-12
Aralık 1986

*

Sahibi:
Doğu Türkistan Vakfı Adına
Mehmet Rıza Bekin

*

Yazı işlerini fiilen idare eden
Mes'ül Müdür
Niyazi Yıldırım
Gençosmanoğlu

*

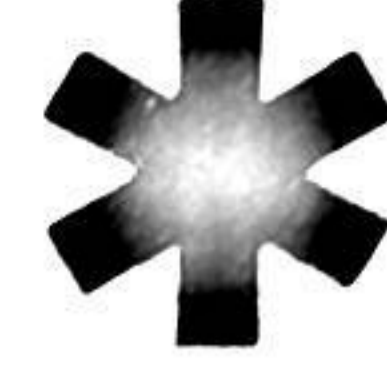
İdare Yeri:
Doğu Türkistan VakfıMillet Cd. 26/3 - Küçük Saray Apt.
Aksaray - İstanbul - Tel.: 524 41 21

*

Fiyatı: 750 TL.

Dış Memleketlere: 8 S

*

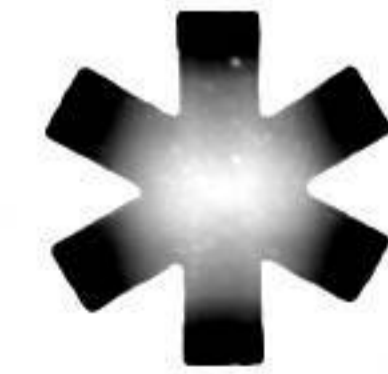
Abone
Yıllık: 3000 TL.
Dış memleketlere 30 SGönderilen yazılar iade edilmez.
Yazılar idare yeri adresine
gönderilmelidir.**Dizgi : Scantext Dizgi**
Baskı : Flaş Matbaacılık**Bu Sayıda**Sayın Okuyucu Mehmet Rıza Bekin
Doğu Türkistan Vakfı M. Sadi Koçaş
Türklük Araştırmaları Niçin Mühimdir?
Alexandre BennigsenŞarkî Türkistan Tarihi Hakkında Bazı
Kayıtlar Mehmet Saray
Mehmet Emin İslâmî'nin Hatıraları
Mehmet AllahverdiAbdülhalik Uygur ... Sultan Mahmut Kaşgarlı
Abdürrahim Ötkür A. Şekür Turan
19. Asırda Tatarlar Arasında Cedidçilik
Hareketi Ferit Ağı
Kutadgu Bilig'de İnsan Anlayışı ... Sait Başer
Türklüğün Hakkı (Şiir) Gökyiğit KutlukinÇar Rejimi Yıkıldığı Sıralarda Rusya'daki
Türklerin Durumu EnginDoğu Türkistan Müslümanlarının
Asimilasyon Hareketleriyle MücadelesiAna Yurdum Ata Yurdum (Şiir) .. N. Yıldırım
Gençosmanoğlu

Akupunktur M. Yakub Buğra

Borcum (Şiir) Zeynep Altıntarım

Hayatım ve Şecerem (Soykütük)

Haberler

Sayın Okuyucular,

Bildiğiniz gibi, "Doğu Türkistan'ın Sesi" Sayın İsa ALPTEKİN tarafından kurulan "Doğu Türkistan Yayın Merkezi"nin bir yayınıdır. Ne yazık ki Sayın ALPTEKİN bir müddetten beri yaşının ilerlemiş olması ve sağlığının bozulması nedenleriyle, artık cemaatine hizmete devam edemeyeceğini hissetmektedir. Bu nedenle derginin yayınlanması sorumluluğunu, yine kendi himayesi altında kurulmuş olan "Doğu Türkistan Vakfı"na devretmek zorunda kalmıştır. "Doğu Türkistan Vakfı"nın reorganizasyonu için "Doğu Türkistan'ın Sesi" Sayı 10, Sayfa 44'e bakınız. Sayın İsa ALPTEKİN'in Doğu Türkistan Millî varlığının korunma ve idamesinde uzun ve şerefli bir hizmet payı vardır. Kendisi güç ve çetin şartlar altında, hürriyet meselesini daima yukarda tutmak için sarfettiği yorulmak bilmeyen ve hiçbir çıkar düşünmeyen gayretleriyle, 'Göçmen Toplumumuz' arasında temayüz etmiştir. "Doğu Türkistan'ın Sesi" ile olan uzun süreli ilişkisi toplumun hizmetine vakfettiği diğer bütün faaliyetleri ile birlikte ona, bu davaya gönül vermiş olan kimselerin nezdinde gıpta edilecek bir yer kazandırmıştır.

Gelecekte kendisinin engin tecrübe ve yeteneklerinden yararlanamayacak olmamızın verdiği üzüntümüzü ifade ederken, kendisine bundan böyle uzun, mutlu ve sağlıklı bir yaşam temenni ederiz.

"Doğu Türkistan'ın Sesi" elinizdeki 11 nci sayısından başlayarak, ilhamını şerefli kurucusundan alıp, okuyucularının destek ve teşvikine dayanarak, Doğu Türkistanlı göçmenler arasında dayanışma ve birliği güçlendirmek, ve millî varlığımızı korumak ve geliştirmek için mücadeleye kararlı olan yeni bir yönetim altında çıkacaktır.

Dergimiz Türkçe, Arapça ve İngilizce olarak, sosyal, siyasal ve bilimsel haber ve görüşleri ihtiva edecek şekilde üç ayda bir yayınlanmaya devam edecektir. Türk dilinin diğer lehçelerinde yazılmış bazı ilgi çekici yazılara da dergide yer vermeye çalışılacaktır. Bununla beraber derginin şekli ve düzeni, bazı pratik ve ekonomik nedenlerle değiştirilmiştir.

Şunu vurgulamak isterim ki, bu derginin varlığının nedeni, Doğu Türkistan'ın tarih, sanat ve kültürünü yok etme veya tahrife yönelik her türlü davranışa karşı onu savunmak olmuş, ve olmaya devam edecektir. Bu konuda rehberimiz dürüstlük ve bilimsel bir yaklaşımla çalışmak olacaktır. Bu bakımdan ezelden beri çok büyük bir jeopolitik önemi olan Doğu Türkistan'ın meselelerine ilgi duyan ulusal ve uluslararası kurumların destek ve katkılarına da büyük oranda ihtiyacımız olacaktır. "Doğu Türkistan'ın Sesi" kendisine düşen görevleri yerine getirmek için yeni bir atılım yaparken, kendilerine karşı minnettarlığımızın hiçbir zaman azalmayacağı ilgili bilim adamlarının, bu gayretlere katkılarının artmasını ümit etmekteyiz.

Netice olarak, hedefimizin Doğu Türkistan halkının yüksek menfaatlarını akılcı yoldan korumak ve çalışma prensibimizin de "açıklık" olacağını belirtmek isterim.

Bizden önce ulaşılan başarıları takdirle karşılarken gelişmeyi daha da arttıracak yeni yollar ve usulleri aramaya devam edeceğimizi ve bizleri meşru çıkar alanımız dışında ihtilafli konulara sürükleyebilecek tuzaklardan dikkatle sakınacağımızı okuyucularımıza temin etmek isterim.

Saygılarımla,

Mehmet Rıza BEKİN
(Emekli General)

Doğu Türkistan Vakfı Yönetim Kurulu Başkanı

DOĞU TÜRKİSTAN VAKFI

M. Sadi KOÇAŞ

Sürekli olmasa da, yazıları yayınlanmış yakın dostlarımla gönderdikleri (Doğu Türkistan'ın Sesi) dergisi'nin bazı sayılarını okuma olanağı bulmuştum. Bu kez derginin yeni bir anlayış ve programa göre yayına devam edeceğini, ilk çıkacak dergi için bir takdim yazısı yazma teklifini alınca, hiç tereddüt etmeden ve ayrıntılarını düşünmeden kabul etmiştim. Neler yazacağıma da ondan sonra karar verdim.

Derginin eski sayılarını bir kez daha karıştırdım. Doğu Türkistan Vakfına ait vakıf senedini inceledim. Ulaştığım sonucu kendi tarih kültürümlerle karşılaştırdıktan sonra yeni bazı araştırmalara da gerek duydum. Bu yazıyı araştırmalarım sonunda ulaştığım kanaatlarımla kısaca belirtilmesi ve yeni yöneticilere bu çok önemli görevlerinde başarılar dilemek için yazıyorum.

Doğu Türkistan Vakfı'nın Gayesi :

"Doğu Türkistan" ve öteki Türk-İslâm beldelerinin kültürel, sosyal, tarihi, ekonomik ve diğer yönleri ile araştırılmasına ve tanıtılmasına çalışmaktır.

Vakıf bu amaçla Doğu Türkistan ve diğer Türk-İslâm beldelerinin san'at, edebiyat, mimari ve folklor gibi kültür ürünlerini toplar. Bu amaçla ilmi, eserler yazdırır, tercüme yapar, bunları yayınlar, imkânları ölçüsünde dergi, mecmua, broşür vs. ile neşriyat yapar.

Uluslararası kongre ve bilimsel konferanslara temsilciler gönderir, tebliğler sunar, amaçları doğrultusunda bilimsel toplantılar ve konferanslar düzenler. Bu toplantılara bilim adamları ve uzmanlar davet eder. Misafirhaneler, lokaller, kütüphaneler, toplantı salonları ve benzeri yerler açar. İnceleme ve araştırma yapanlara yurtlar tesis eder, karşılıksız burslar verir, aynı ve nakdi yardımlarda bulunur.)

Türk-İslâm VAKIF Anlayışı :

Bazı devlet adamlarımızın VAKIF konularını incelemek için Avrupa ülkelerini ziyarete gittiklerini gazetelerde okuyunca çok üzümüş ve

Mehmet Sadi KOÇAŞ Kimdir?

Sayın Sadi Koçaş 1940 yılında Harp Okulunu, 1950 yılında Harp Akademisini bitirerek Kurmay subay olmuş, benim eski bir komutanımdır. 1961 yılı sonunda kendi isteği ile emekli olmuş, 1962 yılında Cumhurbaşkanı tarafından kontenjan senatörlüğüne tayin edilmiş, 1969 yılında senatörlükten istifa ederek milletvekili seçilmişti. 1971 yılında Başbakan yardımcısı olmuş, sekiz ay Türkiye'nin ihtiyacı olan reformları yapmak için uğraştıktan sonra, bakanlığı kabul edişinin tek sebebi olan bu reformları yapma olanağı bulamayınca 12 arka daşı ile beraber önce hükümetten, bir süre sonra da politikadan çekilerek Türk tarihi ve Türkiye'nin gerçekleri ile ilgili araştırmalar yapmış, kitaplar yayınlamış, birçok gazetelerde yüzlerce araştırma ve makalesi yayınlamıştır. Politikadan ayrıldıktan sonra devlet ve özel sektör tarafından önerilen hiçbir görevi kabul etmemiştir. Bu arada rahatsızlanmış ve bir trafik kazası geçirmiş olmasına rağmen "12 Eylül" Türkiye'yi anarşiden kurtarma operasyonundan sonra kurulan Milli Güvenlik Konseyi'nin müşavirlik teklifini Fahri olarak kabul etmişti. 1973 ve 1983 milletvekili seçimlerinde muhtelif partilerden kontenjan adayı olarak listede başında seçime girme önerilerinin de hiç birisini kabul etmemiş ve politika ile ilgisini tamamen kesmiştir. Halen sadece Türkiye'nin gerçekleri konusunda bilimsel araştırmalar yapmaktadır. Son defa dergimize bir takdim yazısı yazması, sonra da yazılarına devam etmesi teklifimizi kabul etmiştir. Vakıf ve okuyucularımız adına kendilerine teşekkür ederiz.

Em. General M. Rıza BEKİN

VAKIF konusunun bir araştırma ile ayrıntıları ile öğrenmiştim. Vakıflarımızın 1400 yıllık (1) tarihi ile beraber gayelerini, başarı derecesini ve yayılma alanlarını da bu araştırma içinde tesbit etmiştim. Ulaştığım sonuç, örneğin, VAKIF incelemesi için Danimarka'ya giden bakanımızın çok yanlış bir araştırma yeri seçtiğini belgeleri ile kanıtlamış ve beni çok üzümüştü. Ulaştığım sonuçlara göre, vakıf araştırmaları için en iyi kaynak Türk-İslâm Vakıflarına ait mevcut binlerce eserdir. Ziyaret edilmesi gereken en güvenilir örnekler ve ülkeler de, 19. yy. sonu ve 20. yy. başlarına kadar Türk toprakları olan İslâm ülkeleri olmalıydı.

Ama bu üzüntüm uzun sürmedi. Bir ara ve intikal döneminden sonra özellikle sosyal ve kültürel dayanışma bakımından çok başarılı oldukları tarihi örnekleri ile sabit olan vakıfların

yeniden ele alınmış olmaları Türk ulusu'nu gerçekten sevindirmişti. Fakat kısa zamanda bazı yanlış örneklere de tanık olmuştuk. Gerçek vakıf gayeleri ile ilgili olamayan, göstermelik, başarısız bir çok vakıf kurma teşebbüslerinin bu tarihi başarımıza gölge düşürmesinden korkar olmuştuk. Sanır ve umarız ki, yetkililer tarihimiz boyunca, hemen her yerde ve her dönemde başarılı olduğumuz bu güzel geleneğimize gölge düşürülmesine olanak bırakmazlar. Gayesinden saptırılmış, kişisel, siyasal ve malî sömürü konusu yapılabilecek teşebbüsleri daha kuruluşları anında durdurabilirler. Kurulmuş olanların da kusurları görülür görülmez durdurulmaları sureti ile toplumumuzun denenmiş iyi niyetli hamiyet duygularının kamu oyu gözünde değer kaybetmesine imkan vermezler.

Doğu Türkistan Vakfı:

Bütün bu araştırma ve açıklamalarımızdan sonra, gayesi ve uygulaması hiç tereddütsüz açık, ulvi ve millî olan "Doğu Türkistan Vakfı"nın başarısından şüphe edilebileceği bir an bile aklıma gelmedi. Bu gün aralarındaki mesafe ne kadar uzak olursa olsun, çok eski ve küçük güçler hariç, bir çok sebeplerle parça parça 1500-1600, sürekli olarak da toplu ve büyük kitleler halinde 900 yıl önce Orta Asya'daki Anavatan'larından koparak, değişik yollardan, değişik şartlar altında ANADOLU merkez olmak üzere Batı Asya ve Güneydoğu

Avrupa'yı ANAVATAN olarak benimsemiş ve yerleşmiş Türk ulusu'nun, Orta Asya'da genel olarak Türkistan adı verilen ve bu gün iki ayrı büyük devletin sınırları içinde muhtar yönetimlere sahip olan Türk asıllı devletlerin vatandaşları olan soydaşlarımızla daha çok kültürel ve ekonomik yardımlaşma yolları aramamızdan daha doğal ve daha yararlı bir faaliyet düşünemiyorum.

En azdan kökü ve temeli bir ve belli olan (dil, din, kültür, san'at, eğitim, ekonomi ve kalkınma) alanlarında müşterek araştırma ve yardımlaşma konularının millî ve dinî nitelikleri yanında, bir de İslâm felsefesinin en güçlü ve uygar yönlerinden biri olan "İnsan sevgisi ile Tanrı'ya ulaşma" gayret ve hamiyetini de görmezlikten gelmek elbetteki mümkün olamaz. Bu gayretlere —az da olsa, bir ölçüde— katılabilmek düşüncesi ile, "Doğu Türkistan'ın Sesi" dergisinin gelecek sayılarında da hem bu görüş, ve temennilerimizin ayrıntıları, hem de eski ve müşterek tarihimizin uzun araştırmalar sonunda ulaşılmış gerçeklerden oluşan yazılarımızla beraber olacağımız va'di ile, Vakıf yöneticilerine ilgilerinden dolayı şükranlarımı sunarken bu büyük, millî ve insanî görevlerinde başarılar diliyorum. Doğu Türkistanlı soydaşlarımıza da Türkiye Cumhuriyeti vatandaşı olan soy kardeşlerinden selamlar, sevgiler, saygılar ve en iyi dilek ve temenniler sunmanın mutluluğunu yaşıyorum.

(1) İslâm âleminde ilk vakıf, Medine'de bizzat Hz. Muhammed (A.S) tarafından şahsına ait 7 hurmalı (gelirleri din hizmetlerinde kullanılmak üzere) kurulmuş, bütün İslâm âlemine güzel bir örnek ve teşvik olmuştur. Anado-

lu'ya yerleşen Selçuklu ve Osmanlı Devletleri'de hakim oldukları sürece aynı örneği bütün usullerine uyarak, hakim oldukları ülkelerde uygulamışlardır. Bunların örneklerini, o ülkelerde bugün dahi görmek mümkündür.

**Doğu Türkistan'ın Sesi,
Bütün okuyucularının yeni yılını
kutlar, 1987 yılının Türk ve İslâm âlemine
ve insanlığa hayırlı, uğurlu
olmasını diler.**

TÜRKLÜK ARAŞTIRMALARI NİÇİN MÜHİMDİR?

Prof. Dr. Alexandre BENNIGSEN
(Çev: Yard. Doç. Dr. Nadir DEVLET)

Bu cevaplama zor bir sorudur, çünkü bizim "Türk dillerinde konuşan" halklar diye belirttiğimiz halkların bulunduğu bölge ölçüsüz derecede geniştir. Bu bölge Balkanlardan Pasifik Okyanusuna ve Kuzey Buz Denizinden Keşmir'in sınırlarına kadar uzanır.

Pratik bir mülahaza, tebliğimi 30 dakikaya sığdırmak gayesi ile, ben bu Türk bölgesinin ancak Doğu (Asya) bölgesinden bahsedeceğim. Bunun batı kısmını, Bakanları meslektaşım Profesör Hasan Eren tarafından teferruatlı olarak inceleneceği için dile almayacağım.

Bugünkü günde bu geniş sahada Türk dillerini konuşan halklar 70 milyonun üstünde diye tahmin edilebilir.

En büyük grup SSCB'de yaşamaktadır; en azından 50 milyonu (1979'da 43 milyon) teşkil eden bu grubun % 94'ünü müslümanlar ve kalan 2.575.000'ini hıristiyanlar, budistler ve animistler teşkil eder.

Diğer mühim Türk toplulukları

- 8 ile 12 milyon Çin'de (*)
- 10 ile 12 milyon İran'da
- 2 ile 3 milyon Afganistan'da
- Yarım milyon Irak'ta
- Daha ufak gruplar ise Suriye, Moğolistan, Tibet vb. bulunurlar.

Türkiye'deki ve Balkanlardaki Türkleri de ilave ettiğimiz zaman Saraybosna'dan Çin've ve Yakutistan'a kadar mevcut olan Türklerin dünyadaki toplam sayısı 126 ile 140 milyon arasında diye tahmin edilebilir. Demografların tabiri ile bu bölgeler demografik bir patlamaya sahne olmaktadır. Gelecek asrın başında Türkçe konuşan halkların nüfusu muhtemelen 200 milyona ulaşacaktır. Dolayısıyla da biz çok mühim bir topluluk ile meşgul olmaktadır. Tabii ki bu topluluğun ehemmiyeti ancak onun nüfusu ile izah edilemez, bu topluluk aynı zamanda tarihî, kültürel, ruhî ve siyasî yönlerden de mühim bir topluluktur.

Bu kısa tebliğimde, Türklük araştırmalarının ilim adamları ve politik kararları uygulayanlar için ehemmiyetini izaha çalışacağım. Buna başlamadan önce ilgilendiğimiz sahanın jeo-politik

hususiyetini hatırlatmak isterim.

Türkistan Türkleri Sovyet Rusya, Orta Doğu, Çin ve Hindistan arasında merkezi durumda bulunan Asya'nın kalbinde yerleşmişlerdir ve bu bölge dünyanın geleceğinde mühim rol oynamaya namzettir ve gelecek burada kararlaştırılacaktır.

Bu da muhtemelen, bence mutlaka, gelecek on yıllarda bu dış dünya tarafından unutulmuş ve kendisine dikkat edilmemiş milyonlarca Türkün insanlık tarihini meydana getirmede aktif rol oynamasına sebep olacaktır.

Dolayısıyla da Türklük araştırmaları değişik sahalarda, bilhassa şu üç sahada:

- Tarihî,
- Orta Asya'nın demografik gelişimi,
- ve kültürel, dinî, ideolojik ve politik sahalarda çok mühimdir.

1— TARİHİ ARAŞTIRMA

Türklük araştırmalarının ilk önemi bu konunun akademik-ilmî olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü Asya'nın müslüman Türk halkı "tarihî bir halk" olup, dünya tarihinde büyük ve esaslı bir rol oynamıştır. Onların dünya imparatorlukları kurmuş olup inşa etmiş oldukları Buhârâ, Gence, Semerkand, Kaşgar, Tebriz, Bahçesaray, Herat ve Kazan dünya kültürünün en büyük merkezleri olmuşlardır. Bunların hepsinin ortak kaderi ise Rusya ile Çin gibi Türk olmayan ve gayri-müslim yabancılar tarafından işgal edilmelerinde oldu. 1552'de başta Kazan olmak üzere XIX. y.y.'da Türkistan'ın işgali ile tamamlanan işgalden sonra bu şehirler tarih sahnesinden silinmiş, kaybolmuş oldular. Bu yerlerin "Müslüman" ve "Türk" ahalisi de "unutuldu".

Bağımsızlıklarını kaybettikten sonra onların hayatı hakkında hemen hemen hiçbir şey bilinmemektedir. Kültürel ve siyasî hayatları inkıza uğradı ve ancak XIX. y.y.'ın sonunda Volga (İdil) Türkistan, Kırım ve Kafkasya Türkleri, en doğru tabir olan "XIX. y.y.'ın Türk-Tatar rönesansı" diye adlandırılan reformcu-modernleşme hareketi olan Cedîd hareketi ile dünya tarih sahnesine

çıktılar. Bu İslâm dünyasının modern devirlerdeki medenî tarihini en göz alıcı sahifesini teşkil ediyordu.

Tarihçiler için, XVI. yüzyıldan bu yana olan geniş bir zamanı ve sınırsız bir bölgeyi, tamamen yeni ve pratik olarak el değmemiş bir dünyayı keşif problemleri ortaya çıkmıştı. Böylece tarihî, sosyoloji, antropoloji ve kültürel sahalarda düzinelerce doktora çalışması için büyük imkânlar açılmış oldu.

Bizim sahamız güncel gelişmelerle, bilhassa değişik milli bağımsızlık anti-kolonialist hareketlerin tarihî ile ilgilenenlere de eşi bulunmaz imkânlar sağlamaktadır. Avrupalı güçlere karşı cihad bayrağı altında başlatılan ilk gerilla savaşları ta 1782'de (Şeyh Mansur'un mukaddes savaşı) Kafkasya'da başladı, ve bunun dışında XIX. ve XX. y.y.'in başlarında Kafkasya'da, Urallarda, Batı ve Doğu Türkistan'da çok çeşitli büyük gerilla ve millî bağımsızlık savaşları meydana geldi. En son müslüman gerilla ayaklanması II.Dünya Savaşı esnasında Kafkasya'da oldu. Bu hareketleri analiz yaparak, diğer şeylerin yanında Afgan savaşını daha iyi anlamak ve Afgan mücahidlerinin Sovyet ordusuna karşı başarılı bir şekilde karşı koymalarının sınırını anlamak imkânını elde edeceğiz.

II. DEMOGRAFİK GELİŞME

Türklük araştırmalarının ikinci ehemmiyeti Doğu Türklerindeki **demografik gelişmeden** kaynaklanmaktadır. Daha önce söylediğim ve hepimizin de bildiği üzere SSCB'deki üç Slav grubu (Büyük Ruslar, Ukraynalılar ve Beloruslar) dünyanın en düşük doğum oranına sahip iken, Türkler'de (bilhassa SSCB'ndeki Türklerde) "demografik bir patlama" söz konusudur. Bu durumu izah etmek için son iki Sovyet nüfus sayımları (1970 ve 1979) arasında Rusların nüfusunun %6,5 artarken, bu artışın Azerilerde % 25, Kırgızlarda % 32, Türkmenlerde % 33 ve Özbeklerde % 36 olduğunu hatırlatmak isterim.

Gelecek asrın başında, Sovyetler Birliği'nde genel nüfu 300-310 milyona, müslüman nüfus 70 ile 75 milyona ulaşacaktır. Büyük Ruslar takriben 150 milyon civarında olacaktırlar. Sovyetler Birliği'nin % 22 ile % 25'i, yani her dört Sovyet vatandaşından biri, müslüman ve beş Sovyet vatandaşından biri de Türk asıllı olacaktır. Bu topluluğun büyük ekseriyeti, 50 ile 60 milyonu, Orta Asya'da konsantre olacak; kalan 10 ile 15 milyonu Kafkaslarla Orta Volga - Ural bölgesinde bulunacaktır.

Müslüman-Türk ahali ile Slav ahali arasındaki gayri eşit tabii artış SSCB'nin güney bölgelerinin — Kafkasya ve Orta Asya'nın — **yerlileşmesine**,

yani daha müslüman ve daha Türkleşmesine yol açacaktır. Bu süreç şimdiden başlamıştır. Ruslar Kafkasya'yı terketmektedirler.

Gelecek asrın başında Orta Asya'daki (SSCB, Çin, İran, Afganistan) **Türklerin** toplam sayısı en azından 100 milyona ulaşmış olacaktır. Bundan da daha mühimi müslüman Türk topluluğu yaşanmakta olan Slav cemiyeti karşısında **genç nüfusu** teşkil edecektir. Bilhassa belli iki sahada belirttiğimiz bu demografik gelişme şimdiden uzak vadeli tesirlerini göstermeye başlamıştır:

1) Sovyet silahlı güçlerinde: Gelecek asrın başında, askerlik çağına gelen (18 yaşından yukarı olan erkekler) müslümanların (ekseriyetle Türklerin) yüzdesi 1980 yılında % 23 iken 2000 yılında % 30'a yükselecektir. Rusların ise bugün % 49 olan nisbeti 2000 yılında % 45'den az olacaktır.

SSCB'nde kaide olarak müslüman Türklere güvenilmekte ve eşit muamele edilmemektedir. Esasta müslüman subaylar mevcut olmayıp, müslüman askerler de savaş birliklerinde değil, istihkâm birliklerinde bulunurlar. Bu asrın snunda bu politikayı uygulamak imkansız hale gelecektir. Dolayısıyla da Sovyetler çok zor bir problemi çözmekle yüzyüze kalacaklardır:

a) Şayet ordunun "Rus" karakterini muhafaza etmek isterlerse, ya silahlı kuvvetlerindeki asker sayısını azaltmak veya;

b) Müslüman subayların sayısını artırmak ve müslümanları da savaş birliklerine kabul etmek gibi bir tercih önünde kalacaklardır.

İkinci şıkkı Sovyet mütehassısları şimdiden "kızıl ordunun arılaşması" diye yorumlamaya başlamışlardır, veya

c) "Kolonial ordu tipi" görüşünü kabul ederek, müslüman askerleri Rus subayları komutasına teslim edeceklerdir.

Her üç çözüm de aynı derecede tehlike arz etmektedir.

2) İş gücü: Hepimizin bildiği üzere SSCB Rusya'sında endüstri işçisi sıkıntısına ve Orta Asya'da tarım işçisi fazlalığına sahiptir. Bu dramatik durum gelecekte tehlikeli boyutlar alacaktır ve bu problemi çözmek için hiçbir imkân görünmemektedir.

Sovyetler bu durumda ancak hepsi aynı derecede dramatik ve realist olmayan:

- Ağır endüstriyi Orta Asya'ya götürmek,
- Gerekli olursa, zor da kullanarak, Orta Asya'daki iş gücünü Avrupa Rusya'sındaki endüstriyel bölgelere nakletmek,
- Hiçbir şey yapmamak gibi üç seçeneğe sahiptir.

Mesöleyi daha geniş aldığımız takdirde müslüman Türk'ün artmakta olan demografik baskısına Moskova'nın cevabı ne olabilir? Gene de şunu söyleyebiliriz ki, Sovyetlere kalan seçenekler sınırlıdır:

1) Müslüman cumhuriyetlerini ve Kafkasya'yi eşit olarak kabul etmek, tesirli, güçlü, politik ve ekonomik değişiklikler yapılmasını gerektirecek, bu ise diğer şeylerle birlikte Komünist partisi'ni aşırı bir şekilde merkezîyetçilikten vaz geçirmeye yöneltecektir. Böyle bir değişikliği beklemek, inancımıza göre imkânsızdır.

2) Orta Asyalıları zorla Sibiryaya'ya göç ettirmek ve aynı sayıda Rus ve diğer Slavları Orta Asya'ya nakletmek suretiyle tekrar bir asimile (eritme) politikası uygulamak yolu denenebilir. Bu nevi kolonizasyon politikası bundan önce de çeşitli defalar denenmişti; son deneme bundan 30 yıl önce yapıldıysa da başarılı olamadı. Bu denemelerin getireceği büyük rizikoları düşünecek olan Moskova'nın bunu tekrar uygulamaya koyması pek beklenemez.

3) Şimdiki idare-i maslahat politikasını devam etmek, herhangi bir değişiklikten kaçınmak da gerçekçi olmayacak ve en sonunda tehlike doğuracaktır.

Demografik gelişmelerin, gelecek on yıllarda, SSCB'ndeki askerî ve istihdam sahasında yaratacağı muhtemel problemler Türklük Araştırmalarının önemini ifadeye kâfi gelmektedir. Çünkü yukarıda sayılan örnekler belli bir oranda SSCB'nin ve genelde bütün dünyanın geleceğinin Doğu Türklerindeki demografik gelişmeye bağlı olacağını göstermektedir.

III. — DİNİ-KÜLTÜREL ve SİYASİ GELİŞMELER

Orta Asya mütehasıslarının hepsi gelecek on yıllarda Avrasya ve İç Asya'daki demografik gelişmelerde SSCB'nin Türk halklarının esas rolü oynayacağı hususunu tasdik ediyorlar, fakat bunun siyasî neticileri olacağı hususuna katılmıyorlar. Biz incelediğimiz bölgenin gelecekteki siyasî gelişmeleri ile ilgili problemleri aşağıdaki sorularla özetleyebiliriz:

— Gelecek asrın başında bu milyonlarca Sovyet ve Çin müslüman Türküne ne olacak? Onlar ne olacak? Veya bu soruyu başka bir şekilde formüle edersek; millî benlikleri, kültürel ve dinî şuurları ne olacak? Onlar çeşitli ufak 20 millete mi bölünecekler (en güçlüleri — o devirde 25 milyona ulaşacak olan Özbekler); veya "Türkistanlı" veya "Türk" veya daha basit bir ifade ile "Müslüman" milleti mi olacaklar? Onların Ruslara, Sovyet hakimiyetine karşı münasebetleri nasıl ola-

cak? Asimile olacak (eriyecek) Ruslaşacak, "Sovyetleşecek"ler mi, yoksa kendi millî ve dinî benliklerini muhafaza mı edecekler? Ve son olarak, onların Türk dünyasının kalan kısmına ve müslüman dünyasına münasebetleri nasıl olacak? Başka bir ifade ile dışarıdan hangi tesirleri alacaklar ve dıştaki komşularına ne gibi tesirlerde bulunacaklar?

Biz hepimiz bu soruların tarihî önemini anlıyoruz. Şayet Sovyetler Birliği'nin yöneticileri Türk müslüman cemaatini değişik "milletlere" bölmede başarılı olursa, Islâm dinini ve Islâmî yaşama tarzını tahribte başarılı olursa, bu topluluğu Demirperde ardında dış dünyada izole ederek tutabilirse, eski Sovyet hayâli "Sblienie" yâni toplulukları "yakınlaştırmak" gerçekleşebilir ve bunun sonucunda Sovyetlerin bütün kalpleri ile istedikleri "sliyaniye", yâni erime gerçekleşebilir. Bu da yni bir insan tipi olan "Sovyet insanı" (Sovetskiy çelovek) meydana getirmek konusunda başarıya ulaştırmış olur. Bu durumda Sovyet imparatorluğu hayatiyetini muhafaza edebilir.

Fakat, Sovyetlerin müslüman "ümmetini" ve Türk "milletini" parçalama (atomlarına ayırma) teşebbüsü suya düşerse; ve şayet gelecek asrın başında Kremlin liderleri kendi dinlerini ve yaşayış tarzlarını muhafaza eden, Türk ve Müslüman dünyasının bir parçası olarak kalmayı ve dış dünyadaki kardeşleri ile temaslarını sürdürmeyi arzulayan 70 ile 75 milyonluk sağlam bir toplulukla karşı karşıya kalırsa, o zaman SSCB'nin hakimleri hiç şüphesiz kendi imparatorluklarını muhafazada çok ciddi problemlere maruz kalacaklardır. Bu durumda Rusların, Çinliler, İranlılar, Afganlar ve diğer komşuları ile münasebetleri onların kendi Türk cemiyeti ile olan münasebetlerine bağlı olacaktır...

Şimd bütün bu sorulara cevap vermek için vakit henüz çok erkendir, fakat **çok yönlü ilmi araştırmalar** İç Asya'daki kültürel ve siyasî gelişmelerin geleceği hakkında bize bazı ipuçları vermektedirler.

Meselâ; İkinci Dünya Savaşından sonraki SSCB'ndeki Türk Edebiyatını analiz ettiğimizde (incelediğimizde) Türkler arasında millî şuurun geliştiğini ve böylece onların kendi millî geçmişlerine ve hali hazırdaki Sovyet devrine olan siyasî münasebetlerini anlayabilmekteyiz. Bu ideolojik gelişmeyi en iyi temsil edenlerden biri Sovyet devrinin büyük yazarlarından Kırgız Cengiz (Çingiz) Aytmat(ov)'dur. Onun bütün eserlerinde geçmişle şimdiki devrin arasındaki çatışma konusunu işlemektedir. Onun ilk eserinde, bilhassa İkinci Dünya Savaşının hemen akabinde kaleme alınan "Cemile" adlı romanında geçmiş bir grup **aksakal** tarafından temsil edilen eski Kırgız ce-

miyetidir ve bunlar şeytani canlandırmaktadırlar, diğer yandan ise Sovyet dönemi hürdür ve güzeldir. Daha sonraları ise Aytmat(ov)'da yeni bir anlayış teşekkül etti. Geçmiş güzelleşti ve Sovyet dönemi her geçen gün kötüleşti. 1960'larda kaleme aldığı "Beyaz Gemi" romanının ana fikri böyle idi. Fakat burada geçmiş İslâmiyet öncesi, Kırgız inancı ile sembolleştirilmişti. Aytmat(ov)'un en son eseri olan "Bir Gün Bin Asırdan da Uzun" (1982) adlı eserinde şimdiki Sovyet dönemi (ve geleceği) eskisi gibi korkunç, fakat İslâmiyetle sembolize edilen nostaljik geçmiş güzel olarak canlandırılmıştı.

SSCB'nin diğer Türk edipleri, Aytmat(ov) gibi zengin ve serbest ifadeye sahip olamamakla birlikte, onların eserleri de sosyolojik ve politik araştırmalar için aynı derecede ehemmiyete sahip kaynak durumundadırlar.

Aynı şeyler lengüстик (dil) çalışmaları için de söylenebilir. İkinci Dünya Savaşından beri bu sahada satır altında büyük politik ehemmiyete sahip olan gizli bir mücadele sürmektedir. Fakat bu mücadeleyi her iki taraf açıkça ortaya koymaktan kaçınmaktadır. Sovyetler Birliğindeki bütün edebi Türk dilleri (bugün kiril harfleri ile yazılan 17 edebî dil bulunmaktadır) **Ruslaştırılmaktadır**. Bu da Türkçedeki ekserisi Arap ve Fars köklü olan gayri Türk kelimeleri Rusların tabiri ile "enternasyonal" (esasta Fransızca ve İngilizce olan fakat, bunların da Ruslaştırılmış şekilleri) kelimelerle değiştirilerek yapılmaktadır. Meselâ, **merkez** yerine tsentr, veya **inkılâb** yerine **revolütsiya** tabirleri kullanılmaktadır. Bu gelişmeyi ancak basit bir Rus saldırısı olarak değerlendirmek gerekir, bu kendine has bir mücadele manzarasını arz etmektedir. Çünkü 10-15 yılda yerli Türk âlimleri ve yazarları eski Türk veya Arapça ve Farsça kelimeler yerine Rusça ve "enternasyonal" ödünç kelimelerin ihdasına karşı mücadeleye başlamışlardır. Bu mühim çekişme ile ilgili gelişmeler lengüstikle ilgili özel Sovyet neşriyatı veya daha da basit olarak değişik Türk dillerinde yayınlanan basını inceleyerek takip edebilirler.

Orta Asya'daki (Rus, Çin ve Afgan) başka ve belki de en mühim gelişme Marksist-Leninist rejimlerin hüküm sürdüğü bu bölgelerde İslâm dininin durumu ile ilgili olanıdır. Buradaki bütün komünist hükümetlerin bu husustaki arzuları ortaktır. Onlar tamamı ile lâik dünyevî cemiyetler teşekkül ettirmeyi arzu etmekte ve en büyük taviz olarak dine "**şahısların özel işi**" olarak tahammül edecekler veya tamamen ortadan kaldıracaklardır. Bu konudaki Rus ve Çin politikası birbirinden ancak kullanılan taktik yönünden ayrılmaktadır; Rus Marksistleri bütün dinlere (bil-

hassa İslâmiyete) karşı uzlaşmaz bir şekilde düşman iken, Çinliler daha hilekâr ve liberal davranmaktadırlar. Sovyet Orta Asya'sında İslâmiyeti yıkmak için yürütülen resmî ve açık faaliyet 50 yıldan fazla bir zamandan beri devam etmektedir ve bu ona güçlü halk (bilhassa Sufi kardeşliği tarafından idare edilen) ve gittikçe artan entelektüel tepki ile karşılaşmaktadır. Bu mücadelenin geleceğinin ne olacağı konusu iki ana problemin çözülüş tarzına bağlı olacaktır.

1) Türk halklarının millî şuuru ve milliyetçiliği nasıl bir karakter alacaktır? Bu tamamen lâik bir milliyetçilik formunu alabilir veya ihtilâlden önceki ve şimdiki şekliyle kalabilir. Yâni millî şuur İslâmiyete dayanır veya en azından onun tesirinde kalan bir şuur olabilir. SSCB'ndeki ve dışındaki herkes ikinci şıkkın gerçekleşeceğine inanmaktadır. Türk halklarını Sovyet dünyasına entegre etmek çok güç olacaktır. Diğer problemlerin dışında Ruslar ile Türkleri —karışık nikâhlarla— biolojik sembiyozunu gerçekleştirmek ve ortak bir —Sovyet— kültür şuurunun ortaya çıkarmak çok büyük problemler hâsıl edecektir.

Doğu Türklerinin millî şuurunu muhafazada din faktörünün ehemmiyetini müslüman olan Volga (İdil) Tatarlarının ve onların komşusu olan, XVII-XVIII. y.y.'larda hıristianlaştırılan diğer bir Türk boyu Çuvaşların durumu ile mukayese ettiğimizde gayet iyi anlarız. Çuvaşlarda dil ve biolojik cihetten asimile (erime) çok ilerlemiş olup, müslüman Tatarlar her türlü asimilasyona inatçı bir şekilde direnebilmişlerdir.

2) Sovyet (ve tabii ki Çin) Türklerinin dünyanın diğer bölümü ile münasebetleri ne olacaktır? Bilhassa onlar Müslüman Dünyası ile kardeşliklerini muhafaza edecekler mi veya bunu kurmaya çalışacaklar mı? Müslüman dünyası bu "Unutulan Türklere" nasıl bir alaka gösterecek, onları "ümme"nin bir parçası olarak mı yoksa tamamen kaybedilmiş kardeşler olarak mı değerlendirecek?

Bütün bu soruları cevaplandırmak için elimizde muhteviyat yönünden çok düşük olmasına rağmen âdet yönünden çok fazla olan ve bütün dillerde yayınlanan din aleyhtarı neşriyata sahibiz. Bu neşriyat entelektüel yönden zayıf ve ruhî yönden adî olmakla birlikte içinde bir hayli değerli malûmatlar bulunmaktadır.

Ön sonuç olarak şunu da ilâve etmek isterim ki, satelit yayınlarının yapıldığı, kasetlerin bulunduğu modern devrimizde, Stalin ve hatta Kruşçev döneminde olduğu gibi hiçbir Demirperde mühim bir insan topluluğunu izole edemez. Dolayısı ile de Sovyetler Birliği'ndeki Türk ve Müslüman milletleri hızla **Türk Milletinin** ve **Müslüman Ümmetinin** mühim bir parçası haline gelmektedirler. Bu teşhis bütün dünya için kısa bir gele-

cekte hayati ehemmiyete haiz olacak bazı problemler hasıl edecektir ve bunları da aşağıdaki gibi özetleyebiliriz:

— Sovyet müslümanları ve daha az gerçek olmakla birlikte Çin müslümanları üç çeyrek asır dünyada tamamen izole edilmiş şekilde yaşadılar. Dolayısıyla da onlar bugünkü günde kendine göre entellektüel bir eksiklik içinde bulunmaktadırlar. Tek resmî ve mecburî ideoloji olan Marksizm-Leninizmin Rus formu artık onları tatmin etmemektedir. Ve onlar dışarıdan gelecek her türlü ideoloji, teori, siyasî doktrin veya programa susamış durumdadır. Fakat bu ideolojiler ve teorileri onlar "kendilerindeki" diye benimsemeleri gerekmektedir. Bu da bu ideoloji ve teorilerin bir veya diğer yönden isterse aşırı tutucu dinî "sağ"dan veya en aşırı ihtilâlcî "sol"dan İslâma bağlanması gerektiğini gösterir. Müslüman dünyası hiç şüphesiz bu unutulmuş kardeşlerine derin tesirler yapacaktır.

Fakat Sovyet müslümanları yabancı kardeşleri ile gelecekteki randevularına boş elle gitmeyeceklerdir. Onlar 70 yıllık Sovyet hakimiyeti döneminde (ondan önce çok uzun süren Rus hakimiyeti döneminde), yabancı hakimiyetinde nasıl sağ kalınacağı ve millî benliklerini muhafaza etme imkânını sağlayan değişik politik doktrinler ve teorilerle nasıl işbirliği yapılacağını öğrendiler. Gelecekte Şamil'in veya Uzun Hacı'nın tutucu teokratik **cihad**'ından başlayarak 1920'lerde Tatar komünistleri tarafından ortaya atılan **İslâmî millî sosyalizm** dönemine kadar kazanılan, öğrenilen bu doktrinler, teoriler ve tecrübelerin (know-how) Müslüman dünyasının diğer bölümüne de belli bir tesirinin olması muhtemeldir.

SONUÇ

Türklük Araştırmaları zor bir ilmî disiplindir (sahadır). İlk zorluk lengüistik meselesinde yatmaktadır. Bu sahada çalışmak için değişik dillerin bilinmesi gerekir: Türkçenin yanında değişik Doğu Türk dillerinin bilinmesi zarurî de vardır. Sayı, çeşit ve neşriyatın enteresanlığı yönünden Tatar, Azeri ve Özbek neşriyatları başta gelir. Fakat diğer edebî Türk dilleri de, bilhassa Kazakça, Türkmence ve Kırgızca da mühimdir veya mühim olma yolundadır. Bütün bu Türk dillerinde 1928 yılına kadar Arap harfleri, 1928 ve 1938-39 yıllarına kadar Lâtin ve 1939'dan sonra ise Kiril (Rus) harfleri kullanıldı. Bu üç alfabeyi de bilmek gerekir ki bu da kendine göre bir zorluk teşkil eder. Bunun dışında iki şark dili olan ve 1920'ye kadar Buhara Emirliğinde resmî dil olarak kullanılan Farça ile 1917 ihtilâline kadar Kuzey Kafkasya'da en yaygın edebî dil olarak kullanılan Arapçayı da bilmek gerekir. Tabii ki Rusça bilmek bu sahada çalışmak için mecburidir.

Bu sahada çalışmanın ikinci mühim zorluğu bu bölgenin kültürel-tarihî zorluğunda, karışıklığında yatmaktadır. Bir tarihçi, bir siyaset bilimcisi ve bir sosyolog İslâm medeniyetini, Marksizm tarihinin Rus ve Çin formlarını, Türk-İran ve Rus-Çin tarihlerini eşit derecede iyi bilmek zorundadır.

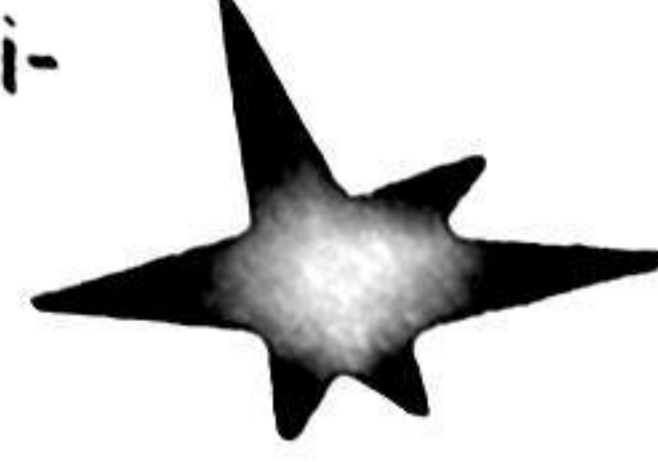
En son ve belki de en büyük zorluk, belli-başlı kaynakları, bilhassa Rus ve Sovyet kaynaklarını elde edememede yatmaktadır. Kaide olarak yabancı âlimler Sovyet arşivlerine kabul edilmezler. Ancak çok az sayıdaki yerli âlim buralardan faydalanabilir. Tabii ki biz şimdiki Sovyet araştırmalarını düşük seviyeli araştırmalar olarak değerlendirmemeliyiz. Sovyet âlimleri bazı sahalarda, bilhassa lengüistik, arkeoloji tarihî metinlerin neşrinde ve bunlar kadar olmamakla birlikte antropoloji ve etnografya sahalarda ciddi ve hatta bazen çok mükemmel eserler vermişlerdir. Fakat başka sahalarda, bilhassa tarih sahasında Sovyet araştırmaları tamamen yetersizdir. Tarih, SSCB'nde resmî kolarak "objektif" bir bilim dalı olarak kabul edilmez. Tarih, sosyalizmin inşasına (geliştirilmesine) aktif olarak katkıda bulunur. Bu da tarih yazıcılarına şimdiki durumu ve bazen geleceği de haklı gösterecek geçmiş olaylar yaratma görevi getirir. Sovyet tarihçileri bugünün şartlarına göre geçmişe münasebet gösterirler. Başka bir ifade ile, Sovyet tarihçiliği "Rus merkezîyetçiliği" temeline dayanır ve son on yılda onun şovenistik, Türk ve İslâm aleyhtarı karakteri daha da güçlenmeye başlamıştır (Batıda zannedildiği gibi zayıflamamıştır).

1936 yılında Sovyet tarihçilerinden Pokrovski ve taraftarlarının enternasyonalizm prensibi ortadan kaldırılarak onun yerine Büyük-Rus millî karakterini canlandırma doğrultusunda yeni tür tarih yazarlığı başlayınca, Doğu Türklerinin tarihleri sistemli şekilde red edildi veya tahrif edildi. Moskova'nın rakipleri olan Altın Ordu, Kazan Astrahan ve Kırım Hanlıkları her zaman kötü, tipik "gangster devletler" olarak canlandırıldı. Diğer yandan ise Müslüman Türk ülkelerinin Çarlık Rusyası tarafından işgali her zaman "müsbet ve ilerici bir hareket" olarak değerlendirilmektedir ve Türk yazar, feylezof ve siyasi liderleri de tamamen onların Rusya'ya ve Ruslara karşı münasebetlerine göre değerlendirilmektedir. Rusları sevmeyen ve Rus hakimiyetini kabul etmeyenler "kötü şahıslar" olarak tarih sahnelerinden silinirler. Meselâ "Ceditçilik" adlı reform hareketinin babası XIX. y.y.'in en büyük müslüman düşünürü İsmail Bey Gaspıralı ve hemen hemen bütün Tatar ceditçileri tarih kitaplarında bulunmamaktadır. Aynı şekilde her çeşit Rus veya Sovyet aleyhtarı hareketler, meselâ 1921 yılındaki Dağıstan-Çeçen ayaklanması veya Basmacı hareketi tama-

men tahrif edilmekte ve bu hareketler yabancı emperyalistlerin kışkırtması ile meydana gelen feodal-dini hareketler olarak gösterilmektedir.

Bunlar işte araştırmalarımızdaki ana zorlukları teşkil etmektedirler. Fakat unutulmuş Türk dünyasına ilgi dünyadaki ilim adamları ve siyasi li-

derler arasında hızla artmaktadır. Dolayısıyla da her türlü maniler ve zorluklara rağmen araştırma sahamız bilhassa bu ülkede, her geçen gün genç âlimleri daha fazla cezbedecektir diye ümit ediyorum.

SSCB'NDEKİ TÜRKLER (1979 Nüfus Sayımına Göre)

TÜRK BOYUNUN ADI	NÜFUS	COĞRAFI BÖLGE	DİN
ÖZBEK	12.446.000	Orta Asya	Müslüman Sünnî, azınlık Şii
KAZAK	6.556.000	Orta Asya	Müslüman Sünnî
TATAR	6.317.000	İdil-Ural ve dışında	Müslüman Sünnî ve ufak bir azınlık Hıristiyan (Kreşin)
AZERİ	5.477.000	Doğu Kafkasya ötesi	Müslüman Sünnî, % 25 Şii
TÜRKMEN	2.028.000	Orta Asya	Müslüman Sünnî
KIRGIZ	1.906.000	Orta Asya	Müslüman Sünnî
ÇUVAŞ	1.751.000	Orta Volga (İdil)	Hıristiyan Ortodoks
BAŞKURT	1.371.000	Ural	Müslüman Sünnî
YAKUT	328.000	Sibirya	Hıristiyan Ortodoks ve Animist
KARAKALPAK	303.000	Orta Asya	Müslüman Sünnî
KUMUK	228.000	Kuzey Kafkasya	Müslüman Sünnî
UYGUR	211.000	Orta Asya	Müslüman Sünnî
GAGAUZ	173.000	Moldavya	Hıristiyan Ortodoks
KARAÇAY	131.000	Kuzey Kafkasya	Müslüman Sünnî
TÜRK	93.000	Sürgünde	Müslüman Sünnî
HAKAS	71.000	Sibirya	Animist, Hıristiyan, Ortodoks
BALKAR	66.000	Kuzey Kafkasya	Müslüman Sünnî
NOGAY	60.000	Kuzey Kafkasya	Müslüman Sünnî
ALTAY	60.000	Sibirya	Budist ve Animist
ŞOR	16.000	Sibirya	Animist
KARAİM	3.000	Kırım Dışında	Yakudî (Ayrı mezheb)
TOPLAM	39.593.000	Bugün takriben 50.000.000	

TÜRKİSTANLILAR KÜLTÜR VE SOSYAL YARDIM DERNEĞİ ANMA GÜNÜ DÜZENLENDİ

Türkistanlılar Kültür ve Sosyal Yardım Derneği, 1 Ekim 1986 Çarşamba günü, Aksaray'daki yeni binasında bir anma günü düzenledi. Bu günde, Türkistan davasına ve Türkistanlılarla ilgili tanıtım ve dayanışma çalışmalarında emeği geçenlere şükran plaketleri sunuldu.

Dernek Başkanı Doç. Dr. A. Ahat Andiçan, böylesine yüce bir amaca hizmet edenler arasında sayılmalarının çok büyük bir onur olduğunu söyleyerek, bütün Türkistanlıların ve Türkistan severlerin bu yolda ellerinden geldikince çalıştıklarını, fakat bazı insanların yaptıkları hizmetlerle bütün toplumun yüreğinde ayrı bir yer edindiklerini belirtti. Bu değerli insanları böyle toplantılarla hatırlamanın ve sembolik bile olsa onur-

landırmanın toplumsal bir borç olduğunu belirten Dernek Başkanı, daha önce olduğu gibi, bundan sonra da böyle toplantılar düzenlemeye devam edeceklerini anlattı.

Daha sonra Türkistan kültürünü ve Türkistan davasını tanıtmada büyük çalışmalar yapmış Dr. Baymirza HAYIT, Doç. Dr. Mehmet SARAY, Dr. Saadet ÇAĞATAY ve Saida OKTAY hanım birer konuşma yaparak duygularını dile getirdiler. Birçok Türkistanlı davetlinin iştirakiyle gerçekleşen toplantının sonunda, Dr. Baymirza HAYIT'a, Doç. Dr. Mehmet SARAY'a, Prof. Dr. Saadet ÇAĞATAY hanımefendiye, Rahmetli Prof. Dr. Tahir ÇAĞATAY adına eşine, Dr. A. Vahap OKTAY adına eşi Saide OKTAY hanımefendiye şükran plaketleri Dernek Başkanınca takdim edildi.

Şarkî Türkistan Tarihi Hakkında Bazı Kayıtlar

Doç. Dr. Mehmet SARAY

Şarkî Türkistan tarihi hakkında bilgi veren kaynakları şu üç grupta toplamak mümkündür: 1— Çin kaynakları, 2— Türk kaynakları, 3— Bu iki grubun hâricinde kalan yabancı kaynak ki çoğunu seyahatnâmeler ve modern araştırmalar teşkil etmektedir.

Önemli bilgi ihtiva etmelerine rağmen Çin kaynakları maalesef en az bilineni ve kullanılanıdır. Bunun en büyük sebebi bizde Çinceyi iyi bilen ve senelerini sabırla çalışıp bu sâhadaki kaynakları Türkçeye aktaracak olan sinologların bulunmamasıdır. Halen bu sâhaya intisap eden arkadaşların, bilhassa Çince bilgilerinin yetersizliği yüzünden verimli olamadıklarını görmekteyiz. Türkiye, hâlâ beş ilâ on senelik bir zamanını Çince öğrenmeye hasretdip, ondan sonraki hayatını da Çin kaynaklarındaki bilgileri Türkçeye kazandırma çalışmalarıyla geçirecek fedakâr ilim adamlarını beklemektedir. Artık, yabancı ilim adamlarının Çince den Fransızcaya, Almancaya ve İngilizceye tercüme ettikleri, ki çoğu eksik ve yanlış tefsirlerle doludur, kaynakları kullanmaktan kurtulmanın zamanı çoktan gelmiştir. Bu, yalnız Şarkî Türkistan'ın değil, umumî Türk tarihinin başlangıç kısmı için de geçerlidir.

İkinci grup kaynaklardan, yâni Türk kaynaklarından, faydalanma meselesi ise daha acı bir durumda bulunmaktadır. Çoğunluğunu Uygur Yazıtlarının teşkil ettiği bu kaynakların modern Türkçeye kazandırılması hâlâ mümkün olamamaktadır. Uygur Yazıtlarını okuyacak yeterli mütehassis yetiştirilmediği gibi, mevcutlarından da tam olarak faydalanma yoluna gidilmemektedir. Bunun kadar üzücü olan diğer bir husus ise, Uygur Yazıtlarının tamamının Türkiye'ye getirilmemiş olmasıdır. Mevcut Uygur Yazıtlarını ve toprak altında olan kısımlarını ortaya çıkarıp bugünkü dilimize kazandırmak için hiçbir teşebbüsün yapılmaması ise, daha da acı bir durum yaratmaktadır.

Bu izah ettiklerimiz, sadece yazıtlarla ilgili olan bu husustur. Bir de, Doğu Türkistan ulemasının ortaya koyduğu eserler bulunmaktadır. Kimi Arapça, kimi Farsça ve bazıları da Uygurca olan bu yerli kaynaklar dahi bugünkü dilimize aktarılmamış durumda bulunmaktadır. Meselâ 15. ve 17. asırlar arası Doğu Türkistan tarihi için önemli bir kaynak olan Mirza Muhammed Haydar Duğlat'ın "**Tarih-i Reşidi**" adlı eseri bunların başında gelmektedir. 1321'de Çağatayların bir kısmının Doğu Türkistan yöresinde ayrı bir idâre kurduklarını belirterek başlayan bu eser 1546 tarihine kadar cereyan etmiş hâdiselere geniş bir şekilde yer vermektedir. Fakat, bizim bu alâkasızlığımıza karşılık, yabancı ilim adamları boş durmamış ve bu kıymetli eseri kendi dillerine tercüme etmişlerdir. Sir Denison Ross, 1895 yılında bu kıymetli eseri "**A History of the Moghuls of Central Asia**" adı altında İngilizceye tercüme etmiştir. Bu eser son olarak 1978'de tıpkı basım olarak yeniden neşredilmiştir. Haydar Mirza Duğlat tarihinin devamını yazmış olan Mirza Şah Mahmud Çuras'ın "**Tarih-i Şah Mahmud Curas**" adlı eseri; Şarkî Türkistan'da, özellikle Kaşgar'da, "**Hocalar**" devri hâkimiyeti ile ilgili geniş bilgi veren Muhammed Sadık Kaşgarî'nin "**Tezkire-i Xocagan**" adlı eseri; yine devirleri Yakub Bey'in sonuna kadar izah eden Mulla Musa bin Mulla İsa Seyramî'nin "**Tarih-i Emîniye**" adlı eseri de hâlâ Şarkî Türkistan mütehassıslarını beklemektedir. Bunlardan ayrı olarak yakın devirlerde yazılmış olan Mehmet Âtîf'in "**Kaşgar Tarihi**" ile Mehmed Emin Buğra Bey'in "**Şarkî Türkistan Tarihi**" adlı eserleri dahi bugünkü Türkçeye henüz kazandırılmamıştır. Burada tamamını bahsedemediğim bunlar gibi pek çok millî kaynaklarımız hâlâ bugünkü dilimize aktarılamamıştır. Daha doğrusu bunları yapacak ilim adamlarını yetiştirememişiz. İşin hazin tarafı, ilim

adamı yetiştirmek için hâlâ bir gayret sarfedilmemektedir.

Şarkî Türkistan tarihi ile ilgili yabancı milletlerin, özellikle Rusların ve İngilizlerin, yazdıkları eserler de dilimize tercüme edilmemiştir. Rusça yazılmış olan V.V. Grigoryev'in **Eastern or Chinese Turkestan**", Kornilov'un **"Kashgharya"**si ile A.N. Kuropatkin'in **"Kashgharya"**sı ihtiva ettikleri bilgiler dolayısıyla mutlaka Türkçeye tercüme edilmelidir. Bu arada A. Stein'in Doğu Türkistan'da yaptığı kazıların batı dillerinde neşredilmiş olan raporları en kısa zamanda Türkçeye tercüme edilmelidir. **"Preliminary report of a Journey of archeological and topographical exploration in Chinese Turkestan"** ve **"Ancient Khotan, detailed report of archeological explorations in Chinese Turkestan"** adlı araştırma raporları Şarkî Türkistan tarihi için büyük ehemmiyet taşımaktadır. Aynı drerecede önemli olan S. Hedin'in **"Reports from the Scientific Expedition to the North-Western Provinces of China — History of the Expedition in China 1927-1935"** ile diğer raporları Türkistan tarihi için önemli bilgiler ihtiva etmektedir.

Bu arada, Rusların ve Çinlilerin Türkistan'ı işgallerine karşı büyük alâka göstermiş olan İngilizlerin yazdıkları eserleri ve yaptıkları

araştırmaları ve arşivlerinde buldukları malzemeleri mutlaka Türkçeye kazandırmak veya İngilizce yaygın bir dil haline geldiği için, bu malzemelerin fotokopileri en kısa zamanda temin edilmelidir. Arşiv malzemelerinin çoğu **India Office** ile **Public Record Office**'de bulunmaktadır. Bu arada, H. Landsdell'in **"Chinese Central Asia"**sı; O. Lattimore'un **Pivot of Asia**"sı **"Inner Asian Frontiers of China"**sı; H. W. Bellew'in **"The History of Kashgharia"**sı; T. D. Forsyth'in **"Report of a Mission to Yarkand"**ı; R. B. Shaw'ın **"Visit to High Tartary, Yarkand and Kashghar"** ile **"The History of the Khojas of Eastern Turkestan"**ı; O. P. Skrine'in **"Chinese Central Asia"**sı; M. Rossabi'nin **China and Inner Asia: From 1368 to the Present Day**"i; J. F. Fletcher'in **"Eastern Turkestan from the Moghul Adaption of Islam to the Chinese Revolution"** vb. gibi burada zikredilmesi geniş yer tutacak olan eserlerin en kısa zamanda Türkçemize kazandırılması lazımdır.

Bu zikrettiğimiz İngilizce ve Rusça eserlerin yanı sıra Fransızca ve bilhassa Almanca olarak yayınlanmış ve Doğu Türkistan tarihi hakkında geniş bilgiler veren eserler bulunmaktadır ki bu eserlerden de ilerideki yazılarımızda bahsedeceğiz.

Doğu Türkistan'dan Haberler

DOĞU TÜRKİSTAN'DA YENİ PETROL YATAKLARI BULUNDU

Petrol yatakları bakımından son derece zengin olan Doğu Türkistan'da yeni petrol yatakları bulundu. Ülkenin Kuzey Cungarya havzasında bulunan yeni petrol kuyularında, Karamay petrol sahası kapsamı içinde deneme çalışmalarına başlanmıştır. (Xinhua, 22 Mayıs 1986)

DOĞU TÜRKİSTAN ALTIN YATAĞI

Doğu Türkistan'da altın üretimi yılın ilk yarısında, 1985'in ilk yarısına oranla % 35.6 oranında bir artış gösterdi. Çin hükûmeti üretilen altın miktarını açıklamamaktadır. Doğu Türkistan, Çin için önemli bir altın kaynağı olup, 86 il ve ilçesinin 56'sında zengin altın rezervleri bulunmakta, 10.000'in üzerinde insan da altın madenciliği sektöründe çalışmaktadır. (Xinhua, 6 Eylül 1986)

PAKİSTANLI İŞADAMLARI DOĞU TÜRKİSTAN'A YATIRIM İÇİN DAVET EDİLDİ

Çin, Doğu Türkistan'da otelcilik de dahil olmak üzere değişik alanlarda ortak işler yapmak amacıyla Pakistanlı işadamlarını Doğu Türkistan'a davet etti. Çin hükûmeti, Pakistanlı yatırımcıların sermayesine resmî koruma sağlayacak. (Karaçi Radyosu, 12 Haziran 1986)

DOĞU TÜRKİSTAN'IN PAMUK İHRACATI BÜYÜK ARTIŞ GÖSTERDİ

1985'te Doğu Türkistan'ın pamuk ihracatı, 1982 ihracatının yaklaşık 5 katı olarak gerçekleşti. Bölge, 1985'de 11 ülkeye 20.000 tondan fazla pamuk satarak ülkenin 3. büyük pamuk ihracatçısı oldu. (Xinhua, 17 Haziran 1986)

TÜRKİYE-ÇİN PETROL SÖZLEŞMESİ İMZALANDI

Türkiye, bu yıl Çin'den 500.000 ton ham petrol ithal edecektir. Bu anlaşmanın sözleşmesi 18 Temmuz'da İstanbul'da, Türk Petrol Rafineleri Şirketi Genel Müdürü Yalçın Eraydın ile Çin Kimyevi İthalat ve İhracat Şirketi Ham Petrol Bölümü Genel Müdürü Xiao Manzi tarafından imzalandı. (Xinhua, 18 Temmuz 1986)

"Saygıdeğer büyüğümüz ve büyük mücahidlerimizden biri olan Mehmet Emin İslâmî, vatanımız Doğu Türkistan'ın kurtuluşu için mücadele etmiş ve bu uğurda büyük fedakârlıklar göstermiş bir zattır. 1931'de vuku bulan kurtuluş mücadelesine bizzat iştirak eden ve burada büyük yararlılıklar gösteren Mehmet Emin İslâmî canlı bir tarihtir. Bu sebeple, yaptığı faaliyetlerin bilinmesi ve gelecek nesillere aktarılması, ayrıca milli mücadelemizin hangi güçler tarafından, nasıl bastırıldığının bilin-

mesi için milli mücadeleye katılmış birisi olarak, hatıralarını yazmasını rica etmiştim. Ancak sıhhatinin iyi olmayışı buna mani oldu. Bu seneki Ramazan Bayramı'nı tebrik etmek ve hatırını sormak için evine gittiğimde, beni güler yüzle karşıladı. Ben de bu fırsattan istifade ederek, hatıralarından bir kısmını banda almaya muvaffak oldum.

Mehmet Emin İslami Bey, şu anda sağlığına kavuşmuş vaziyette. Allah uzun ömürler versin."

Mehmet Emin İslâmî'nin Hatıralarından Bölümler

Haz. Mehmet ALLAHVERDİ

— I —

1912 yılında Yarkent şehrihin İdişku köyünde doğdum (1). İlkokulu bu köyde okudum. Daha sonra, 16 yaşında iken, tahsilime devam etmek için Kaşgar'a gittim. 2 sene orada okudum. 1931 yılında Kumul'da başlayıp kısa zamanda, bütün Doğu Türkistan'a yayılan ayaklanma vuku bulunca, tahsilimi bırakıp Yarkent'e döndüm. Bu sırada ayaklanma Yarkent'e de sirayet etmişti ve Yarkent'te "Metle el İrfan" adında bir medrese açılmıştı. Bu okulda modern usulde ders verilecekti. Bu sırada, ben Kaşgar'da okurken sınıf arkadaşım olan, Mehmet Emin Buğra Bey'in kardeşi Nur Mehmet Emirsahip benim de ayaklanmaya katılmamı istedi. Vatan ve millet için hizmet etmenin farz olduğunu söyleyerek Metle el İrfan Medresesi'ne hizmette bulunmamı teklif etti. Yukarıda da işaret ettiğim gibi, bu medrese Doğu Türkistan'da ilk defa modern usulde öğretim yapan okul idi. Okulda coğrafya, matematik, vs. modern ilimler öğretiliyordu. Okuldan modern ilimlere vâkıf, Arap ve Fars dillerini çok iyi bilen insanlar yetiştiriliyordu. Okulu Kabul Üniversitesi'ni bitirmiş, çok faal bir zat olan Gulam Hasan Efendi idare etmekte idi. Ancak büyük bir talihsizlik eseri olarak, okul, ayaklanma komutanlarının, özellikle Turfanlı Hafız Locânin ile Hoten mücahidlerinin liderleri arasında ortaya çıkan anlaşmazlık yüzünden kapandı. Ben de köyüme döndüm. Burada, eskiden beni okutan hocamın yerine aynı okulu idare etme bahtiyarlığına kavuştum.

Bir müddet sonra, öğrenimimi tamamlamak için Hindistan'a gitmeye karar verdim. Babam bu

düşünceme önce razı oldu, ancak, daha sonra ailenin en büyük evladı ben olduğum için gitme izin vermedi. Böylece inkılâptan sonra da Yarkent'te kalmaya mecbur oldum.

1934'de Doğu Türkistan'da Türkler ve Çinlilerden oluşan karma bir hükümet kuruldu. Doğu Türkistanlı ayaklanma liderlerinden Hoca Niyaz ve Mahmut Muhiti, Çinlilerle yaptıkları antlaşma metnine, milletin eğitim seviyesini yükseltmek, tarihi eserlere sahip çıkmak ve bunları ihya etmek gibi maddeler de koydurmuşlardı. Bu işlerin yürütülmesi görevi de Mahmut Muhiti'ye verilmişti. Mahmut Muhiti, azimli, yetenekli, çalışkan, dinine ve milletine bağlı bir kumandandı. Bundan dolayı, Doğu Türkistanlı Türkler'in eğitim seviyesini yükseltmek, onları dinî ve millî bakımlardan şuurlandırmak, tarihî miraslarına sahip çıkan insanlar yetiştirmek için çalışıyordu.

İşte böyle bir dönemde ben, Yarkent Maarif Müdürlüğü'ne tayin oldum. Ayrıca 1934-37 tarihleri arasında üç yıl Yarkent'te "Halk Temsilciler Meclisi" üyeliğinde bulundum. bu süre içerisinde Doğu Türkistan'da her sahada büyük ilerleme kaydedilmiştir. Özellikle Milli eğitim sahasında çeşitli ıslahatlar yapılmış, fevkalade muvaffakiyetler sağlanmış ve medresesiz yer kalmamıştı.

Doğu Türkistan Umumi Valisi ve Hükümet Başkanı Şin Si Sey ile Doğu Türkistanlı Mücahidler arasında yapılan antlaşmada, "Doğu Türkistan halkının kendi kendini idare etme hakkına sahip olduğu" maddesi de yer alıyordu. Ancak Şin Si Sey bu antlaşmayı imzalarken, Doğu Türkistan Türkleri'nin bu kadar hızlı bir şekilde gelişme

sağlayabileceklerini ummuyordu. Çünkü eğitimde gelişmeyi ve ilerlemeyi sağlayabilmek için yetişmiş elemanlara ihtiyaç vardı. Bu eksikliği Sin Si Sey de çok iyi biliyordu. Ancak, Sey bir noktayı bilmiyordu. Yıllar önce, Hüseyin Bay Hacı, Bahaeddin Bay gibi vatansever şahıslar, Allah rızası için, gelecekte memleketlerine hizmet etmeleri için, Doğu Türkistanlı birçok genci yabancı memleketlere, özellikle, Türkiye'ye, tahsil için, göndermiş ve onların bütün ihtiyaçlarını karşılayarak okumalarını sağlamışlardı. İşte bu gençler, ayaklanmadan sonra Doğu Türkistan'a geldiler. Büyük fedakarlıklarla, kısa sürede kendi vatandaşlarının da yetişmelerini sağladılar. Bu bizim için de sürpriz oldu. Bu denli bir ilerlemeyi biz de ümit etmiyorduk.

Bütün milletin iştirak ettiği bu kalkınma hamleleri ülkemizin kısa zamanda büyük gelişme atılımları göstermesini sağladı. Ancak, ülkemizde komünizmi tatbik etmeye başlayan Şin Si Sey, beklemediği bu hızlı gelişme karşısında endişeye kapıldı. Çeşitli ithamlarla öğretmenleri hapsilere attı. Doğu Türkistan Türkleri'nin lehine olan bütün faaliyetler yasaklandı.

Bu dönemde Çinlilerin gözünü korkutan gelişmeyi göstermek için, eğitim alanında sağlanan şu başarıyı göstermek kâfidir sanırım. Yalnız, Kaşgar, Yarkent, Kuça şehirlerindeki öğrenci sayısı 150 bin kadardı ve okul sayısı yeterli olmadığından, gece ve gündüz olmak üzere iki vardiyalı öğrenim yapılıyordu. Mahmut Muhiti, komünizm son derece karşı bir insan olmasına rağmen, ilimperver olduğundan, çocuklarını Taşkent'e öğrenim için yollamıştı. Bunun için bazı art niyetli kişiler, Mahmut Muhiti çocuklarını Rusya'ya yolladı diye onun aleyhinde propagandaya girişmişler ve onu karalamaya çalışmışlardır. Yukarıda söylediğim gibi, Mahmut Muhiti yalnız yetenekli bir asker değil, aynı zamanda Doğu Türkistan'daki millî hareketin dinamik gücü idi. Bunun için, memleketin ve milletin terakkiyatı için aydın ve kültürlü insanları kendi etrafında topluyor ve milletin hizmetinde olmalarını sağlıyordu. Mesele, Abdurrahman Artuş'u Kaşgar İlim Geliştirme Cemiyeti'nin başına getirmişti. Bu şahıs büyük bir millî heyecan ile halkımızın eğitim seviyesinin yükselmesini sağladı.

Bu gelişmeler emperyalist Çin idarecilerinin büyük bir endişeye kapılmalarına yol açtı. Bunun üzerine Çinli Vali Şin Si Sey, Mahmut Muhiti'yi merkeze (Urumçi'ye) çağırdı. Fakat Muhiti, Çinlilerin eline tutsak düşmemek için Urumçi'ye gitmedi.

Üç yıl içinde göstermiş olduğu bunca faaliyetlerden dolayı Doğu Türkistan Türkleri, Mahmut Muhiti'yi bir lider, bir kurtarıcı olarak görmeye

başlamışlardı. Ayrıca, daha önce, Şin Si Sey'in bir hilesi ile Urumçi'ye gitmiş olan Hacı Hoca Niyaz, orada alıkonmuş ve bu sebeple hiçbir faaliyette bulunamamıştı. Bunun için, Muhiti Urumçi'ye gitmedi. Mahmut Muhiti'nin Urumçi'ye gelmeyi reddetmesi üzerine, Şin Si Sey onun üzerindeki baskısını artırdı. Neticede Mahmut Muhiti 7 Nisan 1937'de Doğu Türkistan'dan hicret etmeye karar verdi ve Keşmir'e iltica etti.

Mahmut Muhiti'nin Doğu Türkistan'dan ayrıldığı gün, bütün yurttan bir matem havası yaşandı. Çünkü Mahmut Muhiti, vatanperverliği ve iyi idaresi ile bütün halkın sevgisini kazanmıştı.

Mahmut Muhiti yurttan ayrıldıktan sonra, emrindeki kuvvetlerin komutanları aralarında toplanarak, oybirliği ile Abdullah Niyaz'ı başkomutanlığa seçtiler ve Şin Si Sey'e karşı mücadeleye devam etme kararı aldılar.

Abdullah Niyaz başkomutan olduktan sonra generalliğe yükseltildi. Bu arada bütün silahlı kuvvetler, milli kuvvetlerin merkezi olan Yarkent'te toplandı. Bu arada Hoten Ma-Ho-Sen adında bir Çinli müslümanın hakimiyetinde idi. Ma-Ho-Sen Müslüman Çinli (Döngen)lerin komutanı idi.

(Ma-Çu-Nin, Çinli müslümanların çoğunlukta olduğu Çin'in kuzeybatı eyaletlerinin birinde isyan çıkartmış, ancak mağlubiyete uğradığı sıralarda Doğu Türkistan'da 1931 ayaklanması vuku bulmuş ve Ma-Çun da Doğu Türkistan'a emrindeki bir kısım kuvvetlerle beraber gelmişti. Ancak art niyetli olan bu adam, Timur Sicang gibi Doğu Türkistan'lı mücahit liderlerini sebepsiz öldürdüğü gibi, Kaşgar'da büyük bir katliam yapmıştır. Kısaca Doğu Türkistan'a yardım edeceği yerde Doğu Türkistan'lıların kurtuluş mücadelesine büyük bir darbe indirmiştir.)

Ruslar Doğu Türkistan'daki kurtuluş mücadelesini bastırmak için Çinlilerle işbirliği yaparak Doğu Türkistan'a saldırdığında, Ma-Çu'nun askerleri geri çekilerek Hoten'e geldiler. Ma-Cu-Nin Rusların saldırılarından endişeye düştüğü için o zamanlar Kaşgar Valisi olan Ma-Ti-Tey'in de teşviki ile cephede kaçtığı Ruslar'a sığınmış ve böylece Ruslar tarafından Moskova'ya götürülmüştür. Götürülmeden önce Ma-Cu-Nin akrabası olan Mo-Ho-Sen'i Hoten'e çekilen kuvvetlerin başına getirdi. Aynı zamanda Ma-Ti-Tey de Ruslara, Hoten valiliğine Mo-Ho-Sen'in getirilmesini tavsiye etmişti. Ruslar da Doğu Türkistan mücahidlerine yapacağı saldırılarda Hoten'deki Müslüman Çinlilerden yararlanmayı düşünüyordu. O esnada Çinli Müslümanlar arasında iki türlü fikir vardı. Bazıları Ruslar'a taraftardı ve onlardan yana olunmasını savunuyorlardı. Başka bir kısım ise İslamcı olup, Ruslara itimat etmiyorlardı. Ma-

Ho-Sen de ikinci fikre sahip olanlardandı. Biz 1937 tarihinde Yarkent'te Abdullah Niyaz'ın komutasında hain Şi-Sey'e karşı mücadeleye devam etmek kararını aldığımızda Hoten'de Ma-Ho-Sen bizim yanımızda olduğunu bir elçisi vasıtasıyla haber verdi. Abdullah Niyaz bunu kabul etti. Bu büyük bir gelişmeydi. Ma-Ho-Sen komutasındaki Çinli Müslüman kuvvetler bizimle beraber Rus ve Çin kuvvetlerine karşı çarpışacaklardı. Bu hadiseyi Rabiülevvel ayının 19'unda Hz. Muhammed'in doğum gününe rastladığından

HABERLER - HABERLER - HABERLER - HABERLER

Geçen aylar, Türk dünyası ile ilgili toplantılar açısından son derece hareketli geçti. Seminerler birbirini takip etti. Temennimiz bu gibi toplantıların daha çok tertiplenmesi ve Türk dünyasının meselelerine daha çok eğilinmesidir.

7. MİLLİ TÜRKOLOJİ KONGRESİ

7. Milli Türkoloji Kongresi, 15-21 Eylül tarihleri arasında İstanbul'da toplandı.

Türkiye Türkleri ve Dış Türkler'in edebiyat, tarih, kültür ve medeniyetleri üzerinde çeşitli tebliğlerin yer aldığı kongrede, yazarlarımızdan Doç. Dr. Nadir Devlet "Abdullah Tukay ve Tatar Edebiyatındaki Yeri"; Mahmut Kaşgarlı "Bugünkü Uygur Türkçesinde Kelime Türetme Hadisesi"; Çağatay Koçar "Türkistan Türkmen Atasözleri ve Deyimlerinin Mukayesesi" konulu tebliğler sundular.

İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türkiyat Araştırma Merkezi tarafından tertib edilen Türkoloji kongreleri, her yıl millî, üç yılda bir milletlerarası olarak gerçekleştirilmektedir. Milletlerarası Türkoloji Kongresi'nin beşincisi 1985 yılında yapılmıştı.

— "Türk Dünyası" Semineri

Türk Göçmen ve Mülteci Dernekleri Federasyonu, 29 Eylül-8 Ekim tarihleri arasında, "Türk Dünyası" semineri tertip etti.

Batı Trakya, Kırım ve Kazan, Kıbrıs, Türkistan, Kuzey Kafkasya, Irak ve Bulgaristan Türkleri ile ilgili tebliğlerin yer aldığı seminere, dernek yetkilileri ve ilim adamlarının yanısıra, bazı gazeteci ve milletvekilleri de konuşmacı olarak katıldılar.

Burada adı geçen federasyon tarafından Atatürk Kültür Merkezi salonlarında düzenlenen "Dış Türklerin Giyim Kuşam ve El Sanatları" konulu sergi ile müzik ve folklor gösterileri de ilgi ile takip edildi.

— "Dünyada Türklük Araştırmaları ve Türkiye" Milletlerarası Sempozyumu:

Adı geçen seminer, Marmara Üniversitesi'ne bağlı Türklük Araştırmaları ve Uygulama Merkezi tarafından, 29-30 Ekim tarihleri arasında İstan-

bul'da düzenlendi. Bu toplantıda Abdullah Niyaz tarafından Doğu Türkistan Millî kuvvetleri adına bir konuşma yapılmam istendi. Konuşmamda bütün idarî işlerden feragat ederek millî mücadeleye katıldığımı ilan ettim.

Daha sonra 230 kişilik bir fedai grubu ile millî kuvvetlere katıldım. Başkomutan Abdullah Niyaz bana millî kuvvetlerin Kaşgar'a doğru ilerleme kararını bildirdi. Biz de 16 Mayıs 1937 tarihinde Kaşgar'a doğru yürüyüşe geçtik.

bul'da düzenlendi.

Çok sayıda Türk araştırmacı ve ilim adamının yanı sıra Prof. Dr. Alexandre Bennigsen, Dr. S. Ender Wimbush gibi tanınmış birçok yabancı araştırmacı ve ilim adamının konuşmacı ve yorumcu olarak iştirak ettikleri toplantıda başlıca şu konular üzerinde duruldu:

- Türklük Araştırmaları Niçin Mühimdir?
- Avrupa'da Türklük Araştırmaları
- Türkiye'de Türklük Araştırmaları
- Japonya'da Türklük Araştırmaları
- Balkanlar'da ve Macaristan'da Türklük Araştırmaları
- Sovyetler Birliği'ndeki Türkler'de Millî-Dinî Şuûr
- Orta Asya'nın Jeopolitik Durumu

DOĞU TÜRKİSTANLI HACILAR DÖNDÜ

Binbir zahmet ve sıkıntı içerisinde mukaddes hac farızasını ifa için Doğu Türkistan'dan yola çıkan ve Türkiye üzerinden Suudi Arabistan'a giden hacı adayları döndüler.

Türkiye'ye gelişlerinde **Fener'deki Fethiye Özel Erkek Yüksek Tahsil Yurdu**'nda ikamet eden Doğu Türkistanlı hacılar, Karayoluyla İran üzerinden, havayoluyla **Pekin** üzerinden **Doğu Türkistan'a** gittiler.

Türkiye'ye geldiklerinde yine hükümetimizin ve hayırsever insanlarımızın himmetleriyle ağırlanan hacılar, devletimize minnet duyguları içinde ayrıldılar.

Doğu Türkistanlı hacılara Doğu Türkistan Vakfı tarafından video ve teyp kasetleri ile Atatürk'ün hayatını anlatan ve Türkiye Türkçesi öğreten kitaplar hediye edilmiştir.

"ORTAK SES"İN İLK SAYISI YAYINLANDI

"Doğu Türkistan, Moğolistan, Mançurya ve Tibet Halkları İttifak Komitesi" tarafından yayınlanan "Ortak Ses" Common Voice" dergisinin ilk sayısı çıktı.

Lodi, G. Gyari'nin yazışları müdürlüğünü yaptığı ve İsa Yusuf Alptekin Bey'in de bir mesajının yer aldığı dergi, yılda iki kez ve İngilizce olarak yayınlanıyor.

Dergiyi çıkaranları tebrik eder, başarılar dileriz.

ABDÜLHALİK UYGUR

Sultan Mahmut KAŞGARLI

*Ey fakir Uygur! Uyan uykun yeter.
Sende mal yok, şimdi gitse can gider*

*Bu ölümden kendini kurtarmazsan
Ah!.. senin hâlin hater, halin hater (1)*

*Kalk, dedim, başını kaldır... Uykunu aç!
Rakîbin başını kes, kanını saç!*

*Göz açıp etrafına iyice bakmazsan
Ölürsün armanda (2) bir gün, yok ilâç!*

Bu mısralar şâir Abdülhâlik Uygur'un 1921 yılında eski Uygur medeniyet merkezlerinden biri olan Turfan şehrinde yazdığı "Uyan" şiirinden birkaç beyittir. Bu şiir mısraları, milletin istabâli ve târihin takdiri karşısında kaygılanan vatanperver bir şâirin yürekli sesini ifâdelendirmektedir.

Uygur Türkleri, târihin çeşitli devirlerinde, aziz vatanlarının altın beşiğinde, çağın şuurunu öz benliğinde hisseden devlet adamları; milletini, vatanını hakkıyla seven kahraman mücâhidler; ünlü şâir ve yazarlar yetiştirmiştir. Böyle münevverlerden biri de Abdülhâlik Uygur'dur. Kahraman, inkılâpçı ve iktidârlı şâirimiz. 1896 yılında Doğu Türkistan'ın Turfan şehrinde ikâmet eden kültürlü bir tüccar ailesi içinde dünyâya geldi. Şâir Abdülhâlik mezûn olduktan sonra babası tarafından Karaşehir'deki Moğal okuluna verildi. Bu okulda Moğalcayı mükemmel bir şekilde öğrendi.

Şâirin babası ilim ve irfânın kıymetini bilen agâh (uyanık) bir insan idi. Ticaret işleri ile uğraşıyordu. Ticarî münâsebetlerini sâdece Do-

Şair, S. Mahmut KAŞGARLI 1937 yılında Doğu Türkistan'ın Kaşgar şehrinde doğdu. İlkokulu 1947'de Ortaokulu 1950'de, liseyi 1952 yılında İli vilayeti Gulca şehrinde bitirdi. 1952 yılında Doğu Türkistan'ın Urumçi şehrindeki Sincang Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Uygur dili ve Edebiyatı Bölümüne öğrenci olarak girip, 1956 Ağustosunda bu fakülteden mezun oldu. 1978 yılında aynı fakülteye asistan tayin edildi. 1978 yılında yardımcı doçentliğe tayin edildi.

S. Mahmut KAŞGARLI, 1982 yılı Temmuz'a kadar Sincang Üniversitesinde öğretim görevlisi olarak çalıştı. 1962-1966 yılları arasında Edebiyat Fakültesi Uygur Dili ve Edebiyatı bölümü Yazıkçılık Anabilim Dalının başkan yardımcılığını yaptı. 1979 yılından 1982 yılına kadar Çin Halk Cumhuriyeti Azınlık Edebiyatı Araştırma Kurumunun üyeliğini yaptı.

Şair, 1982 yılında hanımı ve üç tane çocuğu ile Türkiye'ye gelerek İstanbul'a yerleşti ve Türkiye vatandaşlığına geçti. S. Mahmut KAŞGARLI, 1983 yılından beri İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümünün öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır.

ESERLERİ: 1964'de Üniversite yayınevinde Yazıkçılık Bilimleri (Kompozisyon Teknikleri) kitabını neşir etti.

1978 yılında, "Cenk Nahşıları" isimli şiir kitabını yayınladı.

1980'de Kumul Uygur Halk Koşakları isimli kitabı neşre hazırladı.

1981'de Uygur Ebediyatından Seçme Eserleri (Çince) neşre hazırladı.

1982'de Tulun Ay isimli şiir ve destanlar kitabını yayınladı.

Ayrıca dil-edebiyat üzerine 100'ün üzerinde ilmi makalesi, çeşitli dergi, mecmua ve kitaplarda neşir edildi. Çince'den Uygurcaya pek çok edebi eser tercüme etti.

ğu Türkistan'ın vilâyet ve şehirlerinde sürdürmekle kalmıyor, Batı Türkistan ve Doğu Avrupa'nın şehirlerine kadar uzanıyordu. Abdurrahman Bèy, birkaç defa zekî oğlu Abdülhâlik'i beraberinde götürmüştü. Şâir, bu seyâhatlerden birinde Batı Türkistan'ın Şemey şehrinde bir yıldan fazla kalıp Rus dilini öğrenmişti.

Abdülhâlik, babasının geniş maddî imkânları sayesinde Arapçayı, Farsçayı, Çinceyi, Rusça ve Moğolcayı iyice ilerletmiş; bunun yanında asrın modern ilimlerini tâkib edebilecek teknik bilgiye sâhip olmuştu.

Babası ile beraber, Çin'i ve yabancı ülkeleri

birçok kere dolaşması, şâire içtimâî gelişmelerin çeşitli seviyeleriyle ve çeşitli siyâsî rejimler altında yaşayan milletler ile yakından tanışma imkânı verdi. Bu seyahatler neticesinde Doğu Türkistan halkının aynı asırdaki siyâsî yerini ve içtimâî durumunu bütün ayrıntılarıyla tahlil etti. Öz vatanının siyâsî, iktisadî ve medenî durumunu, gezip gördüğü gelişmeye başlamış yabancı milletlerin durumu ile kıyaslayarak derin üzüntü duydu. Şâir, Çin istibdâdının zulmü, yerli işbirlikçilerin halk üstündeki baskıları neticesinde harab olan vatanına ve celâlet içinde yüzen geri kalmış milletin hâline acıdı. Bu durum şâirde, kurtuluş ve demokrasi gâyelerinin doğuşuna sebep oldu. Bu gâyeler, onu, vatanının istiklâli ve milletin hürriyeti için mücâdele yoluna sürükledi. Şâirin şiir anlayışı, bu gâyeler etrafında vücût buldu. Artık bundan sonra aziz vatanının ve milletin devrin ilerlemelerinin çok gerisinde kaldığını bu durumu değiştirmek için mücadele yapmak gerektiğini konu alan şiirler yazdı.

"Gazap ve Zâr" şiirinde:

*Uyanıp gitti cihân, mağrib ile meşrik tamam
Ben hâlen sût uykusunda (3) rüyâ görüp
yatmaktayım*

*Başkalar, gökte uçup, suda yüzüp gitti uzak
Ben misal yalın ayak basıp diken koştum.
İlim-fenden yok habir bastı gaflet, tehlike
Hâlimiz kuldan kötü, nasıl tahammül edecem*

*Zulmün okyanusunda bulamadım bir tek ada
Dağ gibi dalga içinde Hakk'a ben "ah!.." diyecem*

*Devir azapla dolu, Uygur bunu sen iyice uk! (4)
Canın avcuna alıp, çık, bundan başka çâre yok.*

Şâir adaletsizlik ve zulüm menbainin zâlim Çin makamları ve yerli işbirlikçileri olduğunu "Yecüci-Mecüci" başlıklı şiirinde hakkaniyetle söyledi:

*Yurdumuzdur Türkistan
Uygur idi ahâli
Bulunmadı gafletten
Uyanmanın âmali (5)*

*Hiç duymadık bu işi
Geçirdik yaz hem kışı
General olup Yang-zing-şing (6)
Başlattı el kırışı (7)*

*Var idi Kadı Molla (8)
Üsünde ton ve sella
Emrini tutmak vâcib
Deyip çıkardı fetva*

*Yang'ın hayali başka
Usta idi talaşka (9)
Usta idi el ara
Türlü kavga başlaşka (10)*

*Yang'a bu iş hoş geldi
Geldiğinde zep (11) geldi.
Kurt, kuzu bulmuş gibi
Bütün bütün yep (12) geldi*

Şâirin, şiir yazma faaliyetleri ile meşgul olduğu yıllar, 20. yüzyılın 10. ilâ 30. yılları arası olup, bu devrede militarist Yan-zing-şing, Doğu Türkistan'da, Çin genel valisi idi. Yang-zing-şing hükûmeti görünüşte merkeze bağlı, gerçekte kendi müstakil siyâsetine dayalı bir siyâset takip ediyordu. Mançu İmparatorluğu, Doğu Türkistanı tahakkümü altına aldığı devrelerde, İmparatorluğun millî siyâseti olan yerli halkı köleleştirme politikasını Yang-zing-şing hükûmeti de devam ettirdi.

Militarist Yang, vahşi, kara yürekli ve en mühimi kurnaz bir siyâsetçi idi; Doğu Türkistan'daki Türk boyları ve diğer etnik gruplar arasında ziddiyet ve kargaşa yaratarak hatta tek tek insanları birbirine düşürerek kalabalık bir nüfusu kolayca kontrol etme siyâseti güttü. Böylece milletler ile milletler, boylar ile boylar, kabileler ile kabileler, şehirler ile şehirler, yurtlar ile yurtlar ve köyler ile köyler arasında maksatlı olarak çıkartılan kavgalar bu bölgelerde yaşayan insanların bütün dikkatlerinin kendi aralarında anlaşmazlıklara, öç almalara sebep oldu. Hal böyle olunca da Yang-zing-şing, çok az bir askerî kuvvetle bölgenin tamamını uzun yıllar zahmetsizce idâre etti. Millî zulüm siyâsetini açıkça devam ettirip Doğu Türkistan Türklerinin siyâsî, askerî ve kültür sahasındaki işlere katılmalarını yasakladı... Müstemlekecilik siyâsetine karşı olanları acımasızca cezalandırdı. İktisâden halkı soyup soğana çevirdi.

Militarist Yang-zing-şing, bütün bunları yaparken Doğu Türkistan halkının aynı devirlerdeki siyâsî ve medenî gelişmelerden çok uzak kalmasından istifâde etmişti. Aslında, bölgedeki Türk nüfusunun orta çağ cehâleti içinde bırakmak, gaflet uykusunda tutmak, uyanış ve silkiniş ihtimallerinin önüne geçmek Yang-zing-şing hükûmetinin siyâsî politikasının esası idi.

Şâir Abdülhâlik Uygur'un yaşadığı devir ve içtimâî şartlar aşağı yukarı böyleydi. Gördükleri, duydukları: şâirin hassas yüreğinde derin izler bırakmıştı. Artık, onun için sanat, millî bir vazifeyi yerine getirirken kullandığı mukaddes

bir vasıtaydı. Benzeri olmayan Çin zulmu altında ezilen vatani ve milleti, şiirlerinde bütün gerçekçiliği ile yer aldı. Şiirlerinde, mizacından akseden coşkun heyecanı ile, halkı uyandırmaya, hurriyet ve gelişme için mücadele etmeye çağırdı.

1920 yılında Turfan'da yazdığı "İstemez" başlıklı şiirinde:

"Ey nigar!... hicrinde gönlün başkasını istemez
Ben hitab etsem vatana dinlemeyi istemez

Esirlerin evladından kullukta kimse kalmadı
Uygur evlâdı bunu hiç, hissetmeyi istemez.

Başkaları gök denizde uçtu yüzdü. eyleyip
Bize gelse bir eşek binmeyi bilmek istemez

Milletim düştü azâba dayanır gönül nasıl?
Ah çekip ağlar heman, davranmayı istemez

demişti.

1921 yılında yazdığı "Uyan" isimli şiirinde de:

Sanki, bir cansız gibidir bu tenin
Bu sebepten yoktur ölümden gamın
Çağırısam, kımıldamadan yatıyorsun
Uyanmadan ölür müsün, şu peting (13)

Acıyor gönlüm sana ey Uygurum
Yoldaşım hem, kardaşım bir tukkunum (14)

Acıyarak hâline uyandırsam ben seni
Duymuyorsun, sendeki bu ne durum

Gözünü iyice açıp her yana bak
Oz ikbâlin hakkında, düşün uzak
Gitse elden bu ganimet fırsatı
Gelecekte işlerin olur çatak (15) diye aziz milletini uyanmaya çağırdı.

1930 yılında, "Körünge tag uzak emes" başlığı ile kaleme aldığı şiirinde kendi kendisine seslenerek:

"Can ölüm elinde kaldı, gözlerimden yandı ot
(16)

Ölmesem gâzi, eğer ölsem şehidlerden hesab
(17)

Abdülhâlik oku meydan "ya ölüm veyâ kalım"
İkisinden birini seçmek her cana olsun, şu hitap"
deyip kendi şahsında bütün milleti, zulümüne karşı mücadeleye çağırdı. 1921'de yazdığı "Zulme karşı" şiirinde:

"Uygur açıp gözünü

Tanıtip koy özünü

Ne zaman olsa ölüm

Cesur söyle sözünü." mısralarıyla çağrısını daha kuvvetli haykırışlarla tekrarladı.

Anne ve babası, aslında, şâiri ticaretle muvaffakiyet kazansın diye modern mekteplerde okutmuşlardı. Şâir de bu imkânlardan fazlasıyla istifade etmiş, kültürlü ve uyanık bir genç olarak yetişmişti. Zamanı gelince de, vatanını ve halkını zulümden kurtarmak için ticâreti bir tarafa bırakıp, millî mücadele işi için harekete geçti. Artık devamlı okuyor ve yazıyordu...

Şâirin dinî mektepte beraber tahsil gördüğü, çocukluk arkadaşı Emin Hacı Molla (18) şöyle bir hâdiyesi zikretmişti:

Bir gün Abdülhâlik Uygur, çalışma odasından avluya çıktığında, annesi Niyazhan, oturduğu sedirden şöyle seslenmiş: "İstirahat etmek için mi çıktın oğlum?... Bütün gün odada oturuyorsun, sıkılmıyor musun? Odada böyle kapanıp kalacağına ticârî işlerle meşgûl olsan daha iyi olmaz mı? Bizde para dersen para var, mal dersen mal var. Pazarda bir dükkân açalım, evde oturacağına dükkânda otur" demiş. Şâir, annesinin sözünü dinledikten sonra tebessüm ederek, içeri girmiş ve içerden aldığı vazoyu annesine gösterip, "Ana, bu vazoya at arabasının tekerlekleri için kullanılan yağ konya olur mu?" deyince, annesi biraz şaşkın biraz hayran; "Hay Allah!... bununla neyi anlatmak istiyorsun oğlum, bu vazo ise içine nasıl tekerlek yağı konulur" demiş. Şâir de annesine "Sana dükkân açalım, ticâret yap!" demeniz bunun benzeri bir iştir, diyerek izahatta bulunmuş. Anesi bu sözleri dinledikten sonra kanaat getirip "Tövbe ettim oğul, sizin yapmakta olduğunuz iş, dükkân işinden daha yararlı ve mühim ise onu yapın" demiş.

20. yüzyılın sonlarında Doğu Türkistan'da hâkimiyet militarist Yang-zing-şing elinden yine militarist olan Cing-şo-rın'a geçti. Cing-şo-rın, Yang-zing-şın'dan hakimiyeti siyâsî darbe yoluyla eline geçirmişti. Cing'in hâkimiyetinin başlamasıyla, halk üzerindeki zulüm hadden aştı. Adaletsizlik, şovenizm millî siyaseti, halkın tepkisine sebep oldu. Doğu Türkistan'ın Kumul vilâyetinde Cing-şo-rın, hâkimiyetine karşı halk ayaklanması patlak verdi. Bu inkılâbın birinci perdesi, bir Çinli subayın, çiftçilikle geçinen Uygur ailesinin kızı ile zorla evlenmek istemesinden sonra açıldı. Kumul ayaklanması neticesinde vilâyetin kontrolü, Hocam Niyaz Hacı başkanlığındaki Türklerin eline geçti. Ayaklanmayı bastırmak için, Cing-şo-rın hükûmeti, Akruslardan kurulmuş olan paralı orduda dahil olmak üzere modern silâhlarla donatılmış çok sayıda asker

göndermişti. Buna rağmen bu ordu, Kumul inkılâpçıları tarafından mağlûb edildi. Kumul inkılâbının etkisiyle Turfan vilâyetinde de halk ayaklanmaya başladı. Kısa zaman içinde şehirden köylere doğru kademe kademe yayılıyordu. Böyle bir fırsatı değerlendirmenin ehemmiyetini anlayan Abdülhâlik Uygur, var gücü ile inkılâbı örgütleme faaliyetine geçti. 1931 yılının sonlarında, Muhammed Ali Hacı, Abdurrahman Kâri, Tömür Cisa Hacı gibi cesâretli ve bilgili insanlardan oluşan 17 kişilik inkılâb heyeti teşekkül ettirdi. Bu heyet önderliğinde Turfan halkını silâhli ayaklanmaya hazırladı. Bir taraftan da kahramanlık şiirleri yazarak halkı ayaklanmaya çağırdı:

*Kıvranıp ağladı ey-yurt zâlimin çok zulmünden
Kahraman, cesûr yiğitler kurtarır imkân ile*

*Gece gündüz uyku yok vicdan azâbı sayısız
Arzumuz halkı uyandırmak tında bir çukan ile
(19)*

*Hem siyâset korkusu gönlümü yormaz hiç
benim
Her zaman âdem yenilmez kılsa cenk kavan
(20) ile*

*Her sıkıntı çektiğimde kalemdir sazım benim
Söyleyin siz, iş bu hayat eşit değil mi han (21)
ile*

*Abdülhâlik, doğru yoldan dönme başın gitse
de
Milleti kıl gamdan halâs, boyayıp kılıcı kan ile*

"GÖNÜL İSTEĞİ" şiirinden

Abdülhâlik, gecesini gündüzüne katarak çalışıyor, en tehlikeli vazifeleri dahi cesaret ile göğüslüyordu. İşte tam bu sıralarda, Cing-şo-rın'ın kumul inkılâbını bastırmak için gönderdiği ordu savaşta mağlûb olup, Doğu Türkistan'ın başkentine çekilirken Turfan'da konaklamıştı. Ordu Turfan'a girerken Yalkuntag'da yerli halkın silâhli hücumu ile karşı karşıya kalmış, bir hayli zâiyat vermişti. Turfan'ın içinde de rahat bırakılmadılar. Cing-co-rın'ın ordusu şehirde, ancak iki hafta kalabildi.

Fakat bu süre içinde olanlar olmuş, Ruzi Molla adındaki hâin, 17 kişilik inkılâp âzâsının listesini işgal ordusu kumandanı Şin-si-sey'e ihbar etmişti. Bu vakıyadan haberdar olan Şâir Abdülhâlik'in dostları, akrabaları onu başka yere götürmek üzere zorla ata bindirmek istediler. Bütün ısrarlara rağmen "ne olursa olsun kalacağım" diyerek kaçmayı reddetti. Abdülhâlik başkanlığındaki heyet haber alınmasından kısa bir süre sonra tu-

tuklandı. Şing-si-sey tutukladığı merkez komite azalarından 17'sini de Turfan-Yenişehir meydanında direklere bağlayıp, kafalarını kılıç ile keserek öldürdü.

Hâlen hayatta olan ve bu katliâmı gören, şairlerin ifâdelerine göre, öldürülmeden önce Şâir Abdülhâlik Uygur'un hâlinde kat'iyen korku ve vehim alâmetleri görülmemiş. Aksine, bütün vakarı ile, yoluna baş koyduğu dâvayı Uygurca ve Çince tekrarlamış. Şin-si-sey'in askerleri katliamdan sonra direğe bağlı bulunan cesetlerden birinin göğsünü yarıp yüreğini çıkarmış...

Bu hâdise 1932 yılının Mart ayında meydana gelmiştir. Şâir "Görünen Dağ Irak Değil" şiirinde yazdığı gibi şehidler kafilesine karışmıştır:

*Can ölüm havfında kaldı, gözlerinden yandı ot
Ölmesem gâzi, eğer ölsem şehidlerden hesab*

*Akı ak, karası kara asla ak olmaz kara
Altın ayrılışın bakırdan güçlü yanıp ota çidap
(22)*

Abdülhâlik Uygur, kuvvetli ateşler karşısında irâdesine hâkim, vatanına, milletine sâdik altın gibi bir yiğit idi. O, öz vatanının ve halkının gördüğü zulüm ve azaba karşı gazap ve nefretten ateş olup yanmış idi. Zulüme karşı "ya ölüm, ya kalım" diye meydana çıkmış, arslan yürekli bir er idi.

Bu yolda şehid oldu. Silahlı ayaklanmayı başlatarak esâretten kurtuluş yolunu açtı. Fakat neticelerini göremeden gonca gülü hazan olup yüce bir istek ile bu âlemden göçtü.

Abdülhalik Uygur başkanlığındaki inkılâp azalarının katl edilmesinden hemen sonra Kumul inkılâpçılarının millî ordusu Turfan'a yetişti. Turfan halkı hâin Ruzi Molla ile beraber diğerinin de cezalandırılmalarını istedi. Millî ordu iki hâin hakkında karar çıkararak tutuklattı. Sonra da halkın gözleri önünde kurşunlayarak cezâlarını verdi.

Şâir Abdülhâlik, milletin çilesini, ıztırabını kalemleyle dile getirmiş; halkı uyandırmak yolunda şahsiyeti ile olduğu kadar şiirleriyle de tesirli olmuştur. Bu şiirler halk içinde ağızdan ağıza dolaşarak büyük şöhret kazanmıştır.

Şiirleri, güçlü duyuş ve düşünüşleriyle, derin ve mânâlı olmasıyla hepsinden önemlisi bedîî (estetik) güzellik taşımasıyla diğer şâirlerinden farklıdır.

Sanat ve şiir cihetiyle halk içinde neticelerini nazar-ı dikkate aldığımızda, şâir, yeni Uygur edebiyâtının temelini atanlardan biridir.

A. Uygur'un, hayatının son yıllarında Rus yazarı L. Tolstoy'un Anna Karanina adındaki romanını Rus dilinden Uygurcaya tercüme ettiği, Turfan'da modern neşriyâtçılık işlerini yoluna koymak için gayret ettiği bilinmektedir.

Korkmaz inkılâpçı, halk kahramanı, kudretli halk şâiri Abdülhâlik Uygur, vatanın ve milletin münevver bir evlâdı sıfatıyla târih sahifelerinde yer almaya münâsib bir şahsiyettir. Onun cesareti, kahramanlığı Doğu Türkistan halkının zulümüne karşı, istiklâl ve hürriyet için yürüttüğü mücâdele tarihin altın sahifelerine yazılarak ebedileşecektir.

Doğu Türkistan halkı özünün bu vatan perver mücâhid evlâdını ebediyyen unutmayacaktır!

NOT: Doğu Türkistan'ı idare eden Çin genel valilerinden Yang-zing-şing 1911-1928 yılları, Çing-şo-rın 1928-1933 yılları, Şing-şi-sey 1933-1944 yılları arasında hükümranlığını sürdürmüştür.

Şair Abdülhalik Uygur'un Şiirlerinden Seçmeler

İSTİMEZ

*Eynigar (23), hicringde könglüm intilişni (24) istimes, (25)
Men hitap kılсам vetenge izlinişni (26) istimes.*

*Ot bol attım, (27) tolğın attım (28) men yinip (29) çakmak
sıman (30)*

El iğir yatkuda (31) boldi hem bilişni istimes.

*Upuzun, bu kıska dep havşır yürüydü beziler,
Öğri (32) tegse öyde malğa iz tipişni iltimes.*

*İhtiyacati için sen bir kingeş berseng eğer,
Biz bilürmiz dep turup icra kilişni istimes.*

*Hamining (33) evladidin kullukta birsi kalmidi
Uygur evladi huni esla sizişni istimes.*

*Yep zehar boldi kisel, ehvalida köptur heter,
Millitim can çıksı mu davalinişni (34) istimes.*

*Başkiler kökte, dingizde üzdi şoh pervaz kilip,
Bizge kelse bir kotur işek (35) minişni istimes.*

*İzlidi homa kuşuni könde asmanga (36) karap,
İzligenler başığa homa konuşni istimes.*

*Millitim tartkan azabiğe küngül kandak çidar?
El girip ingraydu emma tevrinişni istimes.*

*Abdul Halik kıl subat (37) izle sıratalmustakim,
Bu subat barında dil veyran kizişni (38) istimes.*

1920, Turfan.

OYĞAN

Ey pekir Uygur uyğan, (39) uykung yiter,
Sende mal yok emdi ketse can kiter (40).
Bu ölümdin özüngni kutkazmısang,
Ah, sining haling heter, haling heter.

Kop! didim, bişing köter, uykugni aç!
Rekibing bişini kes, kinini çaç!
Köz içip etrapka obdan (41) bakmısang,
Ölüsen armanda, bir kün yok ilaç.

Hilumu cansızğa ohşaydu (41) tining,
Şunğa yok mu ançe ölümdin ğiming?
Kiçkirsan kimirlimayla yatusen,
Oyğanmay ölmekçimu sen şu piting?

Közüngni yoğan içip etrapka bak,
Öz ikbaling hakkide oylan uzak,
Ketse koldin bu ğenimet pursiti
Kileçek işing çatak, işing çatak.

İçinar könglüm sanğa ey Uygurum,
Şebdişim, kirindişim, (43) bir tukkunum,
Köyünüp halingğa, oyğatsam sini,
Anglimaysen zadi nime balğunung?!

Kilidu bir kün puşayman kilisen,
Tektige gepning şu çağda yitisen,
"Hep" diseng şu çağda ülgürmey kalur,
Şunda Uygur sözige ten birisen. (44)

1921, Turfan

KAYDISEN

Eymanga otlar silip, eklimni alğan (45) kaydisen, (46)
Bişimğa ğem yağdurup, koylarğa (47) salğan kaydisen?

Barmidi ya bir öçüng (48), yalğuz manga yetti küçüng, (49)
Yaklimaysenğu (50) kilip, tunlerde balhan kaydisen?

Bu cahan tar keldi mu, hemra boluş har keldi mu?
Derdi-Devran üstige, işkingne koşkan kaydisen?

Köydürüp kül kilğice, söydürüp kul kilsicü,
Akn Közdin yaş, bigirdin kip-kizil kan, kaydisen?

Sensiz zulmettir cahan, nur imer sendin kaçan, (51)
Sen için igildi can, holmamsen kalkan, kaydisen?

1923, Turfan

YAZ KÜNİ

Yaz küni kündüz kizip bolgay hava ıssık (52) ve tar, (53)
Her küni ahşamını köp (54) haligay bi ihtiyar (55).

Kiçe (56) her kim öğzide (57) tağ şamalığa (58) karap,
Kel cinimning rahiti dep tartıurlar intizar.

Kökyüzi sap, onda yok tap, (59) barce yultuzlar yikin, (60)
Şol yiraktin hop yığınlaşkanga ohşaş akırar.

Her kişi bu hoş hava astıda hoşallikile (61)
Geplişip (62) yinida (63) yoldaşı ile konglin (64) açar.

Bar meğer şair ğirip, yalğuz yatar kökke karap,
Kökte yultuzlar yanar, yerde peket şair yanar.

1928, Turfan

KÖRÜNGEN TAĞ YIRAK EMES

Menzili mekset uzak, tiz mangmidi mingen (66) ulak (67)
Taş kuramlıkta mingip (68), aksap yaman boldi yadap. (69)

Azğına bir istirabetni kılây hasıl disem,
Hiç aram bermes manga töttereptin it (70) kavap.
Gahu ohşarmen muhit atlasıda bir kimige,
Tağ kebi dolkun (71) içide hes (72) kebi halım harap.
Bir çöküp bir çıkımen, tuncukup bir tinimen,
Körüner sahil kaçan dep közlirim ketti kamap.
Hakka bağıldım dilimni, işka satalmay tilimni,
Zoklinip sokar vürek, ming pare kilsimu çanap, (73)
Can ölüm hevpide kaldı, közlerimdin yandı ot,
Ölmisem gazi, eğer ölsem şehitlerdin hisap.
İki-ak, karisi-kara, hergizmu ak bolmas kara,
Acrisun mistin (74) taza altun köyüp otta Çıdap.
Körgülükni körgülük, ya Abdulhalik ölgülük,
İkkining birige turmak, her canga bolsun şu hitap.

1930, Turfan

KÖNGÜL İSTEĞİ

Tağ igizliktin (75) çıkarmas at meger u kan bilen,
Su tirenliktin (76) çıkarmas nam şöhriti marcan bilen
Turmuşum turğan öyüm evvel karaşka bek töven,
Töt terepke turitur huş iş meger vicdan bilen.
Sözlişişke, sırdışışka can yigit mertler kirek,
Kilmigaysen aşnalık ekli kör nadan bilen.
Kap-Karanggu tünde yalğuzlukta hemradur çırağ, (77)
Her terepke nur saçur ilmi hem irfan bilen.
Şunda köz aldında ayan, tağu-derya, gül-çimen,
Tupriği közlerge sürme, teripi dastan bilen.
Tolğınip ingraydu el-yurt zalimining zulmidin,
Çing yigitler, ezimetler kotkuzur (78) imkan bilen.
Kün-tüni hiç uyku yok, vicdan azavı bihisap
Elni oxgarmak tilek rangda bir çukan bilen.
Hem siyaset teşvişi, könglümni çarçatmas (79) mining,
Hiçkaçan adem yingilmes ilişsa (80) kavan bilen.
Men zirikkende kelem eng yahşi bir azım mining,
Eytingizçu uşbuturmuş teng (81) emesmu han bilen.
Abdulhalik uşbu yoldin kayıtma bişing ketsimu,
Elni kil gemdin halas, kiliçni boyap kan bilen.

1930, Turfan

DİPNOTLAR :

- (1) heter — tehlikeli
(2) armada ölmek — iç geçirmek
(3) Süt uykusu — Yeni doğan çocukların sütünü emdikten sonra günün dörtte üçünde uyuması.
(4) Uk — bil
(5) amalı — çâresi
(6) Yang-zing-şing — D. Türkistan'da hüküm süren Çin genel valisi.
(7) Kiriş — Katliam
(8) Molla — kadı
(9) Talaşka — Talan etmede
(10) Başlaşka — Başlatmada
(11) Zep geldi — iyice geldi
(12) Yep — Yeyip

- (13) Su pöling — Şu halde
(14) Tukkunum — Akrabayım
(15) Çatak — Ters
(16) Ot — Ateş
(17) Hisab — Sayılırim
(18) Bu kişi hâlen hayatta olup, yaşı 80'den fazla, fakat zihni melekeleri çok kuvvetlidir.
(19) Çukan — Güçlü sedâ, ses
(20) Kavan — Yaban domuzu
(21) Han — Hükümdâr
(22) Cıdap — dayanıp
(23) Nigar — Canan, sevgilim
(24) İntilmek — Hareket etmek
(25) İstimes — İstemez
(26) İzlenmek — Aranmak
(27) Ot bolmak — Ateşlenmek
(28) Tolgalanmak — Kıvrınmak
(29) Yinip — Yanıp
(30) Sıman — gibi
(31) Eligir yatkuda — Kişilerin akşam üstü derin uyku zamanı
(32) Oğri — Hırsız
(33) Hamı — Müstemleke
(34) Davalanmak — Tedavi olmak
(35) İşek — Eşek
(36) Asman — Gök
(37) Subat — Sebat
(38) Kiziş — Geziş
(39) Uygan — Uyan
(40) Kiter — Gider
(41) Obdan — İyi
(42) Ohşımak — Benzemek
(43) Kirindişim — Kardeşim
(44) Tenbermek — İkrar olmak
(45) Algan — Alan
(46) Kaydisen — Neredesin
(47) Koy — Dert
(48) Öç — İntikam
(49) Küçüng — Güçün
(50) Yoklamak — Uğramak
(51) Kaçan — Ne zaman
(52) İssik — Sıcak
(53) Tar — Dar
(54) Köp — Çok
(55) Bi ihtiyar — İstemeksizin
(56) Kiçe — Giçe
(57) Ögze — Ev üstü
(58) Şamal — Rüzgar
(59) Tap — Sağlam
(60) Yikin — Yakın
(61) Hoşallık — Neşeli
(62) Gepleşmek — Konuşmak
(63) Yınida — Yanında
(64) Köngül — Gönül
(65) Karamak — Bakmak
(66) Mingen — Binen
(67) Olak — At, eşek gibi binilen hayvanlar
(68) Mangmak — yürümek
(69) Yadamak — Zayıflamak
(70) İt — Köpek
(71) Dolkun — Dalga
(72) Hes — Çöp
(73) Çanamak — Parçalamak, kesmek
(74) Mis — Bakır
(75) İgizlik — Yükseklik
(76) Tirenlik — Derinlik
(77) Çırağ — Lamba
(78) Kutkazmak — Kurtarmak
(79) Çarçartmas — Ürkütmez
(80) İlişmek — Savaşmak
(81) Teng — Eşit

Abdülrahim Ötkür

A. Şekür TURAN

Abdülrahim Ötkür, zamanımızın tanınmış Türk-Uygur şairlerinden biridir. O şairliğinin yanında eğitimci ve ilim adamı olarak da tanınır. Benim 1948-1949 öğretim yılında okuduğum Urumçi Ortaokulu'nun müdürüydü. Şık giyinişi, hitabetinin güzelliği, çevredeki itibarı ve edebiyatçılığı ile bizim için bir semboldü. Urumçi'de Uygur Türkçesiyle yayınlanan Şıncang, Erk, Yurt, Yalkın, gazeteleriyle Altay, Şarkî Türkistan Medeniyeti dergilerinde güzel şiirleri yayınlanırdı. Ben bu yayınlardan onun şiirlerini keşip biriktirirdim. Ayrıca şiirlerinin bir kısmının

rihi bir romandı. 419 sayfa olan bu eser 1913 senesinde Kumul'da Mançu istilacılarına ve onların yerli yordakçılarında Maksut Van'a karşı mücadele eden Timur Halfe'yi konu almıştı. Halifenin savaşları anlatılırken, o zamanki Kumul vilayetinin sosyal yapısı, mücadelenin sebep ve cereyanı, Türk-Uygur kahramanlığı ve nihayet Timur Halifenin kahramanca ölümü çok iyi işlenmiştir.

Ayrıca 1931'de Kumul ayaklanmasının popüler kişilerinden Hoca Niyaz Hacı'nın nasıl kandırıldığı, hapisane hayatına ve hazin ölü-

Rubailerinden Örnekler

*"Kara yıllar böşgügige tuğuldum
Tuguldu mu kapes içre boğuldum
Ömrüm mening hasret bilen öter mu
Elge hizmet kılray digen oğuldum."*

*Karanlık yılların beşiğine doğdum.
Doğdum, kafes içerisinde boğuldum
Ömrüm benim hasret ile mi geçer?
Milletime hizmet edecek oğuldum.*

*"Törelmek mening öz işim midir?
Toğulmaklık mening hahışım mıdır?
Anamning karnığa sıkkan iken men
Cahanga sıgmayan şu bışım mıdır."?*

*Yaratılmak benim kendi işim midir?
Doğmak benim isteğimle midir?
Anamın karnına sıgmışken ben
Cihâna sıgmayan şu başım mıdır?*

yer aldığı "Tarım Boyları" adlı kitabı da çıkmıştı. Bu kitap az basıldığından benim yaşımdaki çocukların eline geçmeyecek kadar kıymetliydi. Bu kitabı onun çok saydığı birisi vasıtasıyla ele geçirip arkadaşlarıma göstermiştim.

Bazı siyasi sebeplerle Urumçi'den Kökat'a kadar Abdülrahim Ötkür'le beraber yolculuk ettik. Ötkür, Kökat'tan geri dönmek zorunda kaldı. Biz konumuz dışı bazı tatsız hadiselerden sonra kabile halinde yolumuza devam ederek, Keşmir, Hindistan yoluyla Türkiye'ye gelip yerleştik. Onbeş sene önce aldığım bir haberde Ötkür'ün öldüğü söylenmişti. Ötkür'ü ve şiirlerini tanıtan bir yazı yazmış "Kandak Kılısen Emdi" isimli şiiri çok ilgi görmüştü. Sonradan hayatta olduğunu öğrenip kitap göndermiştim. Aradan yıllar geçtikten sonra postadan Ötkür tarafından adıma imzalanmış iki kitapla bir mektup geldi. Kitabın birincisi "İz" isimli ta-

müne de yer verilmiştir. Bana kalırsa romanın en güzel kısmı, Ensari'nin Hoca Niyaz Hacı'ya verdiği kısa ve manalı öğüttür. Romanda 1944 Gulca ayaklanmasına sahip çıkanlardan Ahmet Can Kasımî kısmen de olsa ilave edilenler arasındadır. Çünkü Timur Halife, Hoca Niyaz Hacı ve Ahmet Can Kasımî'nin akıbetlerinin şekilleri değişik olsa da benzer tarafları bulunmaktadır.

İkincisi ise "Ömür Menzilleri" isimli 206 sayfalık şiir kitabıdır. Kitapta; 68 şiir, 1 destan, 3 mensur şiir yer almıştır. Kitabın ön sayfasında Ötkür'ün kısa biyografisi bir resmi vardır. Ötkür ve çağdaşları olan edebiyatçılar memleketlerinde oluşan hızlı siyasi değişikliklere ve büyük çaptaki rejim olaylarına uyum sağlama çabası içinde ömür tüketmektedirler. Çünkü Çin'de iş başına gelenlerin ekseriyeti Uygur Türklerine karşı acımasızdır. Onun için bu

memlekette yazı yazmak, temkinli olmaya, yöneticileri ürkütmemeye dikkat etmekle mümkün olur. Buna uymayan Gulcalı L. Muttalip, Büğürlü Abdülaziz Han Damolla, Hotenli Kurban Kutay (*) ve Fethettin Erkin gibi yazarlar işlemedikleri suçu zorla yükletip öldürülmüşlerdir. Ötkür bunları bildiği için 1949-1956 seneleri arasında şiir yazmadığı bu kitabından an-

gelmektedir. Bu eser Uygur Türkleri için olduğu kadar bütün dünya Türkleri için büyük bir kazançtır.

Abdülrahim Ötkür'ün 1956'dan sonra yazdığı şiirler, oradaki günlük hadiseleri konu almaktadır. Meselâ, "İz" "Yangusu Tang Meş'eli" "Hasiyetlik Uçriş" "İt Ürer, Kervan Yürür",

Şiirlerinden Örnekler

"Pırakingda bolup mecnun
Yanarmen şemidek her tün
Erip cismim akar közdin
Yışım dürdane, dürdane"

Firâkında olup Mecnûn
Yanarım mum gibi her gece ben
Erip cismim akar gözümde
Yaşım dürdane, dürdane

"Çaçım belde hasam kolda
Bu nursız közlirim yolda
Kişi körse bu halımı
Bolur heyrane-heyrane"

Saçım belde bastonum elde
Bu fersiz gözlerim yolda
Kim görürse bu halimi
Olur hayrâne, hayrâne (Hayrete düşer)

laşılmaktadır.

Ötkür, Türk-Uygur edebiyatı ve Uygur Türkçesinin bütün inceliklerini bilen bir âlimdir. Onun için memleketinde neşredilen klâsik eserlerin bir çoğunda onun emeği geçmekte olup, KUTADGU BİLİĞ gibi ilmî eseri, yaşayan Uygur şivesine manzum olarak aktaranların başında "Çıllang Horuzum, Çıllang", "Rubailer"... gibi

şiirlerinde o memleketin insanına vermek istediği mesajı ulaştırmayı çok iyi başarmıştır. Diğer şiirleri edebi yönden ele alındığında değer taşıyorsa da kanatımızca Ötkür, edebiyat yoluyla fikir üreten bir edip olarak tanınmıştır.

Şimdi onun sanatını göstermesi bakımından şiirlerinden birkaç örnek vermek istiyorum.

(*) Kurban Kutay (Koday) Türkiye'de öğrenim gördükten sonra Doğu Türkistan'a dönüp orada YALKIN ve YURT gazetesini çıkaran bir mücahittir.

VEFAT HABERLERİ

DOĞU TÜRKİSTANLI MÜCAHİTLERDEN NURKOCAY BATUR, ABDULGAFUR KARAKAŞ VE ORAZBAY ERBAŞ VEFAT ETTİ

Doğu Türkistan'ın milli kahramanlarından Osman Batur'un en yakın arkadaşı Nurkocay Batur, 30 Ekim 1986 günü İstanbul'da vefat etti.

Doğu Türkistan Davası'nı hür dünyaya duyurabilmek için hiç durmadan çalışan Nurkocay Batur'un cenazesi, Gökbayrak'a sarılı vaziyette, Türkistanlıların ve İstanbulluların elleri üzerinde İstanbul'da toprağa verildi.

Osman Batur'un sağ kolu olan Norkocay Batur, 1935-1951 yılları arasında hem Milliyetçi Çin hem de Kızıl Çin rejimlerine karşı mücadele verdi. Osman Batur'un idamından sonra, Doğu Türkistan Davası'nı hür dünyaya anlatmak, orada mücadelesine devam etmek için Türkiye'ye kaçtı. İstanbul'da kurulan Doğu Türkistan Göçmenler Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı.

Nurkocay Batur 80 yaşındaydı.

Oraz Bay Erbaş, 1986 Temmuz'unda Urumçi'de vefat etti.

Milli mücahitlerimizden **Abdulgafur Karakaş**, Kasım ayında İstanbul'da vefat etti.

Doğu Türkistan kurtuluş mücadelesinin kahramanlarından Abdulgafur Karakaş, 1916 yılında Hoten vilayetinin Karakaş ilçesinde doğdu. Doğu Türkistan'ın içinde bulunduğu ahvalden son derece ızdırap duyan Abdulgafur Karakaş, genç yaşında milli mücadeleye iştirak etti. 1930 yılında Hoten'de Mehmet Emin Buğra Bey'in liderliğindeki **Hoten Gizli İnkılâp Komitesi**'nin en faal üyelerinden biri oldu. Bu tarihlerde başlayan ve ülkenin her tarafına yayılarak milli bir ayaklanma mahiyeti kazanan ve 1933'de **Şarkî Türkistan İslam Cumhuriyeti**'nin kurulmasını sağlayan mücadeleye ka-

1949'da komünistlerin iktidarı ele geçirmesinden sonra, M. Emin Buğra Bey'le birlikte Keşmir'e iltica etti. Oradan bilahare, Türkiye'ye gelerek burada yerleşti. Abdulgafur Karakaş, İstanbul'da toprağa verildi.

19. Asırda Tatarlar Arasında Cedidçilik Hareketi

Haz: Ferit AGİ

Çev: Hayrettin GÜLEÇYÜZ

Tatarlar arasında Cedidçilik (yenileşme) hareketi üzerinde durmadan önce, o devirdeki durumu gözden geçirmek yerinde olur.

1552 yılında Kazan Hanlığının başşehri Kazan'ın Ruslar tarafından zaptedilmesinden sonra, tatarların kültür ve medeniyetine çok büyük bir darbe indirildi; camiler ve medreseler yakılıp yıkıldı, tatarların başşehirde yaşaması yasaklandı, müslüman tatar halkını zorla hıristiyanlaştırma işi başlandı. İşte o devirlerde tatarlar, ilk olarak dinlerini koruyabilmek ve hıristiyanlaştırma hareketi ne karşı koyabilmek için mücadele ettiler. Çariçe İli.katerina zamanında, 1773-1774 yıllarında patlak veren Pugaçov isyanından sonra, zorla hıristiyanlaştırma işi biraz yavaşladı. Tatarlar güç ve enerjilerini başka taraflara yöneltmek imkanına eriştiler. Gençleri öğretim için Buhara'ya göndermeğe başladılar. Buhara, o devirde Timur zamanındaki gibi bir ilim merkezi olmasa da, ilme susayan gençleri kendine celbetmeye devam ediyordu. Ayrıca Buhara'da arap ve fars dillerini öğrenen genç talebeler, zengin kütüphanelerden faydalanarak eski İslâm filozoflarının eserleri ve fikirleri ile tanışmak imkânını elde ediyorlardı. Buhara'da okuyup gelen talebeler, halk arasında büyük saygı görüyorlardı. Fakat, Buhara'ya gidip-gelmek, orada okumak o devirdeki şartlara göre hiç te kolay değildi. Bu sebepten, Kazan ülkesinde de yavaş yavaş medreseler açılmaya başlandı. 1771 yılında Kazan'da Ahunov ve Apajev isimli iki büyük medrese açıldı. Fakat tatar medreseleri de, aslında, Buhara medreseleri prensibine göre kurulmuştu. Öğretim, hayatla alâkası olmayan skolastik metodlarla yürütülüyor, dini dogmalar üstünlük ediyordu. Bu ise,

müstakil fikir yürütmeye fırsat vermiyordu. Fakat, buna rağmen, bu medreselerin tatarlar arasında okuma-yazma bilenlerin sayısının artmasında büyük rolü oldu. İki asır boyunca zulüm ve baskı altında yaşayan, fakirleşen, dinlerini koruyabilmek için büyük mücadeleler veren Tatar milleti bu medreselere geleceğin ümit ocağı olarak bakmaya başladı.

Sovyet edebiyatında, tatarlar arasında Cedidçilik hareketinin doğmasını, yani tatarların Avrupa kültürünü benimsemelerini, ekonomik şartlar, Türkistan'ın ruslar tarafından işgal edilmesi ve Rusya'da XIX. asrın ikinci yarısında yapılan sosyal reformlarla anlatmaya çalışıyorlar. Elbette, bu faktörlerin rolü oldu. Fakat, mes'eleyi sadece ekonomik ve sosyal sebeplerle anlatmak, onu basitleştirmek olur. Çünkü tatarlar arasında Cedidçilik hareketinin en meşhur önderleri olarak sayılan Şihabeddin Mercani, Hüseyin Feyizhan ve Kayyum Nasarî XIX. asrın ikinci yarısında faaliyet gösterecekler de, onların fikir ve görüşleri, daha XIX. asrın birinci yarısında, yani Türkistan ruslar tarafından istilâ edilmeden önce şekillenmişti. Bu sebepten, tatarlar arasındaki Cedidçilik hareketini sadece ekonomik ve sosyal sebeplere bağlamak doğru değildir. Tatarlar arasında kapitalizmin gelişmesinin Cedidçilik hareketinin doğmasında payı olduğu doğrudur. Fakat Rusya hükümeti tatarların ekonomik yönden gelişmelerini engellemeğe çalıştı. Endüstri ile meşgul olmalarına, şehirlerde yerleşmelerine mani olmaya çalıştı. Türkistan'ı işgal ettikten sonra, tatarların Orta Asya'daki ticari ve sınai teşebbüslerini kısıtladı. Bu engeller kapitalistik gelişmeyi yavaşlattı, fakat durduramadı. Tatar burjuvazisi

XIX. asrın sonlarında artık ekonomik ve politik durumunu sağlamlaştırmıştı. Hüseyinev, Gubeydullin, Gaynullin, Saydaşev, Akçurin, Subayev, Kerimov, Arslanov, Ütemişev, Yavuşev, Sağdiyev ve başka zenginlerin elinde oldukça büyük meblağda sermaye toplanmıştı. Bu zenginlerin bazıları mektep-medreseler açmak için cömert şekilde ianeler verdiler, böylece tatarlar arasındaki Cedidçilik hareketine maddi yönden destek sağladılar.

Tatarlar arasında Cedidçilik hareketinin doğmasında onların zengin maddi ve manevi kültür tarihine sahip olmaları da büyük rol oynadı. Tatarların eski ataları bulgarlar IX.-X. asırlarda Doğu Avrupa'da ilk feodal devlet olan Bulgar Hanlığını kurdular. Bu devletin başşehri o devrin en mühim ticaret merkezlerinden biri idi. Buraya Rus, Harezmi, Ermenistan, İran, Bizans ve Avrupa ve Asya'nın çeşitli şehirlerinden sadece tüccarlar değil, bilginler ve şairler de geliyorlardı. Böylece bulgarlarda maddi ve ruhi kültür çok zenginleşti. Bu kültür zenginliği, Altın Orda ve daha sonra Kazan Hanlığı devrinde de devam etti. Rus çarı Korkunç İvan'ın Kazan Hanlığını yıkmasıyla, asırlardan beri birike gelen bu maddi ve ruhi zenginlik yok edildi. Fakat, durumun biraz iyiye doğru gitmesi ve bazı fırsatların doğmasıyla tatarların ilme, irfana, kültüre ve ruhi değerlere yönelmesi yeniden başladı. Tatarlar arasında okuma-yazma bilenlerin oranının kısa zamanda artması da bunu açıkça gösteriyor. Hatta bunu Rus misyonerleri de ikrar etmeğe mecbur kaldılar. İsmi K ile başlayan bir misyoner, misyonerler dergisinde "Kazan tatar-müslümanları arasında okuma-yazma bilmeyenlere çok az rastlanıyor, onlar eğitim-öğretime çok ehemmiyet veriyorlar ve konuda herkesi teşvik ediyorlar" diye yazmıştı.

Dediğimiz gibi, imkânlar doğar-doğmaz Tatarlar mescidler inşa etmeye ve mescidlerin yanında mektepler açmaya başladılar. XIX. yüzyılda Tatar mektep ve medreselerinin toplam sayısı kesin belki değilse de, inşa edilen her bir mescidin yanında bir mektep açılmış olduğu, Sovyet uzmanları tarafından kabul edilmektedir. 1781 yılında Kazan eyaletinde 250 mescid vardı. Bunun sayısı 1868 yılında 729'a ulaştı. 1858 yılında Kazan vilâyetinde 430 köy mektebi ve 50 medrese vardı. Türkolog Vambery 1870 yılında Kazan vilâyetinde her 119 çocuğa bir okul düşmekte olduğunu yazmıştı.

Yukarıda zikrettiğimiz gibi, bu medreselerde öğretim eski usûllerle yürütülse de, bunların Tatarlar arasında okuma-yazma bilenlerin sayısının yüksek olmasında büyük rolü oldu. Ş. Mercanî ve Feyizhanî gibi Tatar intellektüelleri, mek-

tep-medreselerde müsbet ilimlerin de öğretim programına dahil edilmesi için çalıştılar. Fakat, "Usûl-ı Cedid" ile öğretim yapan ilk mektebi açma başarısına Kırmılı İsmail Gaspıralı erişti. O bu fikri "Tercüman" gazetesi sayfelerinde de yaymağa çalıştı.

Tatarların yeni usûlde mektepler açmaları kolay olmadı. Çünkü mutaassıplar, bu usûl bizi Ruslaşmaya götürecektir, İslâmı yok edecek gibi korkularla buna çok karşı çıktılar. Bundan başka, çar hükümeti de bu okulları herhangi bir bahane ile kapatabiliyordu. Çünkü çar hükümeti Tatarların çağdaş ilme sahip olmalarını istemiyordu. Fakat bütün bu engellere rağmen, Usûl-ı Cedidle öğretim yapan mektepler yayıldıkça yayıldı. Bunda, bu mekteplere maddi destek sağlayan zenginlerin ileri görüşlü olmaları büyük rol oynadı. Çünkü çar hükümeti Tatar mekteplerine para vermediği için, bu okullar zenginlerden ve halktan toplanan paralarla öğretimini yürütüyordu.

"Nasrî'nin yapmış olduğu hizmetlere kendi devrinde gerekli değer verilmemiştir. Ancak sonraki nesiller onun kıymetini anlamıştır."

Tatarlar arasında Cedidçilik hareketinde kitap basımı da mühim rol oynadı. Tatarlar, ta 1770 yılında Kazan'da Tatar matbaasını kurmak için izin isteyip çariçe II. Katerina'ya müracaat etmişlerdi. Katerina buna müsaade etmedi, fakat Tatarların Pugaçov isyanına katılıp bu isyanda tesirli rol oynadığını göz önünde bulundurarak red de etmedi. Üçüncü yolu seçti ve devlet hesabına İshak Halfin'in tatarcaya Kur'an tercümesi batırıldı. Fakat, sadece Kur'an bastırmak Tatarların ihtiyacını kaplamıyordu. Mektepler için alfabe ve okuma kitapları gerekiyordu.

1783 yılında herkesin matbaa açmağa hakkı olduğuna dair bir ferman çıkmışsa da, bu ferman rus olmayanları, hususen hristiyan olmayanları içine almıyordu. Fakat buna rağmen, 1796 yılında Çar ordusunun emekli subaylarından tatar Buraşov yeni hükümdar Çar I. Aleksandr'a müracaat ederek, kendi hesabına Kazan'da matbaa açmak için izin istedi. Çar başlangıçta buna izin verdiyse de, sonradan Senatonun karşı çıkması yüzünden iznini geri aldı. 1799 yılında Çar Kazan'ı ziyareti sırasında tatar tüccar ve sanayicileri matbaa açmak için ona şahsen müracaat ettiler. Çar ikinci defa yapılan bu müracaat karşısında,

onların bu dileklerini kabul etmek mecburiyetinde kaldı ve gerekli izni verdi. Buraşov aynı yılda matbaasını kurdu ve orada Tatar kitapları basılmaya başladı. Fakat bu matbaa Tatarların istediği gibi hususi bir matbaa olmadı ve Kazan lisesine yerleştirildi. Orada yalnız Kur'an ve dini kitapların basılmasına müsaade edildi. Çar memurları burada başka kitapların basılmaması için matbaayı sıkı kontrol altında tuttular. Lâkin, buna rağmen, tatarlar arasında kitap basımının başlaması büyük tarihi önemi olan bir olay oldu. Tatarların kitap basım işine bu derece ehemmiyet vermeleri, onlardaki kültür derecesinin yüksek olduğuna bir işarettir. Çünkü Tatarlar XVIII. yüzyılın ortalarından başlamak üzere kitap basma hakkını elde etmek için mücadele edip geldiler ve bu hak onlara kolaylıkla verilmedi, bilakis, misyonerlerin ve çar idaresinin karşı çıkmasına rağmen, kendi gayretleriyle buna eriştiler. Bunu tatarlar arasında kitaba talebin yüksek olması da açıkça göstermektedir. 1801 yılından 1805 yılına kadar 16 çeşit kitap basılıp çıktıysa, 1855 yılında Kazan'da 577 çeşit kitap basıldı. Bunun az veya çok olduğunu göstermek için aynı yılda Rusya'da Rusçadan başka dillerde basılmış bütün kitapların sayısını ele almak yerinde olur. 1855 yılında Rusya'da Rusçadan başka dillerde 1463 çeşit kitap basılmış. Yani bütün rusya'da rusçadan başka dillerde basılmış kitapların üçte birinden fazlası Tatar kitapları olmuş. Tatarların sadece dinî kitaplara değil, ilmî kitaplara da susamış olduğunu bundan başka şu gerçek te göstermektedir: Kazan'daki tatar matbaasında ilk dört yıl içinde basılmış 16 kitabın yalnızca 5'i dinî konuda olmuş, kalanları derskitapları olmuştur. 1883 yılında 209 çeşit bir milyon tirajda kitap basılmıştır. Şunu da gözden ırak tutmamalıdır. Bu kadar kitap, çar idaresi matbuat işinde tam bir serbestiyet vermediği halde basılmıştır. Misal için, Rahimcan Saitev 1844 yılında ilk özel matbaasını açmış bir kimsedir. Fakat o, bu iş yüzünden çar gizli polisi ve hıristiyan misyonerlerinin zulüm ve eziyetine düşar olmuş ve 1860-ncı yıllarda işini durdurmaya mecbur olmuştur. Fakat, bütün bu zulüm ve kısıtlamalara rağmen, Tatarlar kitap basma işinde büyük başarılar kazandılar. XIX. yüzyılda Kazan'da toplam olarak 3500 çeşit kitap basılmış, bunların 2804-unun umumi tiraj 23 milyon 500 bin olmuştur. Bu sayıya Kazan'ın dışında yaşayan Tatarların bastırmış olduğu kitapların sayısı dahil değildir.

XVII. asrın ortalarında Kazan'da lisenin, 1806 yılında üniversitenin açılması da Ceditçilik hareketine te'sir etti. Burada rus dilinin de rolünü inkâr edemeyiz. İlk tatar ceditçileri Halfin, Feyizhani ve Nasiri rus dilini iyi biliyorlardı. Fakat, aynı şeyi Şi-

habeddin Mercanî hakkında söyleyemeyiz. Bu sebepten tatar ceditçileri sadece Rus dili ve kültürü te'siri ile hareket etmişler demek yanlış olur. Meselâ, Mercanî Buhara ve Semerkantta iken, Doğunun eski filozoflarının eserleri ile tanışıp onların te'sirinde kalmış. Mercanî İbn-i Sina'yı kendisinin öğretmeni olarak görmüş. Farabi ve Ali Şir Nevai'ye yüksek değer vermiştir. İbn-i Sina ile Nevai ve Doğunun başka filozofları Kayyum Nasiri'ye de çok tesir etmiştir. Fakat tatar ceditçilerinin içtimaî ve felsefî düşüncelerine sadece Doğunun filozofları te'sir etmedi. Onlar fars ve arap dillerine tercüme edilmiş Avrupalı filozofların fikir ve görüşleri ile de tanışmışlardı. Meselâ, Mercanî "Vefiyet ul-eslaf ve tahiyat ul-Ahlâf" isimli eserinde, Aristoteles'in, Platon'un, Pisagor, Sokrates ve başka eski filozofların görüşlerini incelemiş ve onlar hakkında kendi fikirlerini yazmıştır. Onlar, aynı zamanda fransız Voltaire, Jean Jak Rousseau ve Montesqieu'ların da eserleri ile tanışmışlar ve bu eserlerin arapça ve türkçe tercümelerini okumuşlar. Bundan başka, Nasiri, Feyizhani ve Mercanî Radloff, kazimbek, Gotwald, Katanov ve devirlerinin başka alimleri ile de tanışmışlar, hatta bazıları ile dost olmuşlar. Bu sebepten, tatarlar arasındaki **Ceditçilik hareketinde, Doğu rasyonalizminin, Batının çağdaş ilminin tesiri ve ezilmiş bir halkın vekilleri olarak adalet ve hümanizmin idealleri sezilmektedir.**

Sovyet edebiyatı, tatar ceditçileri İslam dinine karşı çıkmışlar, dini reddetmişler gibi bir fikir yaymaya çalışıyor. Öte yandan, toplum ve o devirdeki şartlar yüzünden, din ile bağlarını tamamiyle koparamamışlar, dinden tamamiyle kurtulamamışlar demekteler. Bunun da bir dayanağı yoktur. Çünkü, tatarlar arasında ceditçilik hareketinin önderlerinin hemen hemen hepsi, ya kendileri din adamları olmuşlar veya medreselerde öğretmenlik yapan kimseler olmuşlardır. Onlar dini reddetmemişler, sadece dine yanlış anlam vermeye, cahil din adamlarının dini yanlış yorumlamalarına, ilerlemeye engel olmalarına karşı çıkmışlardır. Hakiki İslam prensiplerini temel alarak ilim ve irfana çağırmışlar, tatar kültürünü zenginleştirmeye çalışmışlardır.

Tatarlar arasında Ceditçilik hareketinin ilk temsilcileri Abdunnasîr Kursavi ve İbrahim Halfin'dir. Şimdi onlar hakkında biraz malûmat verelim:

Abdunnasîr Kursavî, Kazan vilâyeti Kursaköyünde 1771 yılında doğmuş 1812 yılında İstanbul'da vefat etmiştir. Rusya içindeki Türkler arasında dinî-fikrî hayatta 19.yüzyılda başlayan reform ve yenileşme hareketinin öncülerinden ve ilk olarak taassuba karşı isyan bayrağını kaldıranlardan biridir.

Tahsilini önce Meçkərə'de Molla Muhammed Rahim Ahund'un yanında, sonra Buhara'da yapmış, bilhassa İşan Niyazkulî el-Türkmenî'nin talebesi olmuştur. Sonra kendi köyüne dönerek büyük medreseler yaptırmış ve birçok talebe yetiştirmiştir.

Eserlerinin çoğunu Arapça yazmış, tatarca olarak ancak "Heftiyek tefsiri" (Kur'an'dan seçmeler) adlı eseri malûmdur. El-İrşad lil-İbad adlı meşhur eserinde Kursavî ilim, tenkid ve teklid meselelerine temas ederek şöyle diyor: "Bizim asrımızda ve geçen asırlarda yaşayan adamlar arasında şöyleleri var: onlar, ilimden nasipleri olmadığı halde kendilerini ilim adamları zümresinden sayarlar. İşte bunlar tarafından uydurulan sözleri anlatıp fikirlerinin hatalarını açıklayarak sayfalar dolusu yazmış olsam çok iyi olacaktı. Böylece kuvvetli bir fikir ve doğru mezhep ortaya çıkardı: cahillikten ve cahillerden yüz çevrilmesi, cahilliğin bertaraf edilmesi ve onların adlarının unutturulması için yardım edilmiş olurdu. Lâkin işin kötü netice vermesinden, cahillerin böyle fena şeyleri görerek gururlanmalarından ve onların yanlış bir itikada saplanmakta acele etmelerinden çekinerek bu yolu tutmadım. Hususen ilim ehlinin kisvelerine bürünerek cehalet kapılarına yapılmış kimselerin hareketinden çekidim. Bu yüzden ancak onların sözlerindeki hatalarını açıklamak ve fikirlerine reddiye yazmakla kifayetlendim"

Taklidçi ve kelâmcıları bu tarzda acı dille tenkid eden Kursavî, diğer cihetten medreseler açmayı ve kitap yazmayı da teşvik etmiştir. Kursavî tenkid ve irşadlarını yalnız eserlerine inhisar ettirmeyip, her gittiği yerde münazaralara katılmak suretiyle sözle de yaymaya çalışmış, keskin zekâsı ve söze ustalığı ile bunda kısmen muvaffak da olmuştur. Fakat İslâm dünyasındaki gerilik ve taassup henüz çok kuvvetli olduğundan, fikir hayatında topyekûn ıslahat hareketleri ancak Kursavî'den sonraki devirlerde muvaffak olabilmiş, onun cesurane hareketleri ise kendi hayatına malolabilecek derecede tehlikeler yaratmıştır, şöyle ki:

1808 yılında tekrar Buhara'ya gelen Kursavî, eser ve sözleriyle mücadelesini devam ettiren büyük gürültü koparmış, münazara ettiği pek çok kimseleri yenince vaziyet emir Haydar'a intikal ettirilmiş ve yakalanarak muhakeme edildikten sonra ölüm cezasına çarptırılmıştır. Ancak şeklen tövbe ettirilerek serbest bırakılmakla beraber, mevcut eserleri yakılarak bunları muhafaza edenler için de ölüm cezası konmuştur. Bunun üzerine Hive'ye ve Astrahan'a, oradan da kardeşleri Abdülhalik ve Abdülkerim ile birlikte hacca giden Kursavî, dönüşte İstanbul'a uğrayıp

Üsküdar'a geçmiş, fakat burada vebaya yakalanarak 40 yaşında vefat etmiş ve Karacaahmet Mezarlığına gömülmüştür.

Kazan Tatarlarının uyanmasında rol oynayan bir şahıs da İbrahim Halfin (1778-13.1.1829) oldu. 1819'da yazdığı "Ahval-i Çingiz Han ve Akşak Timur" adlı kitabı ile büyük şöhret kazandı. Ondatarihî araştırmalara karşı uyanan ilgi, büyük ihtimalle, doğrudan-doğruya bir şarkiyatçının telkini değil, Kazan Üniversitesinde çalışan yabancı ve Rus bilginlerinin arasında bulunması sonucu olsa gerektir. İbrahim Halfin'in Ruslara yakınlığı dedesinden kalma bir geleneğin devamı idi. İbrahim'in dedesi Sait Halfin (?-1753) Kazan silâh ve teçhizat deposunun idaresinde tercüman olarak çalışmış, II.Katerina'nın 12 Mayıs 1769 tarihli fermanı ile "Vilâyet tercümanı" ünvanını alarak Kazan gimnaziyumuna (sonradan 1. Kazan lisesi) Tatar dili öğretmeni tayin edilmişti. Sait Halfin'den sonra Kazan lisesinde Tatarca oğlu İshak ve daha sonra torunu İbrahim Halfin okuttular. İbrahim Halfin 1812'de Kazan Üniversitesine Tatarca ve Arapça öğretmeni olarak tayin edilmiş, 1823'te Doğu edebiyatı profesörü olmuştur.

Halfin bizce bilinen ilk tatar alfabesini hazırlamış ve bu eseri 1788 yılında Moskova'da basılmıştır. Bundan başka, yaklaşık 25 bin sözden müteşekkil Rus-Tatar sözlüğünü hazırlamıştır. Halfin'in tarihçi olarak faaliyetine kendi devrinde olduğu gibi, şimdi de yüksek değer verilmektedir.

Tatarlar arasındaki Ceditçilik hareketinin en önde gelen temsilcilerinden biri de Şihabeddin Mercanî'dir. O hem din alimi ve dinî reformcu; hem de Rusya müslümanları arasında tarih ilminde ilk olarak Avrupaî metodlar kullanan bir tarihçidir.

Şihabeddin Mercanî, Yapanıcı köyünde 3 Ocak 1818 tarihinde dünyaya geldi. Babası Hazrettir ve Şihabeddin'in doğumu esnasında Yapanıcı köyünde imamdı. 5 yaşında iken anesini kaybetti. Dedelerinden Abdülkuddüs'ün Mercan köyünü kurması hasebiyle Şihabeddin buna binean "Mercanî" soyadını almıştır.

Mercanî küçük yaşta babasının medresesinde okuyarak ilim ve feyz aldı. 6 yaşında medreseye gitti. 9-10 yaşlarında Arapça öğrenmeye başladı. Tedrisat zayıf olmasına rağmen kendi azmiyle Mercanî Arapça kitaplar okumaya başladı. Küçük yaşlarda okuduğu müelliflerin tercüme-i hallerini merak eder, onları araştırır ve öğrenirdi. 16 yaşında iken babasının medresesinde halfe (yani öğretmenlik) yapmaya başladı. Okuduğu ve duyduğu her şeye inanmazdı. 19-20 yaşlarında müellifleri bile tenkitçi gözle tetkik etmeye başlamıştı. Dedesi Sübhan ona tarih zev-

klini de aşlamıştı. Ayrıca dine ve namaza düşküdü, dinî vecibeleri aksatmadan yerine getirirdi. İlk hocalığı esnasında tedrisat sisteminin bozukluğunu farketmiş, mantığa uymayan bazı şekilleri değiştirmişti.

Şihabeddin de birçok şakird (talebe) gibi Buhara'da tahsil etmek hevesine kapılmıştı. Ve 21 yaşında İken Buhara'ya gitti. Fakat Mercanî bir iki yıl tedrisattan sonra fazla ileri gidemediğini gördü ve büyük ümitlerle gelmiş olduğu Buhara'da sükût-ı hayale uğradı. Buhara'da tarih, coğrafya v.b. ilimden sayılmıyor, ancak dinî ilimlere ehemmiyet veriliyordu. Ayrıca ulemanın kifayetsizliği de zamanın boş yere israfına sebep oluyordu. Bu hususu "Alâm ebna ud-Dahr fi-Ahvâl ehl-i Maveraünnehr" adlı eserinde belirtmiş ve Buhara'yı bu tarzda tenkid etmesi Kazan'da büyük gürültü çıkmasına sebep olmuştur. Bu gürültüler muhakkak ki faydalı oldu ve tahsil için yurtlarından ayrılanlar bu sefer İstanbul ve Mısır'a gitmeyi tercih etmeğe başladılar. Hatta Mercanî kendi oğlu Burhaneddin'i bile İstanbul'a göndermiştir. Ayrıca Mercanînin talebelerinden 10 kadarı da tahsillerini İstanbul'da idame ettirmişlerdir.

Mercanî sükût-ı hayale uğrayınca kendi başına çalışmaya başladı ve Buhara kütüphanelerinde bulunan nadir ve kıymetli eserleri mütalaa etti ki, bu da onun gelişmesinde büyük rol oynamıştır. Mercanî toplam 11 yıl Buhara'da kaldı.

Mercanî Buhara'da kaldığı sürede bir ara Semerkand'a da gitti. Buhara'daki ikametinin 5 yılını tamamladıktan sonra Semerkand'ı da merak edip oraya hareket etti. Burada "Şirdar" medresesine yerleşti. Şirdar medresesinin meşhur müderrisi alim Kadı Ebu Saidle tanışarak onun ilgisini çekti. Bir vesile ile çocuklarını okuttu. Kadı Ebu Said'in derslerine devamla, çok zengin kütüphanesinden faydalanma fırsatını buldu. Mercanî burada Kursavî'nin bazı eserlerini de kopya ederek onun ıslahat fikirlerini benimsedi. Fakat Kursavî gahi İslamda içtihad icap ettiği fikrini skolastik Buhara'da ulu-orta beyan etmedi. Mercanî beğendiği Semerkand'da uzun müddet kalamadı. Geçim sıkıntısı onu Buhara'ya dönmeye mecbur etti.

Mercanî Buhara'ya dönünce "Mîr Arap" medresesinde kendine bir hücre aldı. Bir yaz süresince de burada imamlık yaptı. İkinci sefer Buhara'da kalışında gece-gündüz kitap okuyup, kopya ederek, notlar alarak vaktini geçirmişti.

Mercanî Buhara'da ikameti sırasında tasavvuf ve ruh terbiyesiyle de meşgul olmuş, icazet ve irşat almıştır. Kur'an'ı her gün okumayı itiyat haline getirmiştir. Bozukluklardan hoşlanmaz, Talebe toplantılarına katılarak vaktini öldürmez, boş vaktini mütalâa ile geçirirdi. Mercanî 11 sene

kadar Buhara'da (ayrıca iki sene Semerkand'da) kaldıktan sonra 21 Mayıs 1849 Kazan'a doğru yola koyuldu. Mercanî'nin Kazan'a varmasından kısa bir müddet geçince, Kazan'ın 1. mescidinin imamı istifa etmişti. Bu mescidin hamisi bulunan İbrahim b. Abidullah Yunus (Uzun İbray) adlı zengin, ulema meclisi düzenleyerek buraya Şihabeddin Mercanî'yi devat etti. Sonra Ufaya "Mahkeme-i şer'iyye" ye gitti. Müftü Abdulvahit b. Süleyman'ın misafiri olarak formalite icabı imtihana tabi tutuldu. Böylece resmen imamlığı tasdik edildi. 30 Mart 1850'de 1. mescide imam hatip ve müderris olarak tayin edildi.

Mercanî müderris olunca çeşitli medreselerden onun medresesine talebeler akmağa başladı. Tedrisatının ilk beş yılı gayet başarılı geçti. O devirlerde İbrahim Bayla araları gayet iyi idi. Fakat onu çekemeyen din adamları ve eski fikirliler gürûhu bir hayli idi.

Şihabeddin Mercanî'nin her geçen gün şöhreti artıyordu. Mollalar da ister istemez bunu kabul ediyorlardı. Ayrıca Mercanî'nin mutaassıp olmaması, Alman ve rus türkolog alimleriyle düşüp kalkması muteassıp mollalarca herşeye rağmen hoş karşılanmıyordu. Mercanî 1867 yılında Mahkeme-i Şer'iyyeden Ahu'dluk ve Muhtesiplek derecesini aldı. Bu yıllarda islâm meclisi dağılmış ve İbrahim Bayın nüfuzu azalmıştı. Yardımını da kestiği için medrese gayet bakımsız kalmış, tedrisat yapma imkânı hemen-hemen ortadan kalkmıştı. Bunun üzerine Kazanlı başka baylar (zenginler) kendi aralarında para toplayarak 9 Kasım 1871'de Mercanî mescidi adı ile anılacak yerin arsasını aldılar ve ahşap bir bina inşa ettirerek Mercanî'nin yeniden tedrisata başlamasını sağladılar. Medrese 10 yıl sonra kifâyetsiz gelmeye başladı ve yerine 25 Ekim 1881'de taşbir bina inşa edildi. Burada Mercanî 8 yıl ders okuttu. Okutma sistemi Buhara'nın eski usûlünden çok ayrılıyordu, fakat gene de ağırlık noktasını dinî ilimler teşkil ediyordu. Devrine göre Mercanî'nin yaptıkları büyük değişiklik olarak kabul ediliyor ve gerici gürûh tarafından büyük tepkilerle karşılanıyordu. Mercanî buna rağmen program dışı olarak, şimdiye kadar okutulmayan İslâm tarihi, millî tarih ve ulemânın tercüme-i hallerinden bahsederek talebelerine geniş bilgi vermeye çalışıyordu.

1870 yılında yeni bir kanunla medreselerde Rusça okutulması mecburiyeti kondu. Buna mollalar karşı çıkıyordu, maddî yönden olan baskıdan ziyade manevî yönden bir baskı olarak kabul ediyorlardı. Şihabeddin Mercanî ise Rusça öğrenmenin faydalarını düşünerek bu işe karşı değildi. Bu sıralarda Tatarlar arasından muallim yetiştirmek için Radloff'un başkanlığında bir mektep kurulmasına karar verildi. Radloff ta evvelden mü-

nasebeti olduğu ve takdir ettiği Mercanî'yi bu mektebin prestiji için ikna ederek din ve tarih dersleri vermesini kabul ettirdi. Böylece Muallim Mektebi (Učitelskaya Şkola) 12 Eylül 1876'da açılarak tedrisata başladı. Mercanî bu mektepte 9 yıl okuttuktan sonra 1884'te istifa etti. Bu mektep Ruslara faydası dokunan şahıslar yetiştirdiği gibi, milletin doğrudan-doğruya faydası dokunan birçok muhterem zatı da yetiştirmiştir.

11 Ağustos 1880 tarihinde Mercanî okuldan izin alarak hac seferine çıktı. İstanbul üzerinden geçerken 12 gün burada kaldı. İstanbul'da ikamet sarısında büyük camileri ziyaret etti. Zamanın Şeyh ül-İslâmı Ahmed Esad Efendi, Adliye nâzırı tarihçi Cevdet Paşa, Hariciye nâzırı Asım Paşalarla görüştü. Onlardan büyük hüsnü kabul gördü.

Şimdi de onun dinî görüş ve hizmetleri hakkında birkaç söz:

O devirde Buhara'da tahsil görenler en ileri gelenlerden sayılırdı. Aslında ise burada okuyanlar eski usûle bağlı ve müderrisliklerinde de hiçbir değişiklik yapmadan asırlardan beri alışık gelen sistemi harfiyen tatbik ederlerdi. Hocalarından duymadıkları veya kitaplarında görmedikleri hiçbir yeniliği kabul etmeğe yanaşacak gibi değillerdi. Ruslaşmaktan çok korkarak sıkı sıkıya dine sarılırlardı. tarih, coğrafya gibi ilimlerden ekserî mollaların haberi bile yoktu. Mercanî ise yukarıda sayılan bütün hususların tersine her yeniliği, tabii ki devrine göre, yaymağa çalışan içtihad taraftarı bir zattı. Mahkemi-i Şer'iyyeye devamlı ıslahat tasarıları yollardı. Bu gibi hususlarda Şihabeddin'in müracaatları büyük ekseriyetle kabul edilmezdi. Çünkü orada oturanlar da ekseri cahil kimselerdi. Mahkemi-i Şer'iyyeye getirilen kimseler, bilgilerinden çok rusların dediklerini körü-körüne yapacak, her dediklerine itaat edecek şahıslardan seçiliyordu. Dolayısıyla de müftülük ekseri cahil gürûhun elinde kalıyordu. Hatta bir seferinde Mercanî'ye müftülük teklif edilmesine rağmen meşhur Rus misyoneri İliminski onu tehlikeli bularak müftü olmasına mani oldu. daha sonra 70 yaşlarında müftülük teklif edildiyse de, bu sefer kendisi kabul etmedi. Cahil halk Mercanî'nin Kâzimbek, Gottwald, Radloff gibi müsteşriklerle temas kurmuş olmasını din adamlığı bağdaştıramıyordu. Halkın Rusça öğrenmesi icap ettiğini belirtmesini kınıyorlar ve hatta Rus hükümetinin adamı zannediyorlardı. Ayrıca Mercanî halk arasında muteber olan alimlerin hatalı bulunduğu fikirlerine kesin dille hücum ederdi. Bu da onun bazı zümrelerce sevilmemesine başka bir sebep olmuştur. O milletin düşünen, halkın cehaletten kurtulmasını, terakki etmesini ve dinin doğru şekilde tatbik edilmesini arzulayan,

Kur'an'ı herkesin okuyup anlamağa hakkı olduğunu belirten, temiz inançlı muteassip olmayan bir din adamıydı.

Mercanî'nin dinî öğretilere ve maarifte reform meselesine bağlı görüşlerini altı tezde toplayabiliriz:

1. Herkes dinî konularda cevabı Kur'andan kendisi bulmalıdır.
2. Başkalarının görüşlerine körü-körüne takılmak adeti kesin olarak sona erdirilmelidir.
3. Medreselerden skolastik muhtevadaki faydasız kitaplar kaldırılmalıdır.
4. Medreselerde Kur'an, Hadis ve İslâm tarihi dersleri okutulmalıdır.
5. Medreselerde tabii bilimler ve Rus dilinin okutulmasına karşı çıkılmamalıdır.
6. Müslümanları Hz. Muhammed devrindeki İslam kültürünün esaslarına yeniden döndürmelidir.

Bu altıncı madde ayrıca büyük bir ehemmiyeti haiz. Çünkü Mercanî'nin bu tezi daha önce Kur'savî tarafından öne sürülen görüşü içine alıyor. Yani İslam dinini sonraki devirlerde sokulan İslam dışı hurafelerden, tahrifattan, fanatizmden ve taassuptan temizlemeyi göz önünde tutuyor.

Mercanî her ne kadar Rus dilini öğrenmeyi desteklese de, o bunun tehlikeli taraflarını da görmüştü. Bu yüzden, Tatarlar rusçayı öğrenmeden önce; tatarca ve arapçayı okuyup-yazmayı öğrenmeleri ve İslam öğretilerini de iyi öğrenmeleri gerektiği görüşündeydi.

Aslında Şihabeddin Mercanî'nin tarihçi olarak oynadığı rolü pek kısa bir şekilde anlatmak çok zor. Çünkü o rusya müslümanları arasında tarih ilminde Avrupaî metodları kullanan ilk tarihçidir desek hata olmaz. Orta çağlarda ve ondan biraz sonraki devirlerde de, filozoflar-rasyonalistler tarihe eski gereksiz şeyler diye değer vermemişler, onun hiçkimseye gereği olmadığı, ondan doğru bir şey öğrenmenin mümkün olmadığı kanaatinde olmuşlardı. Şihabeddin Mercanî ise, tarihin bir ilim olduğu görüşünde idi. Bu sebepten Mercanî Tatar tarih ilminde tenkitli araştırma metodlarını hazırlayan bir alimdir. O bir tatar milliyetçisi idi. Onun fikrinde, Tatar halkının geleceğini ve devam etmesini temin etmek için onun tarihini öğrenmek ve bunu propagandalamak gerekliydi. O tarihini bilmeyen ve onu kabul etmeyen bir milletin tam hukuklu bir millet olamayacağı fikrini yaymaya çalışmıştı. Onun tarihi araştırma metodlarının prensipleri açık olarak hiçbir yerde yazılmamıştır, fakat bunları eserlerinden çıkarabiliyoruz. Onun temel prensiplerinden biri, olaylara ve gerçeklere objektif şekilde analiz yapmaktır. Onun fikrine göre, bir tarihçi olayları olduğu gibi tasvirlemeli, kendi inanç, görüş ve dileklerinin

te'siri altında kalmamalıdır. Çünkü o, gelecek nesiller huzurunda sorumludur. Tarihte sübjektivizm (**hissilik**) olmamalıdır. Mercani, bir tarihçi en önce bütün kaynakları toplamalı, ondan sonra onları incelemelidir demiştir. Öncelikle güvenilir materyallara dayanmalıdır. Tarihçi bütün kaynaklardan, o devirlerde yaşayan tarihçilerin, tanıkların yazıp bıraktığı dökümanlardan mezar taşlarına kadar her türlü yazılı eserlerden, arkeolojik eserlerden, eski kültür kalıntılarında, tarihî rivayetlerden, dil, folklor ve etnoğrafyadan yararlanmalıdır. Fakat o, aynı zamanda, birinci derecedeki önemli materyalleri temel alarak çalışmalı, her bir kaynağa şüphe ile bakarak inceden-inceye bir araştırma yapmalıdır.

Dediğim gibi, Mercani'nin tarihçi olarak Tatar tarih ilmine yaptığı büyük hizmeti bu kadar kısa vakitte anlatmak mümkün değil. Bu anlattıklarım sadece bir girişten ibarettir.

Şihabeddin Mercanî 1889 yılının Nisan ayında 72 yaşında vefat etmiştir. O Tatarlar arasındaki Ceditçilik hareketine sözle anlatılamayacak kadar büyük hizmetler yapmıştır.

Mercani'den sonra doğmuş ve onun öğrencisi olan HÜSEYİN FEYİZHANİ, maarif meselesinde köklü reformlar yapmak ve Tatarların kültür hayatını Avrupalılaştırmak hususunda Mercanî ile beraber çalışmış bir alimdir.

1828 yılında Simbir vilayeti Kurmuş kasabası Sabaçay köyünde doğmuş olan Feyizhanî, tahsilini doğduğu yerde ve Kazandaki Mercanî medresesinde yapmıştır. Mercani'nin teklifiyle rusça da öğrenmiştir. Kazan Üniversitesinde Doğu dilleri okutmanı olmuş, Doğu fakültesi 1853 yılında Petersburg'a nakledildikten sonra petersburg'da faaliyet göstermiş, orada İmparatorluk Arkeoloji Kurumuna üye seçilmiştir. Ayrıca orada Kazımbek, Dorn, Tantavi, Mirza Şafi gibi alimlerle dostça münasebette olmuştur. Bundan önce Kazan'da iken rus alimi Vilyamin-Zernoviy ile birlikte tarihi öğrenmekle meşgul olmuştu. Bulgar Hanlığı devrinden kalmış mezar kitabelerinden birinin şifresini çözmek suretiyle eski Bulgar dili ile Çuvaş dilinin kardeşliğini ilk defa ispat etmiş bir alim olan Feyizhanî, Petersburgta iken, hocası Mercanî ile de bağlantıda olmuş ve milli kültür geliştirme meseleleri ile uğraşmıştır. O maarifte reform hususundaki görüşlerini "İslah-ı Medaris" adlı risalesinde anlatmıştır. Onun reformları medreselerde dünyevi ilimlerin okutulmasını ve Avrupaî tarzda öğretim yapılan bir Tatar lisesinin açılmasını göz önünde bulundurmaktadır. Bundan başka, Mercanî ve Feyizhanî'nin müştereken hazırladıkları projeye göre, Tatar üniversitesi açılmalı ve burada İslâm prensipleri ile birlikte müsbet ilimler de okutulmalıdır.

Hüseyin Feyizhanî muzdarip olduğu akciğer hastalığından kurtulamayarak 1866 yılının Ağustos ayında 38 yaşında iken vefat etmiştir.

Tatarlar arasındaki Ceditçilik hareketinin bir başka önderi ise KAYYUM NASIRI'dir.

Nasirî 14 Şubat 1825 tarihinde Kazan vilâyetinin Züye kasabası Yukarı Şırdanköyünde dünyaya gelmiştir. Anne ve babası o zamana göre okumuş kimseler idiler. Babası tatar mektebinde öğretmen olup rusça da biliyordu. Nasirî ilk tahsilini köy mektebinde yaptı. Oğlunun tabiat bilimlerine ve tarihe kabiliyetli olduğunu gören babası, ona hususi dersler vermiş ve Arap, Fars ve Rus dillerini öğretmiştir. Nasirî'nin babası bununla da yetinmeyerek oğlunu yüksek tahsil alması için Kazan'a götürmüştür. Nasirî 1841 yılında Kazan'daki mahalle medresesine girmiş ve burada 14 yıl okumuştur. O devirde Tatarlar arasında dünyevî ilimler veren mektepler olmadığı için, Nasirî kendi-kendine bu konularla meşgul olmuştur.

1855-76 yılları arasında fasılalarla öğretmen olarak çalışmıştır. 1876 yılında imamlık imtihanını da vermiştir. 1879 yılından sonra kendini ilme vermiş, kalan ömrünü kitaplar yazarak geçirmiştir. 1902 yılında 77 yaşında iken vefat eden Nasirî, 40'dan fazla eserin müellifidir.

Ansiklopedik bilgin Kayyum Nasirî'nin Tatar kültürüne ve sosyal hayatına yapmış hizmetlerinin hepsi üzerinde durmak için vaktimiz kifayetsiz. Bu sebepten, onun ahlâkî meselelere münasebeti ve fennî-pedagojik faaliyetleri üzerinde kısaca duracağız. Nasirî'nin eserlerinde edep ve ahlâk meseleleri ön planda durmaktadır. Nasirî'nin fikrinde, geri kalmışlıktan kurtulmak, yenileşmek ve kültürel kazançlar elde etmek, kişi şahsiyetinin yeniden filizlenmesini sağlamak ve onu karınlıktan kurtarmak için sadece maarifi geliştirmek ve müsbet ilimleri tahsil etmek yeterli değildir, kişileri ahlâkî yönden de olgunlaştırmak gereklidir. Onun ahlâk anlayışı, hümanizm duygusu, kişi şahsiyetinin namusu ve derecesi için derinden alâkadar olma ruhu ile aşılanmıştır. Kişi hürriyetinin kısıtlanması, çalışan kimselerin küçümsenmesi ve hakimiyetlerin onları maskara etmesi, Nasirî'de hiddet ve nefret uyandırır. Nasirî'nin görüşüne göre, eşitsizlik, bir kimsenin ikinci bir kimse üzerinden hakimiyet kurması, şahsı maskara etmek, insanların namus ve şahsiyetine el uzatmak temelden bir bozukluktur. Toplumun normal yaşayabilmesi ve ahlâkî yönden sağlıklı olabilmesi için insanlar arasındaki şahsî münasebetler ve kişilerin toplumsal düzeni şu prensiplere dayanmalıdır:

1. Adalet ve şahsiyet
2. Namuslu olmak ve doğruluk

3. Söze ve borca sadakat
4. Dostluk ve kardeşlik
5. Yardımlaşma

Bu presipler, Nasirî'nin ahlâkî ideallerini yansıtmaktadır. O adaletsizliğe, idarelerin keyfî davranışına, onların mazlum insanları baskı altında tutmasına, iki yüzlülüğüne, kıskançlık ve bencillığe karşı çıkıyordu.

Şimdi de Kayyum Nasirî'nin ilmî-pedagojik faaliyetleri hakkında bir-kaç söz.

O filoloji, linguistik, tarih, etnografya, folklor, coğrafya, pedagoji ve metodoloji, matematik v.b. alanlarda büyük hizmetler yapmış, tatarların ilk müsbet ilimler mektebinin temellerini atmış bir alimdir. Nasirî 1955 yılından itibaren Rus ruhanilerini yetiştiren okula öğretmen olarak giriyor. Bu okul sonradan akademi olmuştur. 1855-70 yılları arasında öğretmenliğinin yanı sıra bazı eserler de kaleme almıştır. 1870 yılında bu akademiden ayrılmış, 1871 yılında Kazan Maarif okuluna müfettiş olan tayin edilen tanınmış türkolog Wilhelm Radloff'tan Tatarlar için Rus dili de öğretilen bir okul açmak için izin istemiştir. Radloff bunun için izin vermiş, kendisi de bu okulda rusça öğretmeni olmuştur. 1876 yılında Radloff'la anlaşamaması ve başka sebeplerden bu okuldan ayrılmıştır. Bundan sonra öğretmenlik yapmamış, çeşitli ilmî alanlarda ders kitapları, öğrencilere yardımcı kılavuz eserler yazmış, pedagoji ve başka meselelerle ilgilenmiştir. 1885 yılında Kazan Üniversitesine bağlı Arkoloji, Tarih ve Etnografya Cemiyeti azalığını kabul edilmiştir.

"Tatarlar arasında Ceditçilik hareketinin doğmasında onların zengin maddi ve manevî kültür tarihine sahip olmaları da büyük rol oynadı."

Kayyum Nasirî'nin Tatar maarifine yaptığı hizmetleri anlatırken, onun Tatar dilini sadeleştirme ve düzenleme konusunda yapmış olduğu hizmetleri üzerinde durmadan geçemeyiz. Nasirî ilmî terminoloji meselesinde büyük katkılarda bulunmuş bir bilgindir. Nasirî yeni ilmî terimler için eski tatarcadan kelimeler bulmaya çalışmıştır. O sadece tatarcası bulunamadığı takdirde, arapça ve farsça kelimeleri muhafaza etmek kânatinde idi. Bu sebepten o, kendi eserlerini saf tatarca ile yazmaya çalışmıştır. Alimcan İbrahîmov kendi devrinde onun hakkında şöyle yazmış-

tı. "Tatarcayı Arap dilinin hakimiyetinden kurtarmak hususunda Kayyum Nasirî ilk inkılâpçı idi."

Nasirî'nin yapmış olduğu hizmetlere kendi devrinde gerekli değer verilmemiştir. Ancak sonraki nesiller onun kıymetini anlamıştır.

Tatarlar arasındaki Ceditçilik (yenileşme) hareketi Rusya'da yaşayan başka müslüman-türlere de te'sir etmiştir. Çünkü Tatarlar ile rusya imparatorluğuna giren başka müslümanlar arasında ruhi ve ekonomik bağlantı vardı. Doğu memleketleri üzerine yaptığı araştırmalarıyla tanınmış Rus bilgini Barthold 1918 yılında Petrogradta basılmış "Kultura Müsülmanstva" isimli eserinde şöyle yazmıştır: "Orta Çağda kültür İdil sahillerine Buhara ve Hive'den geldiyse, XIX. yüzyılda Rusya vasıtasıyla Avrupa kültürü ile tanışan İdil Boyu tatarları, Türkistanlı dindaşlarının aydınlatıcıları oldular". Avezov Abay, Kunanbayev'in 1940 yılında Moskova'da basılmış Eserler Antolojisine yazmış olduğu önsözünde "o, ilk Tatar Ceditçisi Mercanî'nin eserlerini biliyordu" diye yazmıştır.

Amaniliyev "Toktogol ve Togolok Moldo'nun sosyal-politik ve felsefî ideaları" isimli eserinde, "Togolok Moldo'nun yenileşme idealarının orijinalliğini küçümsemek istemesek te, onun Tatar ceditçisi Kayyum Nasirî'nin görüşlerini kabul ettiğini belirtmeliyiz" diye ifade etmiştir. Bu kitap 1963 yılında Firunze'de basılmıştır.

Tatarlar arasındaki Ceditçilik hareketinin Orta Asya ve Kazakistan haklarının gelişmesinde büyük rol oynadığını tanınmış Sovyet yazarları Gafur Gulam, Mukanov, Karbabayev, Aytmatov ve Asgat Muhtar da kabul ediyorlar.

Aytmatov: "Bizim kültür bağlantılarımız zengin ve Orta Asya halkları arasında Tatar kültürünün rolü büyük. Orta Asya'da çağdaş milli kültürün şekillenmesinde, Rus kültürünün ve edebiyatının yanı sıra bizde, Kırgız edebiyatında, Tatar edebiyatı ve Tatar Ceditçilik hareketinin büyük tesiri olduğunu kabul etmeliyiz" diye yazmıştır.

Özbek şairi Gafur Gulam da şöyle yazmıştır: "Tatar halkı ile Özbek halkı arasındaki sıkı bağlantıların derin tarihi damarları var. Biz yüzyıllar boyu bir ailenin çocukları gibi yaşadık. XIX. asrın sonlarında özbek kitapları Kazan'da basılmaya başlandı. Özbek halkına ilk milli harfleri Tatar halkı çocukları getirdi. İlk çağdaş öğretmenlerimiz Tatar halkının çocukları arasından geldi. Bizim ilk çağdaş alfabemiz de Kazan'da hazırlandı".

Kısacası, Tatar ceditçilerinin Tatar milletini maarife, ilme ve irfana davet etme gayretlerinin başka türki- müslüman halklara da te'siri oldu.

Kutadgu Bilig'de İnsan Anlayışı

Sait BAŞER

Gaflet ve Yalnguk - Kişi Farkı:

Kutadgu Bilig'de işlenen temel fikirler arasında en mühim yer işgâl edenlerden biri de gaflet mefhumu ve gâfil insan meselesidir.

"Usanmak": Gâfil olmak; "Usallık": Gaflet; "Usayuk" kelimesi ise gâfil karşılığında kullanılmışlardır. "Usrik" kelimesi uyuklayan demektir. (1) Eserde kutu temsil eden vezir Aytoldi'nin oğlu Ögdülmiş'e:

Usallık mini alkı öknür özüm
Odungil usal bolma körklüg yüzüm (2)

"Gaflet beni mahvetti, ben pişmanım; sen uyanık dur, gâfil olma, ey güzel yüzlüm" sözleriyle hitâbı, kuttan akla verilen nasihat vasfıyla dikkat çekicidir. Aklın gaflete karşı ikaz edilmesine mukabil, aynı konuda gaflete düşmeyen bir ana unsura da işâretler vardır. Ancak "uyanık gönüller" gaflete düşmezler (3). Mağrur insan (köngli bedük) her an gaflete düşebilir (4). Gaflet, insanı günaha (yazuk) sevk eden bir zaaftır (5); insanı hakikatlerden uzaklaştırıp küfre (sökme) götürür (6). Eserde irfan mânâsındaki Odgurmuş, kardeşi Ögdülmiş'e:

Sözüm bu usal bölmagil ay kadaş
İsizke tiriglik yava kılma yaş (7)

"Sözüm şudur ey kardeş, gâfil olma; hayâtı ve ömrü fenâlıkla geçirme" derken şer mânâsında "isizlik" (8) in gaflet hâinden doğduğuna işâret etmektedir. Hizmet (tapug) yolunda yürüyebilmek de gafletten uzak olmakla mümkündür (9). Gaflet, uyanıklığın (oduglug) (10) zıddıdır ve neticesi insanı basit, kötü arzuların esiri yapmaktadır. (11)

İsiz (kötü, şerir) insan iki türdür. Bunların bir kısmı fıtraten, diğerleri sonradan kötü olmuşlardır. İyiler de böyledir. Doğuştan getirilen hasletler umûmiyetle değiştirilemez. Ancak sonradan kötü olan kişilerin islâhı mümkündür (12). İnsanın doğuştan iyi veya kötü diye dam-

galanmasını Küntoldi şöyle izâh etmektedir: "Ana karnında teşekkül eden tabiat (ahlâk-"kılınç") ve terbiye ancak kara toprak altında dağılıp gider" (13). "Eğer iyilik insanın huyuna (kılına) ananın ak sütü ile girerse, o ölünceye kadar doğru yoldan çıkmaz" (14). Görüldüğü üzere gaflet, kötülük gibi fenâ hasletlerin baş sebebi, vücûdu teşekkül ettiren gıdâlardır. Bilhassa ömrün ilk zamanlarındaki maddî beslenme kaynaklarının geldikleri yol (haram-helâl gibi) ehemmiyet kazanmaktadır.

Aslında insanoğlu (Apa oğlanı: Âdem oğlu)nun menşei büyüktür. Cemiyette temâyüz eden insanlar ancak bilgileriyle temâyüz edenlerdir (15). Bu noktadan itibâren bilgi ve hizmet ehli iyi insanların geldikleri insanî mertebe ifâde edilmelidir.

Kültoldi diyor:

Kişi tip ayurlar kayu ol kişi
Kişike asıg kılsa itse işi (16)

"Kişi derler, kişi kimdir? Kişi, başkalarına faydalı olan ve onların işlerini gören kimsedir". Kezâ kişi hizmetten zevk alır, şefkatli ve merhametlidir (17).

Eserde sık sık insan yerine kullanılan "yalnguk" kelimesi ise dikkat çekici bir mefhumu işâret etmektedir. Kaşgarlı Mahmud'un "insan, kişi" mânâları (18) yanında; "köle, cârîye" mânâsıyla bâzı Türk lehçelerinde yaşadığına işâret ettiği bir kelime olan yalnguk, "bütün insanlara verilen ad" diye de târif olunmuştur (19). Yâni beşeriyet, beşer gibi bir mânâyâ gelmiştir.

Kutadgu Bilig'de gönlü uyanık Odgurmuş, Ögdülmiş'e bir defâsında:

Usayuk bu yalnguk idi suk közi
Kalı torka kirmez bu yalnguk özi (20)

"Yalnguk gafildir ve gözü de çok haristir; böyle olan yalnguk nasıl tuzağa düşmez" derken, başka bir vesîleyle:

Uyanuk bu yalnguk bilir ölgüsün
Özindin kitermez usallık usın (21)

"Bu yalnguk gâfildir, ölümü bildiği halde gaflet uykusundan kurtulamaz" demektedir. Biz bunlardan yalnguk seviyesindeki insanın gaflet içinde olduğunu anlamaktayız.

Buna mukabil bir de "kişi" kelimesi vardır. Töre (Küntoldi) diyor ki: "Kişi derler, kişi kimdir? Kişi, başkalarına faydalı olan ve onların işlerini gören kimsedir" (22). Kişi doğruluktur (23), yalnguk çok kişi, az bulunur (24), gezip dolaşan yalnguk çoktur, bence azîz olan köni (doğru-âdil) erdir. Yusuf Has Hâcib ise:

Bu yalnguk atı böldi yangluk üçün
Bu yangluk uruldı bu yalnguk üçün (25)

"Bu yalnguk adı ona yanıldığı için verildi, zîrâ bu yanılmak yalnguklara mahsustur" sözleriyle meseleye geniş çapta açıklık getirmiştir.

Yalnguk, âkıbetini düşünmeyen kimsedir. Onu gaflet sardığından başka türlü davranmaz (26). Çünkü gaflet bir tür uyku hâlidir (27). Dolayısıyla insanın kıymeti ancak bilgi ve anlayıştan gelmektedir (28). Yalnguklara baş olan kişi iki türdür. Bunlardan birisi bey, diğeri bilgedir ki ileride "Törede Bey" bahsinde Bey ve bilgi münâsebeti gösterilmiştir.

Bütün bunlara rağmen yalnguk kimse, törenin tavsiyelerine uyar ise kut kazanabilirdi. "Kut yalnguka gelse o kütlulanır ve bütün arzularına kavuşarak huzur içinde yaşardı" (29).

İnsan-Bilgi Münâsebeti :

Kutadgu Bilig'de bilgiye çok büyük ehemmiyet verilmiştir. Bu hal, eski Türk cemiyetinde bilginin yerini tâyin bakımından güzel ve isâbetli bir delildir. Yusuf:

İki türlü ol kör bu aslı kişi
Biri beg biri bilge yanguk başı (30)

"Bak, iki türlü kişi vardır; biri bey, biri bilge, bunlar beşeriyetin başdırlar" demektedir. Çünkü eski Türk mantalitesine göre akılsız öldür, akıllı ise diridir (31). Ancak akıllı kimseler makbûldürler. Nitekim:

Köngül bolmasa er közi asgı yok
Ögi bolmasa er köngül osgı yok (32)

"Gönül olmazsa insan gözünün faydası yoktur; akıl olmaz ise, insan gönlünden lâıyıkıyla istifâde edemez"di. Hevâ ve heves akıl (ukuş: anlayış) ile zapt-ü rabt altına alınabilirdi (33). Dolayısıyla nefsine hâkim olan kişi bu işi akılla yaptığından aynı zamanda asîl insandı. Çünkü asîl insan ancak akıllı ve vefâlı olan kişiydi (34). Törenin eksiklerini dahi akıl gösterir

ve tamama erdirebilirdi (35). O sebeple akıllı insan asîl, bir de bilgi kazanırsa bey olurdu (36). Tanrı seçtiği kulunun hareketlerini ve dilini yine onun kendi akılla kösteklerdi (37). Bundan dolayı bilginin kıymeti çok fazlaydı. İnsan dilsiz fakat bilgili olabilirdi; sağır olursa bilgiyi elde edemeyeceği için, meselâ dilsizlik sağırlığa tercih edilmekteydi (38).

Töreye göre: "Bilgisiz kişinin gönlü kumsal gibidir; nehir aksa dolmaz, orada ot ve yem bitmez" (39). Onun için mutlaka bilgili ve bilhassa bilge bir insandan yol öğrenmek gereklidir. Çünkü bilgelerin sözü bilgisizin gözü değerindedir (40). Bilginin sözü toprak için su gibidir; su verilince yerden nimet çıkar (41); bilgili insanın sözü eksilmez, akan duru pınarın suyu kesilmezdi (42).

Böylece örneklendirdiğimiz Kutadgu Bilig'deki bilgiye verilen kıymet hakkında, daha pek çok misal çıkarılabilir. Şimdi bilginin nasıl nakledilmesi gerektiği husûsu üzerinde durabiliriz.

Sözün Değeri Hakkında :

Sözün sâhibi sorulmadan konuşmamalıdır. Ancak sorulduğu vakit, tam cevâbı en kestirmeden vermelidir (43). Söylenmeyen söz som altın sayılır, ağızdan çıkınca bakır olur (44). Çok dinleyip az konuşmak gerekir, söz bilgiyle süslenip akıl ile söylenmelidir (45). Fakat; "Söz söylemezsen o söz sana kul olur, yok eğer söylersen o seni kendiine kul eder" (46) ki, bu sebeple sözü düşünerek, acelesiz, sabırla söylenmelidir (47). İnsan çok söylemekle BİLGE olmaz; bilge, çok dinlemekle baş köşeyi (tör) bulur (48). Kişiyi kıymetlendiren dilidir, insan diliyle kut bulur veyâ değerini kaybeder (49). Söz faydalı yerde kullanılırsa, onun faydası yağız yerdekini göğe yükseltip baş köşeye oturtur (50). Sözün gerçek faydası çok söylenmesinde değildir; o sözü işe tatbik edip özünü doğrultmak asıl mârifettir (51).

Nasıl, vücûdun nasîbi hep ağızdan girerse, rûhun nasîbi de doğru sözdür ve kulakkan girer (52). Bilgisiz, bilgiler bulmalı ve onların sözünü kendisine göz edinmelidir (53). Çünkü iyi söz ve işler, sâhiplerini ölümsüz kılarlar (54).

Eğer bu "söz" nereden" geliyor, menşei nedir diye soracak olursak, "sözün yeri sırdır..." (55).

Hizmet Anlayışı :

Hizmet (tapug) (56), Kutadgu Bilig'deki müspet prensipler içinde mühim kaidelerdendir. Aym zamanda ibâdet mânâsı da taşımak-

tadır. "Tapugsuz" kişi, devlet otoritesini hiçe sayan âsi kimsedir (57). Hizmet, ibâdet mânâları yanında devletle ilgili olarak aynı kelime-den âsi mânâsında bir kelime daha türetilmesi: hizmet. Tanrı ve devlet arasında bir münâsebet düşündürmektedir.

Eserin tabii mantığına göre hizmet edecek kişinin töreyi bilmesi şartı konmuştur. Oğurmuş:

Tapugka eng aşnu törü bilgü öz
Yime kıl kılınçı sözi sözke tüz (58)

"Hizmet etmek için insanın en önce töreyi bilmesi gerekir..." demektedir. Yâni hizmet ancak töre hükümleri çerçevesi içinde yapılabilirdi. Devlet hizmetlileri de aynı kâideye uymalıydılar (59). Töre ve usûle göre hizmet etmeği öğrenmek, muvaffakiyetin bir şartıydı (60). Beyin arzusuna uymayan gayretler, ne kadar zahmet çekilirse çekilsin boşunaydı; aksi takdirde insana kut kapıları açılırdı (61). Küntoldi'ya göre; beyin sıkıntı, yük ve zahmetlerini hafifletmesi, devlet işlerini kolaylaştırması gerekirdi (62). Ancak, işin ehli olmayandan hizmet istemek doğru karşılanmıyordu. Ehliyetsiz kişiye iş veren de ehliyetsiz sayılmaktaydı (63).

Hangi kul olursa olsun ona, önce muhtelif derecelerde hizmetler verilmeli, denenmeli, pişirilmeli; ondan sonra usulünce ihsanda bulunup yükseltmeliydi (64). Beyler hizmetkârlarına dikkat etmeli ve yeni hizmete girecekleri de esaslı bir tecrübeden geçirmeliydiler (65).

Eğer kul işinin ehliyse ona izzet ve ihsan kapıları açılırdı (66).

Aytoldi:

Bu Aytoldi aldı ay iliğ kutı
Tapug birle hoş boldı kulluk atı (67)

"Ey devletli hükümdar. Kulluk adı hizmet etmekle güzelleşir" derken, hizmet hakkında

devrin anlayışını dile getirmiştir. İnanişâ göre hizmet yerinde olunca, kut kapıları açılmaktaydı (68). Dünyâyı şenlendirip hizmet edene, kut, hizmetkâr olmak için kapıda beklerdi (69). Aytoldi'nin Küntoldi'ya dediğine göre, Küntoldi'ya (töre) hizmet kut getirmekteydi (70). Bu noktada hizmet kut karşılığında bir rehin vasfı taşımaktaydı (71).

Hizmetkâr (tapugçı), hizmet etmesini bilirse baş köşeye (tör) erişirdi; bilmezse baş köşeden eşiğe düşerdi (72). Bilge kişinin tavsiyesi aynı istikametteydi (73). Bir adım daha atılacak olursa:

Tapug kıl tapug birle kul beg bolur
Tapug singmeginçe tilek kim bolur (74)

"Hizmet et, kul hizmeti sâyesinde bey olur. Hizmeti makbûle geçmeyen insan dileğine kavuşur mu?" beytindeki derin felsefeye ulaşıldı. İçtimaî hayatta sınıf farkı olmadığı gibi yükseliş, hizmet ve liyâkate bağlıydı; nihâyeti ise yok idi. Tabiatıyla hizmet türlü şekillerde yapılabilirdi.

Meselâ devlete, beye, insanlara umumî mânâdaki şekiller yanında misafire hizmet etmek, hürmet ve ikramda kusursuz davranmak (75) gibi şekilleri de vardı. Malı biriktirmektense insanlara yedirip içirmek daha makbûl bir hizmet şekliydi. Aytoldi oğluna: "Mal seni kullanacağına sen onu kullan" (76) derken bu hakîkate dikkat çekiyordu.

Kutadgu Bilig'in ilk prensiplerinden birisi kuttun töreye hizmetkâr olması idi. Töre ise halkın hakkı idi ve halkın hizmetindeydi (77). Yukarıdaki ifâdelerden nimet ve ihsana liyâkat kesbetmenin hizmetle mümkün olduğunu anlamaktayız. Bu hizmet prensibi, çok sonraları atasözü haline gelen "Baba himmet, oğul hizmet" anlayışına ne kadar benzemektedir!..

(*) Sait BAŞER, halen Doç. Dr. Mehmet Saray'ın yanında doktora yapmaktadır.

(1) KB. İndeks; s. 89-99, İstanbul ve ayrıca bk. DLT Dizini, s. 699, Ankara.

(2) KB. 1209. b.

(3) KB. 4828. b.

(4) KB. 2297. b.

(5) KB. 5837. b.

(6) KB. 1091. b.

(7) KB. 6087. b.

(8) KB. İndeks; s. 202 ve DLT I, s. 152

(9) KB. 1451-1452. b.

(10) KB. İndeks; s. 333

(11) KB. 5145. b.

(12) KB. 872. b. vd.

(13) KB. 883. b.

(14) KB. 881. b.

(15) KB. 1958. b.

(16) KB. 3269. b.

(17) KB. 3270-72. b.

(18) DLT I. cilt, s. 230, 395

(19) DLT III. cilt, s. 385

(20) KB. 3565. b.

(21) KB. 6075. b.

(22) KB. 3269. b.

(23) KB. 865. b.

(24) KB. 866. b.

(25) KB. 197. b.

(26) KB. 1422. b.

(27) KB. 6159. b.

(28) KB. 198. b.

(29) KB. 682. b.

(30) KB. 265. b.

(31) KB. 1839. b.

- (32) KB. 1991. b.
 (33) KB. 5403. b.
 (34) KB. 2875. b.
 (35) KB. 5616. b.
 (36) KB. 300-301. b.
 (37) KB. 1837. b.
 (38) KB. 1016. b.
 (39) KB. 975. b.
 (40) KB. 1048. b.
 (41) KB. 972. b.
 (42) KB. 973. b.
 (43) KB. 958-980. b.
 (44) KB. 1916. b.
 (45) KB. 1009. b.
 (46) KB. 3880. b.
 (47) KB. 3881. b.
 (48) KB. 1615. b.
 (49) KB. 163. b.
 (50) KB. 1002. b.
 (51) KB. 5433-5434. b.
 (52) KB. 991. b.
 (53) KB. 178. 1048. b.
 (54) KB. 180-181. b.
 (55) KB. 998. b.

- (56) KB. İndeks. s. 424-425 ve ayrıca bk. DLT Dizini. s. 575.
 (57) KB. 389. b.
 (58) KB. 3997. b.
 (59) KB. 4170. b.
 (60) KB. 4001. b.
 (61) KB. 840. vd. b.
 (62) KB. 1883. b.
 (63) KB. 1760. b.
 (64) KB. 535-636. b.
 (65) KB. 1755. b.
 (66) KB. 1756. b.
 (67) KB. 589. b.
 (68) KB. 596. b.
 (69) KB. 93-100. b.
 (70) KB. 945. b.
 (71) KB. 4180. b.
 (72) KB. 844. b.
 (73) KB. 613-615. b.
 (74) KB. 612. b.
 (75) KB. 490-496. b.
 (76) KB. 1192. b.
 (77) KB. 607-619. b.

Türklüğün Hakkı

*Anayurt, öz toprağım evlâdına zindan mı?
Hâlâ me'yus, mûkadder, hâlâ yaslı,*

*O bizlere mâder mi bilmem ya da cânan mı?
nâlan mı?*

*O derin mâteme gömülüp ağlamaz mı?
Bazan isyan etmez mi, coşmaz mı,
çağlamaz mı?
Ümidini keser mi, karalar bağlamaz mı?*

*Saracak el bulunmaz kanayan yâreleri,
Örtünüp durur yaslı kardaşım kareleri,
Allah'ın yardımından gayrı ne çareleri?*

*Güneş görmez olur da o gül yüzler solmaz
mi?
Her iç çekişlerinde gözleri kan dolmaz mı?
Asîl kardeşim acep saçlarını yolmaz mı?*

*Gece bitmedi hâlâ devam ediyor eyvah
Sen ışığa kavuştur kullarını ya ilâh
Ümidimiz sendedir, olursa senden felâh.*

*Fısıltılar Şehadet, iniltileri Tekbir.
Hür değil öz yurdunda soydaşım hâlâ esir,
Bir gün olur elbette kırılır paslı zencir.*

*Nedir ey kardeş n'ola bu esaretin aslı?
Ne vakte dek kalırsın böyle karalı, yaslı?
Kılıncını kınından sıyr, kalmasın paslı.*

*Böyle devam edemez, bu halden bı kacaksın,
Zulm ile ezenleri devirip yıkacaksın,
Bağlayan zencirlerden sıyrılıp çıkacaksın.*

*Kendi öz toprağında hür yaşamak hakkındır,
Hak bilir ya kurtuluş günlerin pek yakındır,
Seni büyük zafere iletcek aşkındır.*

Gökyiğit KUTLUKİN

Çar Rejimi Yıkıldığı Sıralarda Rusya'daki Türklerin Durumu

ENGİN.....

Rus Çarlığı, 1917 Ekim ihtilâli ile kesinlikle yıkılmış oldu. Çarlığın yıkılmasının sebepleri nelerdi? Çar rejimi yıkıldığı sıralarda, Rusya Müslümanları'nın, bilhassa, siyasi vaziyetinin nasıl olduğunu, onların bağımsızlık için neler yaptıklarını anlatmadan önce, bu sorunun cevabını vermeye çalışalım.

XX.yy.ın başında Rus Çarlığı'nın genel vaziyeti oldukça kötüleşmişti. Ekonomik durum fena idi, sosyal çalkantı vardı. Siyasi vaziyet de ümitsiz görünüyordu. Rus Sosyal Demokrat partisi taraftar kazanmakta idi. 1904 senesinde Çar hükümeti, memleketteki huzusuzluğun dikkatini dışarı çekmek için Japonlarla savaşa girişti. Fakat, bozguna uğradı. Araya Amerika'nın girmesi ile rezil bir vaziyetten kurtulup, Japonlarla anlaşma yaptı. Zaten huzursuz halk, Japon yenilgisinden sonra artık patlamıştı. 22 Ocak 1905 te, işçiler, aile ve çocukları ile 200 bin kişi oluşturan bir kalabalık halinde Petersburgtaki kışlık sarayın önüne geldi. Onlar, işçilerin durumunun düzeltilmesini ve Anayasa istiyorlardı. Çar'ın buna cevabı dehşetli oldu. Çar askerleri, kalabalığa ateş açtılar ve oracıkta 500 kişi öldü. Yaralı sayısı ondan da çoktu. Bu olay, tarihe "Kanlı Pazar" olarak geçti. Grev ve gösteriler Rusya'nın her tarafına yayıldı. Çar, Ağustos ayında "Duma" adı verilen temsilciler meclisi kurmayı kabul etti. Fakat, buna yalnız danışma yetkisi verilecekti. Bu esnada, Rusya Müslümanları, bir kaç kere özel görüşmeler yaptıktan sonra I. Rusya Müslümanları kongresini çağırma kararı vermişlerdi. Özel görüşmelere, bütün Rusya Müslümanları'nın temsilcileri katılmış değildi. Petersburg'da gelişmekte olan siyasi olaylara paralel olarak Rusya Türkleri de kendi gelecekleri ile ilgili karar vermek zorunda idiler. Çar'ın Duma'ya yalnız danışma yetkisi vermesi halkı daha da kızdırdı. Gösteriler, grevler ve terörist hareketler çoğaldı. Çar, hayret içinde idi. Menşevikler, işçi temsilcileri Sovyeti kurdular. 26 Ekim 1905 de 20 bin işçiyi temsil eden 40 delege Petersburg'da toplandı ve üç lider seçti. Onlardan biri Leon Trotski idi. Genel grev ilan edildi. Petersburg Sovyeti, bütün Rusya'da heyecan yaratmıştı. Bu, halkın eline geçen ilk siyasi güçtü. Petersburg Sovyeti'nin faaliyeti netice verdi ve

Çar, 30 Ekim 1905 de "Ekim Manifesto" sunu yayınladı. Söz, vicdan ve toplanma hürriyeti vaad etti. Bu, Rusya'da hiç görülmemiş değildi. Duma seçimlerine rey vereceklerin sayısının artırılmasını kabul etti. Fakat, halk tamamen memnun olmadı. Bundan istifade ile Trotski, halkı, Çar hükümetini devirmeye çağırdı. Aylarca devam eden heyecanlı gösterilerden hiç bir netice çıkmadı. İşçilerin şevki kırılmaya başlamıştı. 18 Aralık'ta Petersburg Sovyeti merkez komitesinin bütün üyeleri tutuklandı. Moskova'da grev silahlı isyana döndü. Lenin'in büyük ümit bağladığı silahlı işçileri devrim denemesine girişmişti. Fakat, Çar askerleri işçileri yendi ve birinci ihtilâl denemesi 31 Aralık 1905 te bozguna uğradı. Bundan istifade eden Çar, halka verdiği hürriyetleri geri aldı. Devrim denemesinin başarısızlığa uğraması, Lenin'in prestijini sarsmıştı. 1907-1917 seneleri arasında Batı Avrupa şehirlerinde dolaşıp durdu. Çar ise, 1905 devriminin korkulu günlerini atlattı, ama, Duma'da reformistlerin çoğunlukta olması, onun rahatını kaçıyordu. 1906 senesinde toplanan Dumada, Kadetler olarak bilinen Anayasal Demokrat Partisi 179 sandalye kazanmıştı. Bu, Duma'nın % 40 ı demektir. Kadetlerin ağırbaşlı bir programı vardı ve anayasaya dayalı bir hanedanlık rejimi istiyordu. Toprak dağıtımı, günlük çalışma saatlerinin sekize indirilmesi gibi reformlar da talep ediyordu. Zamanın iç işleri bakanı Peter Stolypin, toprak dağıtımına taraftar, fakat, Duma'ya şiddetle karşı idi. Nitekim, başbakan olunca Duma'yı dağıttı. Fakat, 1907 de Duma yeniden seçildi. Bu seferki mebuslar da reformistlerdi. Stolypin, üç ay içinde bu meclisi de dağıttı. 1907 Kasım'ında Duma tekrar seçildi ve beş yıl yaşama imkânı buldu. Çünkü, seçim sonucu Stolypinin istediği gibi olmuş, gereken desteği almıştı. Bu destek aslında önemli değildi. Çünkü, memleket koyu bir mutlakiyetle yönetiliyordu. 1912 senesinde Duma yeniden seçildi.

1917 ihtilâli olduğu zaman, bu Duma iş başında idi. Stolypin, 1911'de teröristler tarafından öldürülmüştü. Dumalara imkân verilmiş olsa idi reform meselesinde bazı başarılar elde edilebilirdi. İki de bir dağıtılmasına rağmen Dumalar, halkın şikayet ve sıkıntılarını dile getirdiler. Duma'ya,

Müslümanlar da vekil yolladılar. 1905 senesindeki ihtilâl denemesini başarısızlığa uğratan ve Çar'a daha 12 sene tahtta kalmasını sağlayan ordu olmuştu. Fakat, 1917 de durum değişti. Çünkü, Rusya'da çoğu askere yeni alınmış olan 14 milyon kişilik bir ordu vardı. Bu ordu saflarına komünistler ve onlara sempati duyanlar da katılmıştı. Bu yüzden ordu içinde Sovyetler kuruldu. Ve, Lenin, onlara dayanarak 1917 Ekim ihtilâlinde başarıya ulaştı.

Ekim devrimi arefesinde, Moskova tarafında vaziyet böyle iken Rusya Müslümanları ne yapıyordu?

XIX.yy. İkinci yarısında görülmeye başlayan din ve eğitimde reform hareketi, XX.yy. başlarında Rusya Müslümanları'nın milli-siyasi sahada şuurlanmaya başlamasına neden oldu. Bu harekette, genel olarak Rusya'da Osmanlı İmparatorluğu'nda ve hatta Avrupa'da cereyan eden olayların da büyük rolü vardı. Önceleri, eğitimde ceditciliğin önderliğini yapan İsmail Gaspıralı, 1905 de sosyalist yayının tesiri altında kalan genç Tatar'a, "kültürsüz bir halk herhangi bir sanayiye sahip olamaz. Sanaysiz de iç rekabet olmaz. Bugün bizim ödevimiz, kültürümüzü yükseltmekten ibarettir." diyordu. Rusya Müslümanları arasında görülen milli hareket, Türkiye'ye göç eden ve burada 1905 senesinde "Çolpan Yıldızı" adı ile Ruslara karşı broşür yayınlayan kadı Reşit İbrahimov ile yeni bir safhaya erişir gibi oldu. Çünkü, onun broşüründe, Tatarlarla Müslüman dünyası, Rus hükümetinin, Ruslaştırma hareketine karşı direnmeye çağırılıyordu. Broşür, İdil-Ural yöresindeki Türkler arasında gizlice dağıtılıyordu. İstanbul polisi, İbrahimov'u Rusya'ya yolladı. Rusya'da durum karıştı. Onun takibata uğramamış olduğu görülür. Çünkü, O, Petersburg'ta, 'Ayna' adıyla bir dergi çıkarıp, bütün Rusya Müslümanları'nı birliğe çağırmıştır.

Bu sırada, Türk gazetecisi Ali Kemal, Kahire'de "Türk" adlı bir gazete çıkarıyordu. Gazetede "Üç Tarzı Siyaset" başlığı altında, Türkçe'nin ve Türk milliyetçiliğinin gelişmesinin gereğini yansıtan bir makale yayınlandı. Yazarı, Yusuf Akçora idi. Akçora, zengin bir Tatar sanayicisinin oğlu idi. O, Paris üniversitesinde Humanite ve Hukuk tahsili yapmıştır. Fransız milliyetçileri Maurice Borris ve Ernest Renan'ın olduğu kadar Alman ırk teorisinin etkisi altında kalmıştır. Akçora, Türk milliyetçiliği için yeni bir teori ortaya atmıştır. O, Osmanlı ve Rusya imparatorluğundaki Türk soylu halkın ve diğer memleketlerdeki Türk azınlıklarının politik olarak birleşmesi gerektiğini ileri sürüyordu. Buna, "Pan-Türkizm" denebilirdi. Akçora, bu fikre, Rusların şiddetle karşı koyacağını da biliyordu. Fakat, Rus imparatorluğuna düşman

olan çevrenin desteğine güveniyordu.

Rusya'dan Türkiye ve Fransa'ya göç eden, Türkler, İstanbul ve Paris basını ile işbirliği yapmak sureti ile Türk halkları ve Müslümanların birleşmesini istemekte ve Rusların müslüman toplumların haklarını sınırladığını anlatmakta, yaymakta idiler. Bunlar arasında, Ahmet Ağaoğlu, Ali Hüseyinzade, gibi Azeri Türk aydınları da vardı. Ali Hüseyinzade, 1889 da Türkiye'ye giderek "Jön Türk"lerle sıkı işbirliği yaptı. O devrin siyasi hayatına aktif şekilde katıldı. İttihat ve Terakki Partisinin III. kongresinde merkez komitesi üyeliğine seçildi. 1905 de Rusya'da liberal havanın esmeye başlaması ile Bakü'ye döndü. Liberal milliyetçi haftalığı "Füyüzat" ı çıkardı. Ağaoğlu da, Bakü, Petersburg ve Paris'de tahsil yaptı. 15 sene Rusya dışında kaldıktan sonra, 1905 de Rusya'ya döndü. O, Paris'de Fransız dergilerine yazılar yazdı. Jön Türkler hareketine katıldı.

İşte, 1905 ihtilâlden sonraki hürriyetten istifade ile vatana dönen Rusya Müslümanları'nın milliyetçileri Türklerin bazı gruplarını ziyaret etmek sureti ile milli hareketi canlandırmaya çalıştılar.

Akçora ile İbrahimov, bazı zenginlerin mali desteğini sağladılar. Misal için, zengin Tatar Ahmet Hüseyinov, Tatar meselesine mali yardımda bulundu. Azerbaycan'da bu hareket, Ağaoğlu, Hüseyinzade, hukukçu Ali Mardan Topçu başı ve petrol sanayicisi Tagiev tarafından yürütüldü. Başkurdistan'da çiftlik sahibi Tevkelev, Sirtlanov, Kırım'da Gaspıralı önemli hizmette bulundular. Trotsky'de, sanayici Veli Yıvaşef ve Abdullah Rahmankulof grup kurdular. Oremburgda, avukat Seyid Giray Alkin, yazar Fatih Kerimof ve Profesör A. Apanaef çalışmakta idiler. Nihayet, bu çalışmalar neticesinde, Mart 1905 de 80 den fazla tatar zengini, din adamları ve aydınları Kazan'da hazırlık mahiyetinde toplandı. Bu grup, Rusya Müslümanları'nın birleşmesi için çalışmaların devam etmesine ve müslümanların kongresi için Rus başbakanı S.Y. Wittovdan izin isteme kararı aldı. Bir heyet gönderildi. Ufa ve Petersburgdaki müslüman idarelerinin başkanları, bu harekete karşı çıktılar. İç içleri bakanı kongre için izin vermedi. 8 Nisan 1905 de, başkentteki diğer müslüman aydınları ile temas kurulduktan sonra, müsaade verilmemesine rağmen kongrenin Ağustos ayında Nijniy Novgarodda yapılmasına karar verildi.

Burada önemli bir noktaya işaret etmek gerekmektedir. Rus hükümetinin serbestlik vaad eden Ekim 1905 manifestosu ile, bu serbestliği ortadan kaldıran Haziran 1907 fermanı arasında geçen Duma devrinde, Rusya Müslümanları'nın politik ve kültürel faaliyetleri, devletin diğer or-

ganları ile eşit hukuk ve hakka sahip olmak, milli ve medeni muhtariyet elde etmek, milli birlik ve beraberlik şuurunu işleyip geliştirmek prensiplerine dayanıyordu.

Nijniy Novgarod toplantısı için, bütün müslüman bölgelerinde, bilhassa, Türkistan'da hazırlıklara başlandı. Çünkü, Tatar ve Azerbaycanlı aydınlar, İdil-Ural ve Azerbaycan dışında kalan Türk bölgeleri temsilcilerinin de kongreye katılmalarını sağlamaya çalışmakta idiler. 16 Nisan 1905 de "Türkistan Müslümanları Kongresi" açıldı. Bu kongrelerde, "federasyon" ve "ünitarizm" taraftarları arasındaki mücadelelerde "Federatif Rusya" fikrini savunanlar galip geldi. Z. Velidi'nir yazdığına göre, Tatarlar, Türkistan'dan çok sayıda delegenin I. Rusya Müslümanları genel kongresine katılmasını istememişlerdir. Onlar, kongrede "federasyon" fikrinin kabul edilmesinden korkmaktadırlar. Tatarlar, milli eşitlik, kültürel otonomi istiyorlardı. Bu durum, Rusya Müslümanları arasında gelecekte dağılmaya kadar varacak olan zihniyetin belirtileri ve birliğinin kurulmasının olanaksız olduğunun anlaşılması ve nihayet Bolşeviklerin kuracakları yeni devlet sistemine tesir etmesi bakımından önemli bir olaydır.

I. RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ:

15 Ağustos 1905 de Mekerce (Nijniy Novgarod) panayırı dolayısı ile Oka nehri üzerinde G. Struve vapurunda piknik kıyafeti ile I. Rusya Müslümanları kongresi yapıldı. Panayır, toplantıyı kamufle etmek için seçilmişti. Çünkü, kongreye izin verilmemişti. Toplantının başkanı İsmail Gaspiralı, fikir liderleri Ali Mardan Topçubaşı ve Yusuf Akçora idiler. Kongreye katılanlar, Rusya müslümanlarının birlik kurmaları lüzumunu kabul etmiş ve şu kararları almışlardır.

1- Bazı politik, ekonomik ve sosyal reformların tatbik edilmesi amacı ile müslümanların birleşmesi;

2- Müslüman ve Rus halklarının eşit haklara sahip olması;

3- Milletlerin nispi temsilleri esasına göre bir anayasal monarşinin kurulması;

4- Basın, örf ve adet, din ve başka sahalarda özgürlük;

5- Şahsi tasarrufların dokunulmazlığı. Toprağı az veya hiç olmayanlara devlet tarafından toprak verilmesi. Bedeli ödenmek sureti ile büyük arazi sahiplerinin topraklarının istimlak edilmesi.

Kongrede bununla beraber, "Müslüman İttifakı"nın kurulmasına da karar verildi. Müslüman İttifakı, 1. ve 2. Duma seçimleri sırasında başarılı faaliyetler gösterdi.

II. RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ:

13 - 23 Ocak 1906 Petersburg'da oldu. Bu kongrede "Müslüman İttifakı" genişletilerek, "Bütün Rusya Müslümanları İttifakı" adı altında resmîleştirildi. Kongrenin kabul ettiği kararlar kısaca şöyle idi:

1- Sosyal, kültürel ve politik faaliyetlerde Rusya'nın bütün bölgelerindeki müslümanlar arasında işbirliğinin sağlanması;

2- Devlet idaresine birlikte iştirak;

3- Müslümanların hukuk ve politik alanda Ruslarla eşit hakka sahip olması;

4- Müslümanların ihtiyaçlarına uygun her türlü eğitim kuruluşlarının tesisi ve geliştirilmesi, kitap, dergi, gazete ve kurslar vasıtası ile modern hayat şartlarının tanıtılması ve halka mal edilmesi;

5- Bu amaçla, Rusya dahilinde 16 mahalli meclis kurulması ve her yıl 15 Ağustosta toplanacak genel kongrenin toplantı işlerinin gözden geçirilmesi;

II. Kongrede resmîleştirilen "Bütün Rusya Müslümanları İttifakı" gerçek anlamda müslümanların birliğini ifade etmiyordu. Çünkü, İttifakın kurucuları ve üyeleri herhangi bir örgütün veya bölgenin temsilcileri gibi iş görememekte idi. Fakat, onlar nüfuzlu kimselerdi. Öte yandan ittifaka "Bütün Rusya" kapsamında denmesine rağmen, Rusya Müslümanları'nın yaşadığı bütün bölgelerden gelen temsilcilerden meydana gelmiş değildi. İdil-Ural Tatarları, Azerbaycanlılar ve Kırım Tatarları, İttifakta çoğunlukla temsil edilmesine karşıt, Kazak stepleri, Sibiry ve Kuzey Kafkasya'dan az temsilci vardı. Orta Asya bölgesinden yok denebilirdi. İdil boyu Tatarları, Azerbaycanlılar ve Kırım Tatarlarının İttifak ile sıkı ilişkilerinin kurulmuş olmasına rağmen konservatif ve sosyalist tatarların münasebetlerini kestikleri görülmekteydi. İttifakın sosyal ve ekonomik programı, Rus Kadet partisine (Konstitution Democrat) yakındı. II. Rusya Müslümanları kongre çalışmaları devam ederken toplanan Kadet partisinin meclisine Yusuf Akçora başkanlığında müslüman heyeti katıldı. Akçora, Fransızca yaptığı konuşmada, müslümanların eğitim ve dini problemlerine ağırlık verdi. O, "köylü için tarım konusu, nasıl önemli ise, müslümanlar için de en önemli olan onların dinleridir." dedi. Türkçülük ve anti-Rus faaliyetlerine rağmen Yusuf Akçora ve İbrahimov'un müslümanların çıkarlarını temsilen Kadet partisi merkez komitesine seçilmeleri de önemli bir husustur. Çünkü, Kadet partisi programında bazı düzeltmeler yaptı ve müslümanların lehine bir kaç önemli karar aldı. Müslüman İttifakın liderleri, kanuni politik faaliyet gösterebilmek için bütün aşırı ve milliyetçi fikirlerden uzak görünüyorlardı. 1890'daki broşüründe Rus hükümetine hücum eden İbrahimov, şimdi III. kongrenin toplanması için izin istiyor ve şöyle diyordu. "Biz,

Rusya'daki Müslümanlar, Rus hükümlerine sadık kalarak, Pan-İslamizmin, sosyalizmin ve anarşizmin yayılmasından korkarak, -halkın hayatını bozan ve İslam doktrinine zıt ideolojiler- bu ideolojik eğilimlere karşı savaşı kanuni yolla yapmağa karar verdik." İttifak, Kadetlerle işbirliği neticesinde, birlikte I. Duma'ya 105 mebus seçebildi. Fakat, I. Duma uzun ömürlü olmadı. Müslüman mebuslar varlık gösteremediler.

Kadet Partisinin, müslümanlara verdiği taviz, Lenin'in, Sovyet hükümetini kurma yıllarında yerli müslümanlara, bunlar içinde Sultangaliyev'e verdiği tavize benzemektedir. "İktidara gelinceye ve kuvvetleninceye kadar her şey mubah" sayıldı.

Rusya Müslümanları kongreleri, Türklerin, Rus toplumundaki liberal akımlarla işbirliği yaparak kuvvetlenmek eğilimini gösterdi. Politik hareketler, böylece iki yönlü olmaya başlamıştı.

III. RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ:

16-21 Ağustos 1906 da yine Mekerce'de toplandı. Gündemin en önemli konusu mektepler meselesi idi. Bununla beraber, dini idare işleri ve müslümanların siyasi partisini kurmak konuları da ele alındı. III. kongrenin önemi, daha önce gerçek yerine oturamamış olan, Rusya müslümanları "İttifak Halk Partisi"nin kurulması ile kendini gösterir. Kongrenin ilk oturumu gergin hava içinde geçer. Çünkü, Reşit İbrahimov'un, İç İşleri bakanlığına yazdığı, müslüman din adamlarını tenkid eden mektubu birçok delegeleri kızdırmıştır. Bunun üzerine, İbrahimov'un kendini savunması gerekmektedir. Açılış konuşmasında İbrahimov, kendisine kızgın delegeleri ikna edebilmiştir. İbrahimov, "Müslüman halkların kardeşliği bir mücerret teori değil, fakat realitedir." diyordu. İbrahimov, müslüman din adamlarının yobazlığı hakkında, mektupta yazdıklarını unutmuş gibi idi. Bundan da anlaşılacağı gibi, Rusya Müslümanları kongrelerinde din adamlarının etkisi oldukça büyüktür.

İbrahimov'un açış konuşmasından sonra, Ali Mardan Topçubaşı başkanlığa, Gaspıralı ve İbrahimov üyeliğe seçildi. Yusuf Akçora ise, sekreterdi. Yeni parti kurma, din meselesi, okullar problemlerini ele alacak olan komisyonlar seçildi. Parti kurma meselesinde hararetli tartışmalar oldu. Çünkü, politik bir parti kurmaya karşı olanlar çoktu. Gaspıralı, kongre faaliyetlerinin kültürel ve dini meselelere teksif edilmesinin doğru olacağını ileri sürdü. O, politika ile meşgul olmaktan sakınca görmekteydi. Rus devrimci sosyalistlerine yakın olan Ayaz İshaki, burjuva, köylü, işçi gibi karışık sınıfların bir araya gelmesi ile kurulacak partinin geleceğinden endişe duymaktaydı. Müslümanların siyasi parti kurmalarını hararetle

savunanların başında Akçora ve Sirtlanov gelmekteydi. Yusuf Akçora, "bizim gayemiz, Rusya Müslümanları'nın büyük bir kısmını birleştirmek için siyasi parti kurmak ve onun faaliyetini, etkisini ve otoritesinin, Rus imparatorluğunun diğer siyasi partileri arasında kuvvetlendirmektir. Biz, kendi milli siyasi partilerini organize eden Avusturya'nın Polonyalıları ve Çeklerin örneğini izlemeliyiz" diyor ve Tatar devrimci sosyalistlerinin lideri Ayaz İshaki'nin fikrini red ediyordu. Akçora'nın görüşlerinden de anlaşılacağı üzere, Rusya müslümanlarının III. kongresinde artık, müslümanların "milli" ve "siyasi" birlik halinde teşekkül etmesi ve etkisini hissettirmesi açık şekilde dile getirilebilmektedir. Akçora ve arkadaşlarının ileri sürdüğü temeller, siyasi parti kurulmasına karşı olan grubu ikna eder gibi oldu. Nihayet, "Müslüman Birliği Partisi" kuruldu. Partinin merkez komitesine, Gaspıralı, Akçora, İbrahimov, Topçubaşı ve başkaları seçildi. Çoğunluk İdil-Ural bölgesi Tatarlarının elinde idi.

Müslüman Birliği partisi (MBP) nin programı o zamanlar için oldukça radikal ve ilginçti. Tarım ve endüstri işçilerinin sosyal güvenlik ve haklarına önem verilmişti. Bu açıdan bakıldığında, Rusya Müslümanları'na sosyalizmin ilk belirtilerini getiren, şimdiki SB KP si değil; MBP sidir, denebilir. Parti programında, -çoğunlukla slav asıllı yazarların ve Sovyetler Birliği propagandistlerinin ileri sürdükleri gibi- açık olarak "Pan-Türkizm" ve "Pan-İslamizm" teorileri ortaya konulmuştur. Fakat, III. Rusya Müslümanları Kongresi'nin çeşitli meselelerle ilgili komisyonlarının kararlarında bazı ilgi çekici noktalar vardır. Misal için, eğitim komisyonu tarafından hazırlanan kararda, bütün müslüman okulların genç nesle, "milli ruhta" eğitimi sağlaması, İslam dinine göre yapılan eğitimin Rus Çar yönetiminin müdahalesinden uzak olması isteniyordu. Bununla beraber, kararda, bütün müslüman okullarında tek bir edebi dilin geçerli olması tavsiye ediliyordu ki, bu dil kongrenin görüşüne göre de "Osmanlı Türkçe"si idi. Rus dilinin okutulmasına lüzum görülmeyen kararda, onun orta okullarda ders programına alınabileceği belirtilmekte idi.

MBP. nin programına geçmeden önce, Prof. Zenkovsky'nın bu partinin rolü hakkındaki görüşlerini belirtmek, müslümanların ilerideki milli hareketleri ve başka bir sözle, Sultangaliyev'in teorininin gidişini aydınlatmak açısından önemlidir. Zenkovsky şöyle diyor: "Siyasi sahada program ve kararının mutedillğine rağmen, bütün bunların hepsi Tatarlar tarafından yürütülen Rusya'daki müslümanların tam kültürel ve dini otonomiyi, imparatorluk yönetimi ve Rus kültürünün etkisinden kurtarmak için yapıldığı gerçeği

mevdanda idi. Bundan başka, düşünülen otonom müslüman toplumun başlıca edebi dili olarak Osmanlıca'nın seçilmiş olması, bu otonominin Türkiye ile büyük bir kültür ve belki de politik yakınlaşmanın kaçınılmaz bir durum yaratacağını ve Tatarlarla diğer müslümanların Ruslarla entelektüel ve psikolojik kaynaşmasını tamamen önliyeceğini göstermekte idi. Rusya'daki müslüman okullarında Osmanlı Türkçesi'nin kabul edilmesi, Rusya Türkleri ile Türkiye'yi kültürel bakımdan birbirlerine yaklaştırmış ve onları siyasi açıdan Türkiye'ye yönelten bir durum aldırılmıştır." Daha öncede belirtildiği gibi, Gaspıralı, İbrahimov Akçora'ların İstanbul'da bulunup, memlekette gerç dönünce milli kültür hareketini başlatmış olmaları, Rusya Müslümanları ile Türkiye arasında bir bağın mevcut olduğunu gösterebilir, fakat, bunun bir "Pan-Türkizm" veya "Pan-islamizm" ideolojisine götüren hareket şeklinde yorumlanması gerçeğe uygun olmaz. Çünkü, her iki ideolojik terimin, Rusya Müslümanları arasındaki anlamı, aydın ve halk arasında yayılma, benimsenme derecesi çok düşüktü. Ruslar, Çin İmparatorluğu içindeki Türk ve Müslümanların eşitlik, hak ve hukuk, milli bağımsızlık taleplerini ve faaliyetlerini kendi açılarından böyle değerlendirmeyi genel politikalarına uygun görmüşlerdir. Bugün, Sovyetler Birliğinde, en tehlikeli ve en yasak ideoloji, "Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm" dir.

Sultangaliyev'de 1923 senesinde, "Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm" suçlamaları ile cezalandırılmıştır. Bu iki terim, hem Çar Rusyasında, hem de Sovyetler birliğinde, "devletin bütünlüğüne" karşı işlenecek suçların en ağır niteliğindedir. Bu açıdan, Çar Rusyası ile Sovyetler Birliğindeki Türk ve Müslümanların herhangi bir bağımsızlık hareketini "Pan-islamizm" veya "Pan-Türkizm" ideolojileri ile açıklamak ve öyle sanmak gerçeğe uygun olmayacaktır.

Lenin, MBP. nin faaliyetini, ne Pan-islamist ne de Pan-Türkist olarak nitelendirmemiştir. Misal için Lenin, "on milyonları teşkil eden Rusya Müslümanları, hayret edilecek bir çabuklukla, o zamanlar müslümanlar birliğini örgütlediler. Gerçi, o devir genellikle bir çok örgütlerin çok kurulduğu bir dönemdi." demiştir.

MBP. hareketi, Pan-Türkist ve Pan-İslamist olamadı. Çünkü, Pan-Türkizmin sonraları liderleri olarak anılan I. Gaspıralı ile Y. Akçora, C. Bigiyelin bildirdiğine göre, kurultaya hakim olamamıştır. Parti başkanlığına A. Mardan Topçubaşının getirilmiş olması da, bunu ispatlar niteliktedir. Topçubaşı ise, realist, ileriye gören bir siyaset ve hukuk adamı olarak kendini göstermiştir. Pan-islamizm, zaten hayaldi. Çünkü, yalnız Rusya'daki 15-20 milyon müslümanın birleşmesi ile Pan-İs-

lamizm ideolojisi gerçekleşemezdi. MBP. sı kurultayında, ne Akçora'nın 'Toplantıya katılanları birleştiren iki bağ vardır, biri dini birlik, diğeri de Türklük' demesi, ne de Topcu basınının "Biz Türk çocukları, aslımız bir, neslimiz bir, dinimiz birdir" demesi Pan-Türkizm ve Pan-İslamizm olarak tasvir edilemez. Diğer taraftan tutucu-dindarlar, bütün liberal faaliyetlere karşı hareket halinde idiler. Bunların lideri, "Din ve Maişet" dergisini çıkaran M. Veli Ceditçiler ve MBP. taraftarlarını, Rus gizli polisine "Pan-Türkizm" propagandası yapıyor diye ihbar etmekten çekinmemiştir. Rus polisi, bu ihbarı değerlendirip, bazı cedit mekteplerini kapatmıştır. Softaların, ihbarlarına ait belgeler, Bolşevik devrinden sonra yayınlandı. Tutucuların, Arapça yerine Tatarca dua eden hocaları devrimci, modern ders kitaplarını kullanan öğretmenleri ise, "Pan-Türkizm" propagandası yapmakla suçladıkları görülmüştür.

Bu gruplaşmalar, 1917 Bolşevik devriminden önceki Rusya Müslümanları'nın siyasi durum ve faaliyetlerini göstermektedir. 2. Duma ile Rus hükümeti arasındaki anlaşmazlık 3 Haziran 1907 de meclisin dağıtılması ile sona erdi. Bu, Rusya Müslümanları'nın ve MBP. nin politik faaliyetlerinin bir müddet duralmasına sebep oldu.

IV. RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ:

1906-1914 seneleri arasında ne Rusya Müslümanları ne de MBP. toplanamamıştır. Bu sekiz sene içinde müslüman liderlerin bir kısmı, İstanbul'a gelmişler ve buradaki milliyetçilik hareketlerine katılmışlardır. Rusya Müslümanları için bazı çalışmalar yapmışlardır. 1908 Jön Türk hareketinden sonra, Türk hükümeti, Rusya'dan göç eden Türk mültecilerine karşı tutumunu değiştirmiş ve hatta onların ileri sürdüğü Türklüğün birleşmesi fikrine ilgi duymuştu. Sultan Abdulhamit ise, onları devrimci ruhta gördüğünden pek istemiyordu. Fakat onların Pan-İslamizm hareketi, Sultan'ın fikrine yakın geliyordu. Jön Türklerin siyasi faaliyetlerine, İsmail Gaspıralı, Ali Hüseyinzade ve Yusuf Akçor katıldılar. Ahmet Ağayef, İstanbul'da eğitim sahasında önemli bir mevkide idi. O sırada, Gaspıralı Bahçesaray'da idi. Fakat, Akçora, Resulzade, Hüseyinzade ve Ağayef, Kırmı, Azerbaycanlı, Tatar ve Özbek öğrenci ve mültecilerle birlikte İstanbul'da faaliyet halinde idiler. Akçora, onların lideri idi. 1908 de Kırım öğrenci birliği, 1909 da Buharalılar cemiyeti, 1911 de Türk Birliği, Tatar milliyetçiler cemiyeti ve Rusya'daki Türk soylu öğrenciler cemiyeti kuruldu. 1911 de Akçora'nın "Türk Yurdu" dergisi çıkmaya başladı. 25 Mart 1912 de "Türk Ocağı" kuruldu. "Türk Yurdu" dergisi, Türkçülüğü ön plana almakla beraber, Rus hükümetine ters düşecek yayından

kaçınıyordu. Hatta, Rusya Türkleri'nin Rusça öğrenmelerini tavsiye ediyordu. Bu ilimli siyaset, derginin Rusya Müslümanları arasında dağıtılmasına yardımcı oldu. Derken, I. Dünya Harbi başladı.

Milliyetçi liderler bu tür çalışmalar yaparak, 1914'e kadar geldi. 15-25 Haziran 1914'de Petersburg'da Rusya Müslümanları'nın IV. kongresi toplandı. Kongrede, Duma'ya sevk edilmek üzere "Rusya'daki müslümanların dini işlerini idare etme" hakkında bir kanun tasarısı hazırlanmış ve mekteplerin" diniye Nezaretinin emrine bırakılması kararlaştırılmıştır.

I. Dünya savaşı neticesinde Çar imparatorluğunun çökmesi ile onun ahalisi arasındaki Rus olmayan milletler, kendi kaderlerini kendileri tayin etmek için imkân elde ettiler. Fakat, bu imkân coğrafi şartlar yüzünden her millet için aynı neticeyi vermedi. Finler, Estonlar, Letonlar ve Polonyalılar Rusyadan ayrıldılar. Bu sıralarda, İstanbul ve Batı Avrupa'da bulunan Rusya Müslümanları liderleri, kendi halklarının meselesini batı devletlerine tanıtmaya çalışıyorlardı. Çar hükümetinin baskısı, Rusya Müslümanları'nın birlikte hareket etmelerini gerektiriyordu. Nihayet, bu baskı Şubat 1917'de ortadan kalkar gibi oldu. Çünkü, Rusya'da cumhuriyet devri başlamıştı. Bundan sonra, müslümanların Rus devletine karşı takip edecekleri siyasette üç yol görünmekte idi. 1) Merkezîyetçi Rus devleti içinde milli-medeni otonomi. 2) Rusya'nın şimdiye kadar elinde bulundurduğu bölgelerde topraklı otonomi. 3) Rusyadan tamamı ile ayrılarak kendi ülkelerinde tam bağımsız olmak.

Bu yolların her üçü de Rusya Müslümanları tarafından muhtelif devirlerde denenmiş ve yerine göre tatbikat sahasına da intikal etmiştir. Fakat, imkânların gidişi, ulaşılan bu milli hedeflerin devamlı olmasına yol koymadı. Şubat 1917'de Petersburg'da yürüyüşler oldu. Mart 1917'de Çar II. Nikolay kardeşi Michail'e tahtı bıraktı. Fakat, o tahtan feragat edince, Rusya cumhuriyete döndü. Bundan faydalanmak isteyen müslüman mebuslar, diğer Türk liderlerin katılması ile 15

Mart 1917'de toplandı ve kısa zamanda, "Bütün Rusya Müslümanları kongresinin toplanmasına karar verdiler. Bu maksadı gerçekleştirmek için "Geçici Merkezi Büro" da kuruldu. Teşebbüs iyi netice verdi. Uzun zamandan beri toplanamıyan müslümanlar, geçirdikleri tecrübelerin ve ortaya çıkan durumun da etkisi ile kısa zamanda büyük bir toplantı hazırladılar.

V. RUSYA MÜSLÜMANLARI KONGRESİ:

1-11 Mayıs 1917'de Moskova'da, "Bütün Rusya Müslümanları" kongresi açıldı. Türk illerinin çeşitli bölgelerinden seçilen 900 temsilcinin katıldığı toplantı, önemli bir kurultaydı. Çünkü, kongre Rus hükümetinin baskısından uzaktı. Bununla beraber, kongrede Rusya'nın gelecekteki "Devlet Şekli" üzerinde ilginç tartışmalar oldu. Kongrede, "Federalist" ve "Unitarist" devlet şekli isteyen iki grup vardı. Bu iki görüşün kendine özgü önemi vardır. Çünkü, bu görüşler, Lenin'in kurduğu devlete esas olmuş, ona fikir vermiştir. Kongre tartışmalarına geçmeden önce, "Devlet Şekli" ile ilgili kararı kısaca belirtmek gerekmektedir. Ona göre,

I- Müslüman milletlerin menfaatlarını temin etmek için en uygun devlet şekli, milli bağlantı ve toprak bütünlüğüne dayanan ve belirli toprakları bulunmayan milletlere milli-kültürel muhtariyet temin eden halk cumhuriyetidir.

II- Rusya'da yaşayan müslüman milletlerin bütün dini ve kültürel işlerini muntazam bir şekilde yürütmeleri ve müslümanların birlik içinde hareket etmeleri için kendi dairesinde kanun çıkarma yetkisine sahip, bütün Rusya Müslümanları'na özgü bir merkezi kuruluş, meydana getirilir. Bu kuruluşun şekli, heyeti ve yapacağı işler, bütün muhtar müslüman vilayetlerden toplanacak vekillerin birinci kurucu kurultayı tarafından tespit edilir.

Kongrede, müslümanların siyasi bir parti kurması ve "MBP" sini yaşatması hakkında konuşma olmamış ise de, 30 kişiden meydana gelen "Milli şura"nın teşkiline karar verildi. Üyeleri seçildi.

Doğu Türkistan Müslümanlarının Asimilasyon Hareketleriyle Mücadelesi

Han Çinlilerinin Türk Müslüman eyaleti Doğu Türkistan'a akını, Çin'in burada hâkim durumda olan Müslüman kültürü yok etmeyi amaçlayan yeni siyasetleri, hedeflerinden sadece bir tanesidir. Müslümanların gerçekleştirdiği kitle gösterileri bölgeye özerklik verilmesine yardımcı olacak mıdır?

"Arabia" dergisi

Son birkaç yıl zarfında Çin'deki Müslüman azınlıklar için en fazla ümit vadeden belirtilerden biri, Doğu Türkistan'lı müslüman Türkler için 1980'lerin başlarında ortaya çıkan yeni siyasetlerdir. Eskiden beri Doğu Türkistan olarak anılan bu tarihi topraklar bazı kişiler için müslümanlığın uzak bir karakolu durumundayken, bazı kişiler yüzyıllar boyu bu toprakların Asya'nın stratejik bir odak noktası durumunda olduğunu görmezlikten gelmeyi yeğlemektedir. Büyük Türkistan'ı Rusya ve Afganistan'a bağlayan Doğu Türkistan bütün bölgede olabilecek değişikliklerin öncüsü olma özelliği taşımaktadır ve aynı şekilde bu toprak parçasını içine alan veya çeviren devletler için de aynı özelliği taşımaktadır.

Bu ümit vadeden tablo bozulmakta mıdır? Doğu Türkistan'dan alınan son haberlere göre, müslümanlar arasında önemli ölçüde iyimserlik yaratmış olan yeni siyasetlerden vazgeçilmekte veya bu siyasetler değiştirilmektedir.

Bu değişiklikleri şaşırtıcı yapan husus, bunun, Çin'in Orta Asya'daki, özellikle Afganistan'daki Sovyet eylemlerinin yarattığı tehdidi kavramaya başladığı bir devrede hakim durumdaki Han Çinlileri ile Müslüman azınlıkları arasında daha verimli bir işbirliği zemini teşkil etmiş olmasıdır. 1980'lerin başlarında izlenen bu yeni siyasetin, kendi bölgelerinde Çin'in kendi Müslüman azınlıklarına daha fazla güç verecek ve hayat standardını düzeltecek ekonomik güçleri harekete geçirerek bu tehdidi karşılamayı planlamadan kaynaklanmaktaydı. Plana göre, Çin'deki mutlu müslüman azınlıklar, kendi amaçları için bölgedeki istikrarı bozmaya çalışan Sovyet propagandası için zayıf bir hedef olacaktı.

Yapıları itibariyle yeni sosyal ve ekonomik siyasetler, her ne kadar özellikle tarım alanında bazı çabuk kazançlar sağlamış ise de, daha ziyade

uzun vadede etkili olabilir. Yeni önlemlerin ne kadar cömertçe alınmış olduğu dikkate alınmaksızın bu azınlıklara boyun eğdirilmesi şeklindeki vahşi imparatorluk geleneğinin kolaylıkla yok olabileceğine inanan en önemli Çinli planlamacılar için bile bu çok güçtür. Ezilen halkın acıları genellikle fazladır ve imparatorluklar içinde sürekli olarak güçlendirilirler. Doğu Türkistanlı Müslüman Türklerin çoğu, bazı ekonomik ve sosyal kazançlara rağmen, açıkça hasmane değilse bile Çin'in niyetleri konusunda çok kuşkuludur.

Peki yeni siyasetler nereye kadar gidebilir? Ülke dışına seyahat edebilen Doğu Türkistanlıların son günlerde bazı açıklamaları ve ürpertici hikayeleri olmuştur. Mesela, Müslümanlarla Çinliler arasındaki evlilikler gibi hassas bir hususu ele alalım. Çinli kızlarına, müslüman bir koca bulacakları uzak köylerde yerleşmeleri için peşin ödemeler yapılmasını da içeren birtakım teşvik yöntemlerinden söz edilmektedir. Bunları muhtemel Uygur veya Kazak kocalara fizikî olarak cazip hale getirmek için, Çinli kadınlar sık sık masrafları hükümet tarafından ödenmek üzere estetik ameliyat olmaktadır. Genç müslüman erkeklere de Çinli kızlarla evlenmek şartı ile şehirlerde daha iyi iş imkânları sağlanmakta ve para ödenmektedir.

Alındığına inanılan bir başka çok ferdi hürriyet ise geniş aile sahibi olma hakkıdır. 1970'lerin ortalarından bu yana Doğu Türkistan'da "planlı ane-babalık" yani bir başka deyim ile devletin çocuk sahibi olma konusuna müdahalesi söz konusudur. Fakat bu sadece Çinliler için geçerlidir. Yakın zamana kadar Müslüman Türk azınlıklar, Çin'de doğum oranını düşürmek için alınan sıkı nüfus kontrol önlemlerinin aleni olarak dışında tutulmuşlardır. Şimdi ise, geleneksel olarak beş ya da daha fazla çocuk içeren aileler edinme eği-

limdeki Müslüman Türkere tek çocuklu aile kavramı benimsenmeye çalışılmaktadır. Son günlerde Çin resmi yazılarında planlı ebeveyn programının gönüllü olarak katılınabilecek bir program olduğu ve amaçlara ancak, eğitim ve propaganda yolu ile ulaşılabileceği iddia edilmektedir. Ancak, Doğu Türkistanlılar Çin yetkililerinin bunu bu şekliyle bırakmayacaklarından endişe etmektedirler.

Doğu Türkistanlılar ile Çinliler arasında en hassas mevzu iç kısımlardan Doğu Türkistan'a Çinli göçüdür. Kendi bölgelerinde, en azından Çinliler gelmeden önce, genellikle çoğunluk durumunda olan azınlıkların şikayetleri hakim durumda olan milletlerin kendi topraklarına akın ettiği ve kendi millî kültürlerini yok ettiği şeklindedir ve bu durum imparatorluk kapsamında müşterek bir meseledir. Doğu Türkistan'da yerli müslümanlar, Han Çinlilerinin yılda en az 200.000 olmak üzere bölgelerine geldiğini tahmin etmektedirler. Geleneksel olarak yerli çoğunlukları ihtiva eden bazı önemli şehirler de dahil olmak üzere Doğu Türkistan'ın bazı bölümlerinde Çin çoğunlukları vardır ve artma eğilimindedirler. Son otuz yıl zarfında Doğu Türkistan'daki Han Çinlileri yaklaşık % 6'dan bugün % 40'ın üzerine çıkmıştır.

Mesele iki güçlü ve kalıcı milli kültürün mücadelesi değildir. Müslümanları en çok tedirgin eden bütün iyi işlerin Çinliler tarafından alınmasıdır. Bu, özellikle gelişmekte olan yüksek teknoloji ve imalat endüstrilerinde belirgindir. Doğu Türkistan'ın zengin altın, uranyum, bakır, kömür ve petrol yataklarının ve diğer stratejik rezervlerin Çinliler tarafından emperyalist bir yaklaşımla kullanıldığını gözlemekteyiz. Ayrıca Çinliler, kendi işgüçlerini göndererek, çeşitli yüksek nitelikte kalifiye bölgelerde yerli insan potansiyeli oluşturmak için çalışacakları günü kolaylıkla geciktirmektedirler.

Çin Devletinin müslüman ve diğer azınlıklar ile federal iktidar paylaşma kavramı hususunda pek çok laf söyeyip zaman zaman girişimlerde bulunan Pekin, iktidarın esas Çin'den gönderilen Çinlilerin elinde bulunmasına özen göstererek yerli halkın, kamu görevlerine getirilmesi şeklindeki klasik sömürge uygulamasında bir kez daha başarısızlığa uğramıştır. Doğu Türkistan Türkleri bu bariz dönüşleri Makyavelist bir yaklaşım olarak tanımlamaktadır. "Çin, korkunç Kültür İhtilali'ni düzeltmeye ve sınırlarını güvence altına almaya çalışırken bize, her türlü vaatte bulundular. Hatta, birkaç vaatlerini de gerçekleştirdiler." Bu sözler bir Uygur aydını tarafından söylenmektedir. Bir diğeri de aynı duygularıyla getirerek "Pekin'de gerçekte ne düşünüyor?" diye sormaktadır. "Bize yeni yönetimin mükemmel olduğu

söylendi. Ancak Doğu Türkistan'da aydınların işi denilecek ne yapıldı? Birkaç tavizle kırılganlıklarımız önemli ölçüde azaltıldı. Şimdi olduğu gibi halkımızın sadakatine her zaman güvenemezler. Çinliler için Sovyet sınırı asla güvenlik içerisinde değildir ve halkımıza karşı politika yapan Pekin'deki budalalar işleri berbat etmekten başka bir şeye yaramıyorlar."

Peki neler kabul edilmeli? Daha önce belirtilen, 1980'lerin başlarındaki siyasetlerden başka iki önlem daha zihinlerde yer etmiştir; Birincisi uygulamayla ilgilidir. Çinlilerin Doğu Türkistan'a akınlarını kısıtlamak ve kendi şehirlerine gelenlerle aralarına bir sınır koymak. Bu, incelemeye değer bir modeldir. İkinci nokta ise tamamen semboliktir; Şinjiang adını, Doğu Türkistan olarak eski şekline çevirmek.

Yeni ve daha duyarlı bir konu, bütün bunları geride bırakabilir. Çinliler Doğu Türkistan'a yalnızca kendi halklarını ve kültürlerini getirmediler, nükleer deneme ortamını da getirdiler. Son delillerden anlaşıldığına göre, mevcut radyoaktivite yalnız Gobi Çölü'ndeki Lop Nor deneme bölgesinde etkili olmamış, diğer yerler de tesir etmeye başlamıştır. 1976'dan sonraki istatistiklerde, yetişkin Müslümanlarda erken ölümlerin ve kanserin, yeni doğmuş bebeklerde de sakatlıkların çok arttığı görülmektedir. Deneme bölgesinin kenarındaki bazı ekinler kurumaktadır. Çinliler bazı sorunların varlığını kabul etmekte, ancak suçu doğrudan nükleer denemelere yöneltmemektedirler.

Son zamanlarda, Urumçi'de ve Pekin'de nükleer tehdide karşı büyük gösteriler yapılmıştır. Örneğin geçen Aralık ayında Urumçi'de nükleer denemelere karşı iki büyük gösteri düzenlendi; ancak gerçeği söylemek gerekirse asıl sebep, göstericilerin, Çinlilerin Müslümanların hayatlarına müdahalelerine karşı duydukları hiddetti. Çinli kaynakların belirttiğine göre, her bir gösteriye katılanların sayısı 10.000-15.000 arasındaydı. İzleyen ya da katılan Doğu Türkistanlıların sayısının da 100.000 civarında olduğu belirtilmiştir. 23 Aralık'da, 10.000 kadar Müslüman Türk ülkelerindeki nükleer denemeleri protesto amacıyla Doğu Türkistan'ın muhtelif şehirlerinde ve Pekin'deki Tienanmen meydanında yürüyüş yapmışlardır.

Doğu Türkistanlı müslümanlar, milletlerarası protesto dilini öğrenmektedirler. Nükleer kazalarla ilgili haberler, Birleşmiş Milletler komitelerinin, milletlerarası yargı organlarının ve yabancı anti-nükleer grupların görüşlerini belirtmektedir. Bu, Çin siyasetinin karşı koyamayacağı, evren-

sel bir ılıdır. Çinli liderler, son beş yıl içinde dünya çapında kamuoyunun hoşgörüsünü kazanmak için çok şey yaptılar. Eğer milletlerarası kamuoyu tarafından, Çinlilerin talihsiz sömürgeleri-

nin nükleer denemelere hedef olduğu anlaşılırsa bu yeni görüntü pek uzun süre dayanamaz. Bu zor kamu ilişkileri meselesi için tek çözüm, daha az deneme ve daha az sömürgeciliktir.

ANA YURDUM ATA YURDUM

Üstümüzde şol yedi gök
Altımızda bu yağız yer
"Kün" emriyle olundukta...

Orta Asya'nın ortası
Bize vatan kılındıkta
Otağlanıp konduğumuz.

Sularında meleklerle
Abdest alıp yundüğümüz,

Tek Tanrı'yı gökte bilip
İbâdetler sundüğümüz,

Ulu Tanrı tarafından
"Türk oğlu Türk" dendiğimiz.

İlk defa kılıç kuşanıp
Soy atlara bindiğimiz

Bozkurtlarla kardeş olup
Altaylar'dan indiğimiz,

Yaylasında soluklanıp,
Çöllerinde yandıığımız,

Ve ezeli düşmanımız
Çinli'yi ilk yendiğimiz,

Vatan... Vatan... Vatan diye
Gece, gündüz andığımız,

Ana yurdum, Ata yurdum
Can evim Uluğ Türkistan

En güzel deyişler sana
Sanadır en güzel destan

İlk okları temrenleyip
İlk yayları gerdiğimiz,

Otağları tuğlandırıp
İlk devleti kurduğumuz,

Dilin, sanatın, törenin
İlk harcını kardiğimiz,

Toylar, şölenler derleyip
Açlara aş verdiğimiz,

Atam Oğuz Kağan ile
Bozkurt'a yol sorduğumuz,

Çin seddini dokuz yerden
Göğüsünü ip yarıdığımız,

Şan-dunk illerine kadar
Bin atıyla vardığımız,

Vatan... Vatan... Vatan diye
Hep dövünüp durduğumuz,

Ana yurdum. Ata yurdum
Can evim Doğu Türkistan...

En güzel deyişler ana
Sanadır bu güzel destan

Uğrunda nesiller boyu
Kan döküp vuruştüğümüz,

Şehid olup toprağına
Karılıp karıştığımız,

Ufuksuz bozkırlarında
At binip yarıştığımız,

Boz arslanlarla kükreyip
Kurtlarla çığırtığımız,

Satuk Buğra Han katında
İslâm'a eriştiğimiz,

Ana Yurdum, Ata yurdum,
Can evim Uluğ Türkistan

N. Yıldırım GENÇOSMANOĞLU

AKUPUNKTUR

Dr. Mehmet Yakub BUĞRA

Dr. Mehmet Yakub BUĞRA, 1928'de Çin Halk Cumhuriyeti, Doğu Türkistan Uygur Muhtariyet Bölgesi Hotan kentinde doğdu. Orta öğrenimini 1947'de Hindistan'da, tıp tahsilini Şincang Üniversitesi'nde 1956 yılında tamamlamıştır. 1956-67 yılları arasında İç hastalıklar ve Akupunktur dallarında ihtisas yapmıştır. Tedavide kullanılan bitki türlerinin değerlendirilmesi ve geleneksel tababet üzerinde de çalışmalar yapmıştır. 1976 yılına kadar Hotan Devlet Hastanesinde iç hastalıklar ve Akupunktur dallarında görev yapmıştır. Bu arada Hotan Sağlık Koleji'nde öğretim üyeliği yapmıştır.

1976 Haziran ayında, öteden beri Türkiye'de bulunan ağabeyinin daveti üzerine Türkiye'ye gelerek yerleşmiştir. Halen T.C. uyruğuna geçmiş bulunuyor. Doktorluk diploması ve Türkiye'de tababet mesleğinin icra yetkisi Sağlık Bakanlığımızca tescil edilmiş bulunmaktadır. 27 Nisan 1986'da İspanya'da tertiplenen 10. Uluslararası Akupunktur ve Lazer Kongresi'nde kendisine "Doctor of Philosophy" (ph.D) unvanı verilmiştir.

Son yıllarda batı tıp otoritelerince de benimserenerek geniş çapta uygulamaya konu olan akupunktur tedavi yöntemi aynı zamanda birçok ülkelerde akademik seviyede araştırmalara tabi tutulmaktadır (1).

Neticede akupunktur tedavi yöntemi birçok hastalıkların tedavisinde şaşırtıcı sonuçlar vermektedir. Türkiye'mizde de Akupunktur'a olan ilgi gün geçtikçe artmaktadır. Dolayısı ile basınıımız bu konuda makaleler ve seri röportajlar yayınlayıp Akupunkturu bir "ÇİN HARİKASI", "ÇİN MUCİZESİ" olarak tanıtmaktadır. Avrupa'da "Chinese Acupuncture" yani Çin iğnesi ile tedavi ve Arap dünyasında ise "İbre-Sinii" diye tanınlanmaktadır. Oysa zannedilenin aksine insan vücudundaki belli noktalara iğne batırmak suretiyle hastalıkları tedavi eden bu yöntemi yani Akupunkturu tarihte ilk olarak keşfeden ve uygulayan UYGUR TÜRKLERİ'dir.

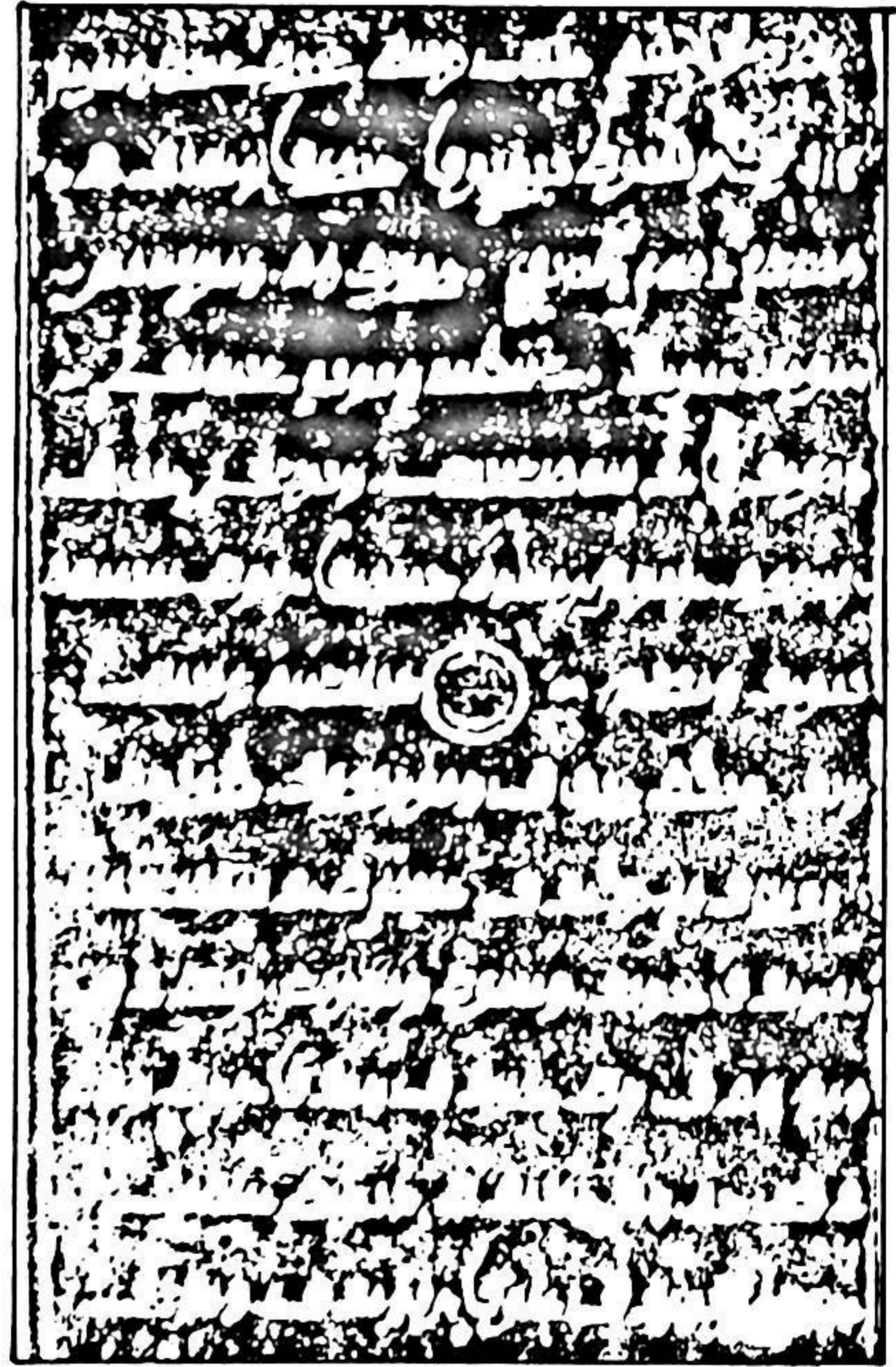
Mazideki tarihimize baktığımız zaman görüyoruz ki, Türk ve Çin Milletleri uzun bir zaman yakın komşu olarak yaşamışlar, bir zaman Türkler Çin'e hükümlan olmuşlar ve bir zaman Çinliler Türk topraklarını istila etmişlerdir. Asırlarca devam eden bu hadiseler derin bir kültür ve bilim alış-verişine sebep olmuştur. İşte Akupunktur da bu vesile ile Çinlilere geçmiştir. Akupunkturu geliştirip bugünkü seviyeye getirenlerin başında Çinliler gelmektedir.

Hint, Tibet ve Çin hekimlerinin çok eski zamanlara dayanan antik eserlerinde Uygur Türklerinin tababetinde ve Uygur hekimlerinin üstün tekniklerinden övülerek bahsedilmektedir. Çin'in eski tarihi kaynaklarında Türklerin yurdu Doğu Türkistan "Şiçüi" yani Batı Diyarı ve Batıdaki Memleket diye geçmektedir.

Tang sülâlesi tarafından (905 yıllarında) yazı-

lan Tangname'nin Batı Diyarı Tezkeresinde Çinli tarihçi Do-yu, bir Uygur hekiminin beyin ameliyatını gerçekleştirdiğine hayretle tanık olduğunu yazıyor:

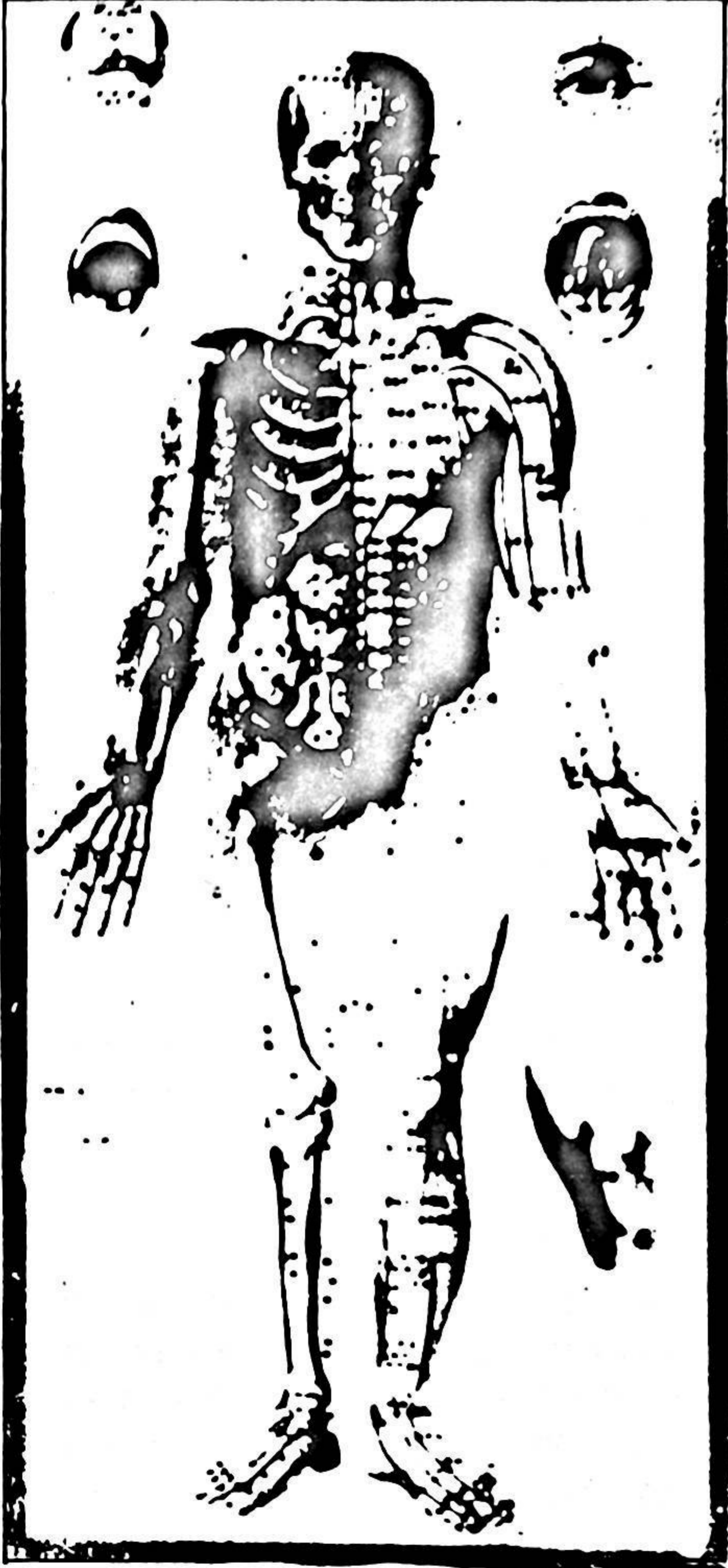
Vaktin sınırlı olması itibariyle ben burada başka örneklerden söz etmiyorum. Kısacası, Uygur Türkleri mazide kültür, san'at ve Tıp'ta altın çağı yaşamışlardır.

1920 yıllarında Alman Arkeologlarca Uygur Türklerinin eski başkenti olan Idikut (TURFAN)'da yapılan kazılar sonucu Uygur Türk Tababetine ait çok değerli eserler ortaya çıkmıştır. Bu eserler öztopraklarından alınıp şimdi Berlin, Tokyo, Leningrad ve Pekin'deki müzelerde saklanmaktadır. Bunlar arasındaki "Altın Yuoruk"

adlı eserin, hastalıklarda teşhis ve tedavi yöntemini içeren paha biçilmez bir eser olduğu dünya bilim adamlarınca tesbit edilmiştir. (Bak 1. Resim)

1964'ten beri sürdürmekte olduğum Uygur Tababet Tarihi konulu çalışmalarım esnasında Berlin Müzesindeki TURFAN Koleksiyonunda bulunan bir kısım antik eserler çok ilgimi çekti

(özellikle Akupunktura ait olanları).

1983 yılında bu çalışmalarım konusunda fikir almak için Ord. Prof. Dr. Süheyl UNVER beyi (Allah rahmet eylesin) ziyaret ettiğimde, Süheyl Bey bana "Akupunkturun Türk buluşu olduğunu ben 20 sene önce anlamıştım" demişlerdi ve kendisine var olan tüm kaynaklardan yararlanmama müsaade etmişlerdi.

1920 yılında Idikut'ta ortaya çıkan bu vesikaları incelemeden önce günümüzdeki Akupunktur noktalarını gösteren bir atlasa göz atalım:

2. Resim : Bu 1977 yılında Çin Akupunktur Araştırma Merkezince yayınlanan "14 meridyen üzerindeki Akupunktur Noktaları Atlası" dir. Fa-

razi bir meridyen üzerinde dizilmiş 365 çift noktanın özel isimleri vardır. Günümüzde ise bunlara Uluslararası Standartda Kod Numaraları konulmuştur.

3. Resim : Berlin Müzesindeki Koleksiyonda saklanmakta olan bu tablo çok ilginç tarihi bir gerçeği bize göstermektedir. M.Ö Uygur yazısı ile yazılan bu tıbbi vesikada yarı çıplak vücut

üzerindeki işaretlenmiş bir çok noktalar ve noktaların yanında yazılı açıklamalar görülmektedir.

4. Resim : Bu da aynı manzarayı sergiliyor. Bu iki tabloya dikkatle baktığımız zaman bu ressamların insan vücudundaki belli noktaları yani Akupunktur noktalarını gösteren Atlas olduğunu anlamak zor değildir.

5. Resim : Bu da Çin'de 256-260 yılları arasında yazılan, Akupunktur hakkında elde mevcut olan en eski tarihi eserlerden biri olan "Huang Fumi" adlı eserden alınmıştır. (Dünya Sağlık Teşkilatı'nın Akupunktur Özel Sayısı mecmuası -Aralık 1979).

Bunun bir önceki resimlerin biraz daha geliştirilmiş kopyesi olduğu belli.

3. ve 4. Resimlerdeki : Bu eski Uygur Türkçesi ile yazılan yazıların çok az bir kısmı okunabilmiştir. Prof.Dr. Süheyl UNVER "Uygurlarda Tab-

bet" adlı eserinde bu yazılardan bir kısmının, Dr. Rahmeti Arat ve Alman Prof. Müller'in okuduğunu yazıyordu. Ben 1984'te Pekin'de 2.Uluslararası Akupunktur Kongresine katılmak için bulunduğum sürede Çin Tarih Bilimleri uzmanına okuttum. Anlaşılan konu şudur ;

Sıra ile;

- (1) Başta ...(*) (2) Göğüste, elde, incik'de ... (**)
(4-7) insanın ateşi olursa (***) İşte onun tüğün dür.

Kalp tuğuden 2 parmak altında ve yana iki par-

mak altında.

Çin'de günümüzde bile Akupunktur noktaları bu şekilde belirtilmektedir. Örneğin mide, bağırsak noktası diz altı dış taraf 2 parmak yana... vs.

Bu antik eserlerden biz, Uygur Türklerinin Akupunktur kullandıkları zamanın Çinlilere göre çok eski olduğunu görüyoruz.

Çin eski tarihi kaynaklarında, Uygur Türklerinin yurdu Doğu Türkistan'ın Batı Diyarı diye tanıldığını biliyoruz. Ve şimdi de Şincang Uygur Ozerk Bölge diyorlar. Çin sınırları içerisinde İpek Yolu güzergâhı çerçevesinde yapılan kazılarda ortaya çıkarılan antik heykel ve resimlerde, bir Çinlinin figürü ile bir Uygur Türkünün figürü çok kolaylıkla birbirinden ayırtedilebilmektedir. Bunun nedeni, bu figürü yapanların bir Çinli ile bir Türk'ün kolaylıkla ayırtedilebilmesi için özel itina gösterilmiş olduğundandır. Çin arkeologları da, bu figürlerdeki Çinli ile Uygur Türkünü ayırtederken, bu iki ırkın fiziki yapılarını ve giyinişlerini ince bir şekilde tarif ediyorlar. Batı diyarlı, yani Uygur'un burnu yüksek, sakalı koyu ve gür, bıyıklı ve üzerindeki kıyafetin Oğuzlara ait olduğuna özellikle işaret etmektedir. (2)

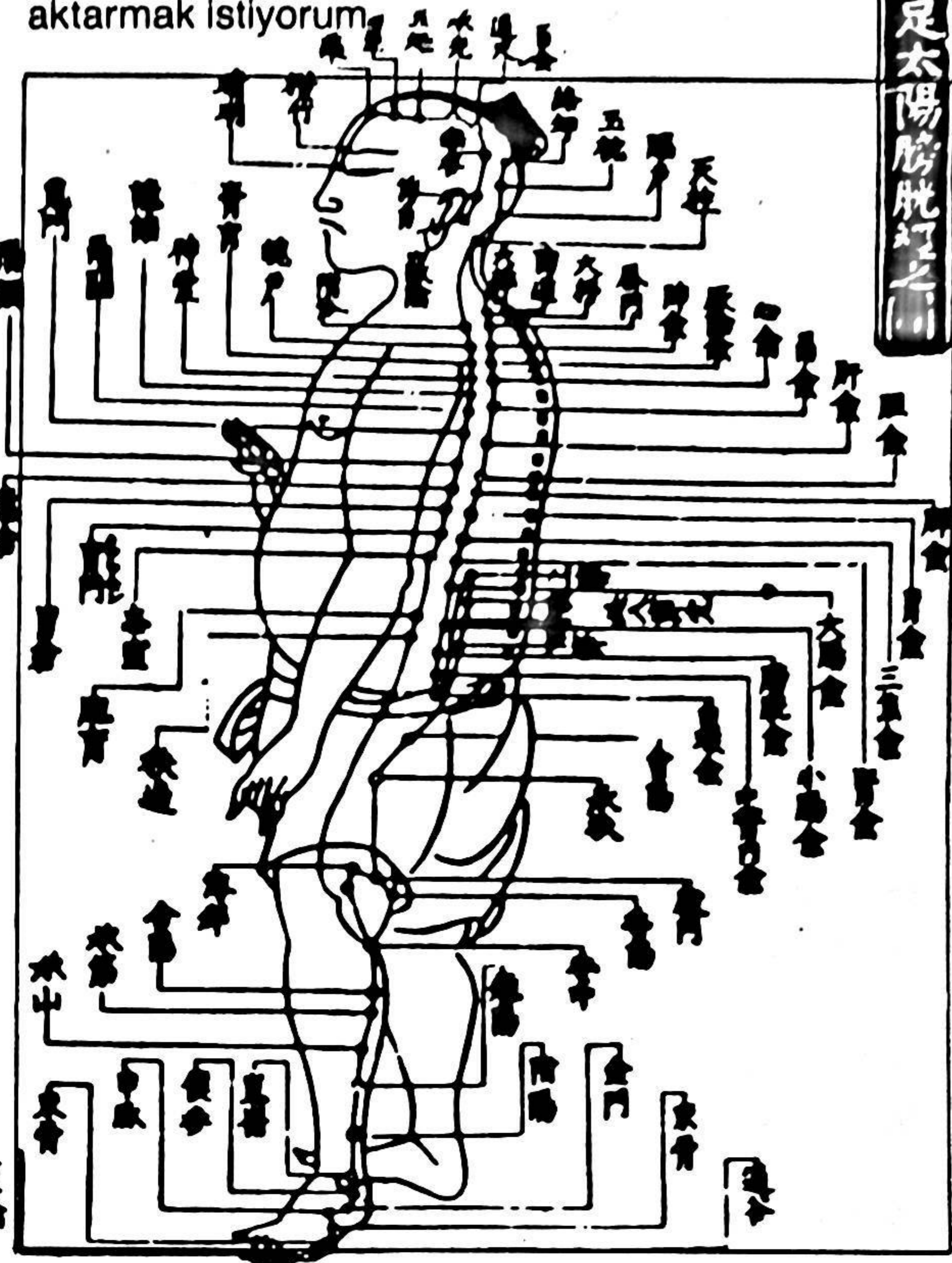
1979 yılında Çin'in Song-Jiaşang'deki kazılarda ortaya çıkan bir taş oymalı resim 1982 yılı Çin

Geleneksel Tababeti Mecmuası'nda Akupunktur Tarihi adlı makalesi ile yayınlandı. Bunun tarihte ilk defa yapılan Akupunktur olduğu söylenmektedir.

6. Resim : Resimde vücudunun yarısı kuşa benzeyen birisinin önündeki bir kişiye sivri uçlu çubuğa benzer uzun bir aleti batırmakta olduğu görülmektedir. Biz bu resmi dikkatle incelediğimizde Akupunktur uygulamakta olan (Hekim)in fizik yapısı, burnunun yüksekliği ve başındaki Türk'e has giysi ve kıyafeti, Çin tarihçilerin tarif ettikleri "Batı Diyarlı"ya yani Uygur Türküne benzediğini anlayabiliriz. Demek ki tarihte ilk defa Akupunktur uygulayan bir Türk hekimidir. Tabii ki Çinliler böyle düşünmek istemiyorlar.

1960 yılında Çin hükümeti, Uygur Milli Tababetini araştırmak gayesi ile benim de görev aldığım bir ekip kurmuştur. Dörtlü çete yönetimi sırasında bu çalışmalar durduruldu. 1979'da Büyük Çin Ansiklopedisi hazırlanırken "Azınlıklar" kısmında Uygur Tababeti gündeme geldi. Böylece bir Çinli bilim adamı başkanlığında yeni bir heyet kuruldu. Bu ekip dört yıl süren bu çalışmalarını esnasında birçok antik Çin Tıp Tarihleri araştırmış, müzeler gezmiş ve bir kısım kazılar yapılmıştır. Ekip merkeze "Uygur Tababeti'nin Kısaca Tari-

hi" adı ile bir rapor sunmuştur. Adı geçen raporun bizi ilgilendiren kısımlarından bir kısmını burada aktarmak istiyorum.

da vide kullanmak için Kemik İğneler bile yapmışlar."

(B) "Doğu Türkistan'daki Taş devrine ait kazılarda Cimsar, Guçüng, Hoten, Turfan ve Yargul gibi eski şehir harabelerinde Uygurların tedavide kullandıkları taş havan, taş tabak, sivri uçlu kırılı neşter'e benzeyen alet ve kemik iğneler bulunmuştur."

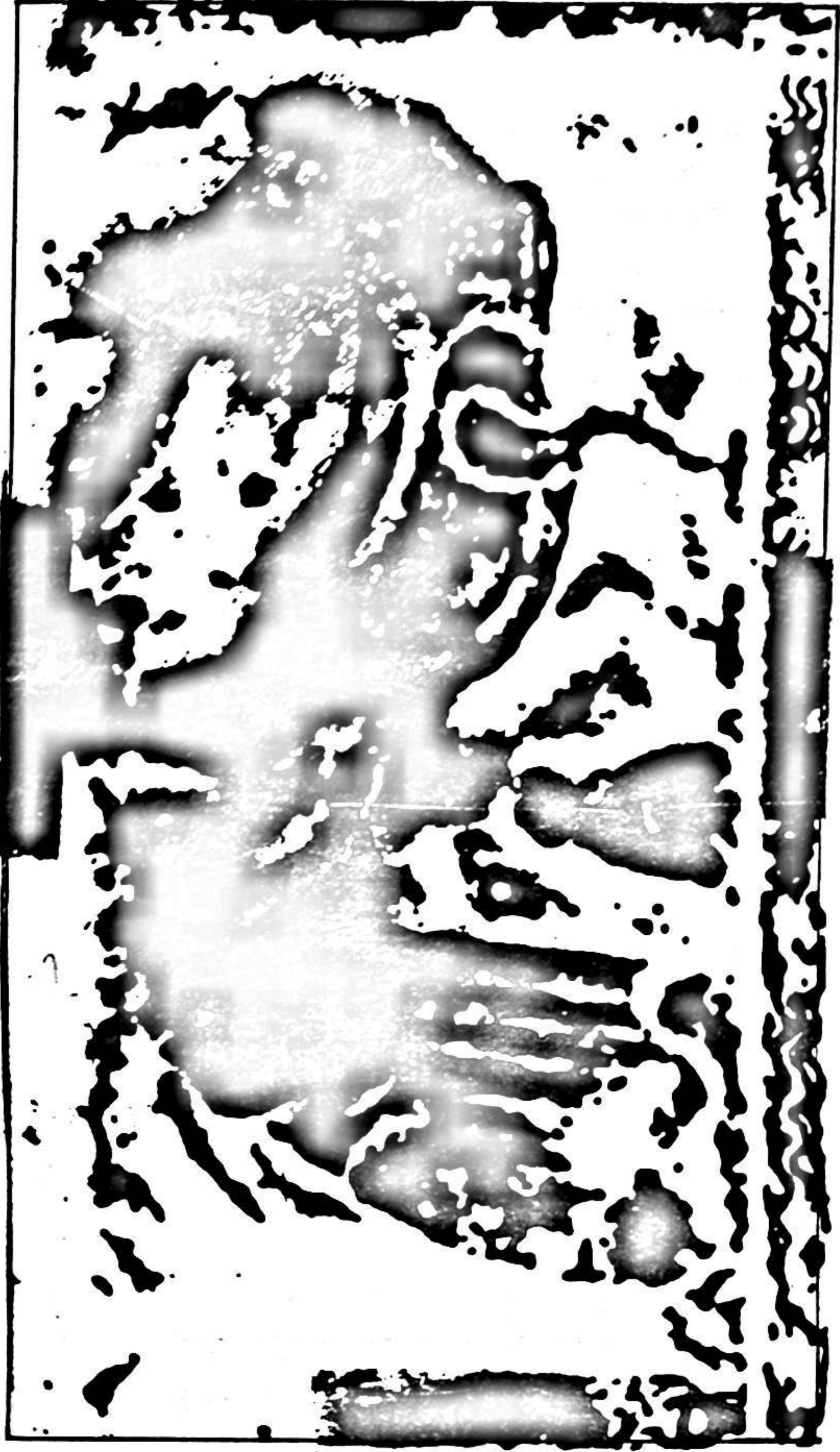
(C) "Cimsar nahiyesinde 1983 yılında yapılan kazılarda taş havan ve yanında bir kaç tane Kemik İğne bulundu."

1983'te doğum yerim olan Hoten'i ziyaretim

BİBLİYOGRAFYA :

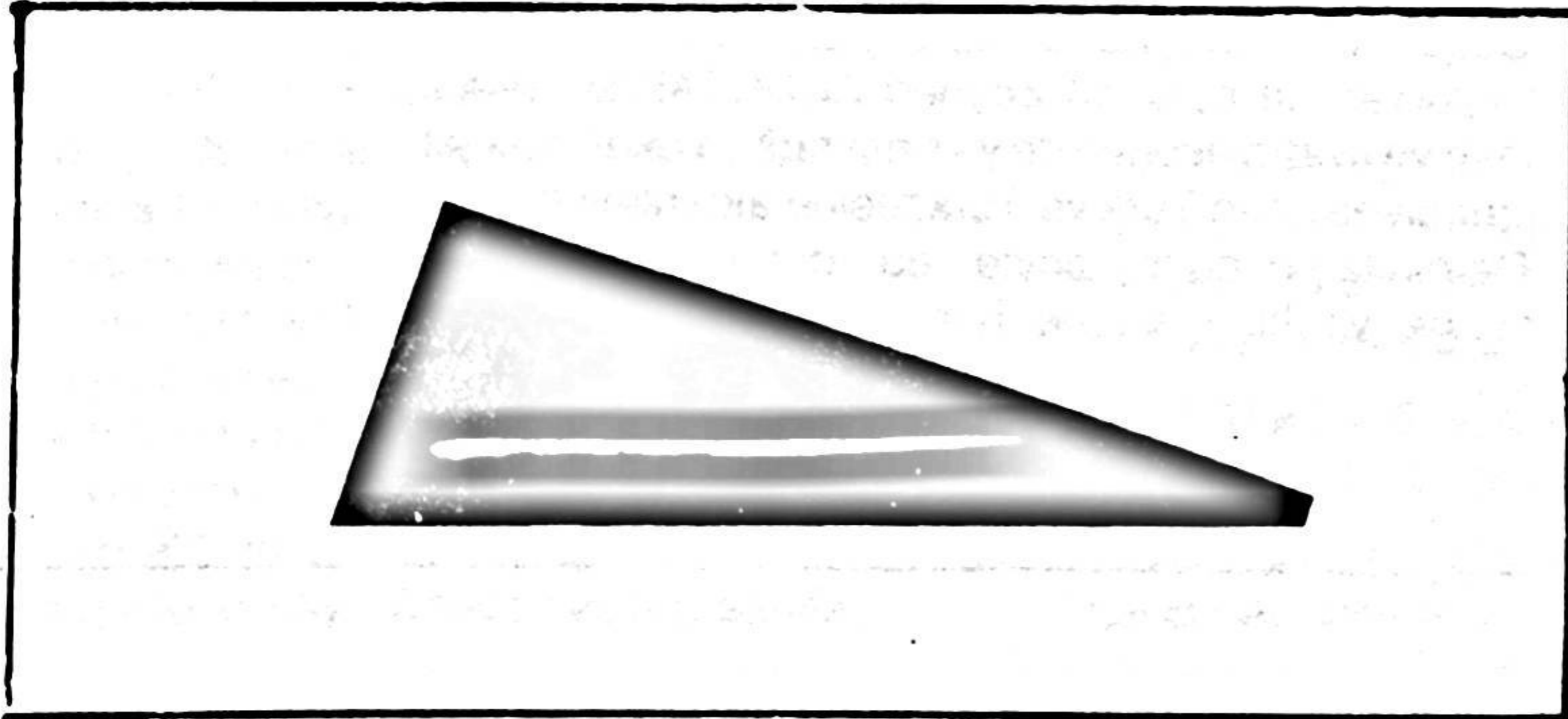
- (1) *Chinese Journal of Tradinational Medicine. An Introduction to the study of Acupuncture and maxibution.* Ekim 1983, sayfa 9
 (2) Ord. Prof. Dr. Süheyl Ünver, "Uygurlarda Tababet", sayfa 8

(A) "Çin'in en eski tıp tarihi Huen-yenzey adlı kitabın batı diyarı tezkiresi 19. cild 1201 sayfasında şöyle bir ifade bulunmaktadır. Onlar te-

sırasında Cimsar nahiyesindeki kazı esnasında ortaya çıkarılan Kemik İğneyi gördüm (7.nci resim). Demek bu kemik iğneler, Uygur Türk hekimleri tarafından Akupunktur (yani vücuda baktırarak suretiyle) tedavisinde kullanıldığı tesbit edilmiştir. Bilindiği gibi kemik aletler ilk çağ taş devrine aittir.

İnanıyorum ki, Türk hekimleri kendi ecdatlarının icadı olan Akupunktur'a sahip çıkacaklar ve bunu daha da geliştirip çağdaş bir seviyede Türk Tababetinde parlatacaktır.

(3) Dünya Sağlık Teşkilatı (WHO), Akupunktur özel sayısı, 1979 Aralık, sayfa 2

(4) Uygur Tababetinin Kısaca Tarihi Materyaller Toplamı, Çin Büyük Tıp Ansiklopedisi "Uygur Bölümü" hazırlama yazı kurulunun makalesi, 29 Eylül 1982, Pekin Sağlık Gazetesi.

(5) "Şincang Uygur Tababetinin Kısaca Tarihi, Wang-Jandai, Urumçi Sağlık Başkanlığı yayını, 1. kısım, 2. sayfa 1983. (Çince'den Uygur Türkçesine çeviren — Veli Can Kurban)

(7) Uygur Tababeti ve İlaç Yolu, Song Cendar, Çin Tababet Dergisi, 1982, 2. sayı, 3. kısım

(8) Uygur Tababetini Araştırma Ekip Raporu, Uygur Tababetinin miraslarını kazma ve düzenleme çalışmaları kısmı, Şincang Sağlık Başkanlığı Bülteni, 1 Kasım 1983.

(6) Çin ve Uygur Tababetinin yakın münasebeti, Deyying Şing-Şincang Tarihi Konusundaki İdeolojik Problemleri kısmı.

(*) (**) (***) orjinal eserde silinmiş olduğundan okunmuyor.

BORCUM

*Türkistan'da bülbüllerin dili kesildi..
Ben onların dili olup şakımak borcum.*

*Sungurların, şahinlerin gözü oyuldu..
Ben onların gözü olup seyirmek borcum.*

*Eteğiyle güneşimi örtmek isteyen
Düşmanımın hilesini fâş etmek borcum.*

*Evlâdımın yüreğine kulluk damgası
Vuranların dünyasını karartmak borcum.*

*Ay-yıldızlı tuğ yolunda öldü milyonlar..
Şehidlerin dudağıyla tuğ öpmek borcum.*

*Çöllerde kabirsiz, şehid yatan erlerin
Yüreğinde kalanları söylemek borcum.*

Zeynep ALTINTARIM (*)

(*) **Zeynep ALTINTARIM:** Doğu Türkistanlı olup, iki yıldan beri İstanbul'da oturan bir şaire kardeşimizdir. Kendisi Türkiye'ye gelmeden önce Urumçi Üniversitesi'nde dil ve edebiyat öğretmenliği yapmakta idi.

Doğu Türkistan'da tanınmış bir yazar olan ve basılmış şiir kitapları da bulunan Zeynep ALTINTARIM, ayrıca hikâye ve tiyatro eserleri de yazmaktadır. Yukarıdaki şiir Uygur şivesinden Türkiye Türkçesine aktarılmıştır.

Dergimiz bundan böyle bu değerli edibemizin şiirlerine ve hikâyelerine her sayıda yer verecektir.

D.T.S.

Hayatım ve Şecerem (Soykütük)

Her sayımızda bu köşemizden sizlere bir ANIT ESER sunmaya çalışacağız.

İlk olarak herkesin SOY KÜTÜĞÜNÜ teşkil edecek olan HAYATIM ve ŞECEREM isimli eseri seçtik. Bu eserin, her kitap veya ansiklopedi gibi sayfaları yazılarla dolu değildir. Sayfalarının zemini desenli ve motifli olmakla beraber, her sayfada Soyağaçları, akraba tabloları, resim yerleri ve Özel Hayatınızı yazabilmeniz için ayrılan yerler; boş bal petekleri gibi özenle düzenlenmiştir. Bu peteklerin içlerine gelmişinizin-geçmişinizin, soyunuzun-sopunuzun, hayatınızın ilginç ve önemli yönlerinin yazılmasıyla nesilden nesile aktarılacak hususları bu eserde toplamak suretiyle ölümsüzleştirmek isteyenlerin, önlerine çıkan bu fırsatı iyi değerlendirebilmeleri için KASTAŞ YAYINLARI, Türk gelenek ve göreneklerine uygun olarak ve hiç bir fedakârlıktan çekinmeyerek kalıcı ve dayanıklı bir şekilde hazırladığı HAYATIM VE ŞECEREM isimli "Soy ve Hayat Kayıt Kütüğü" ile eşsiz bir hizmet sunduğuna inanmaktadır.

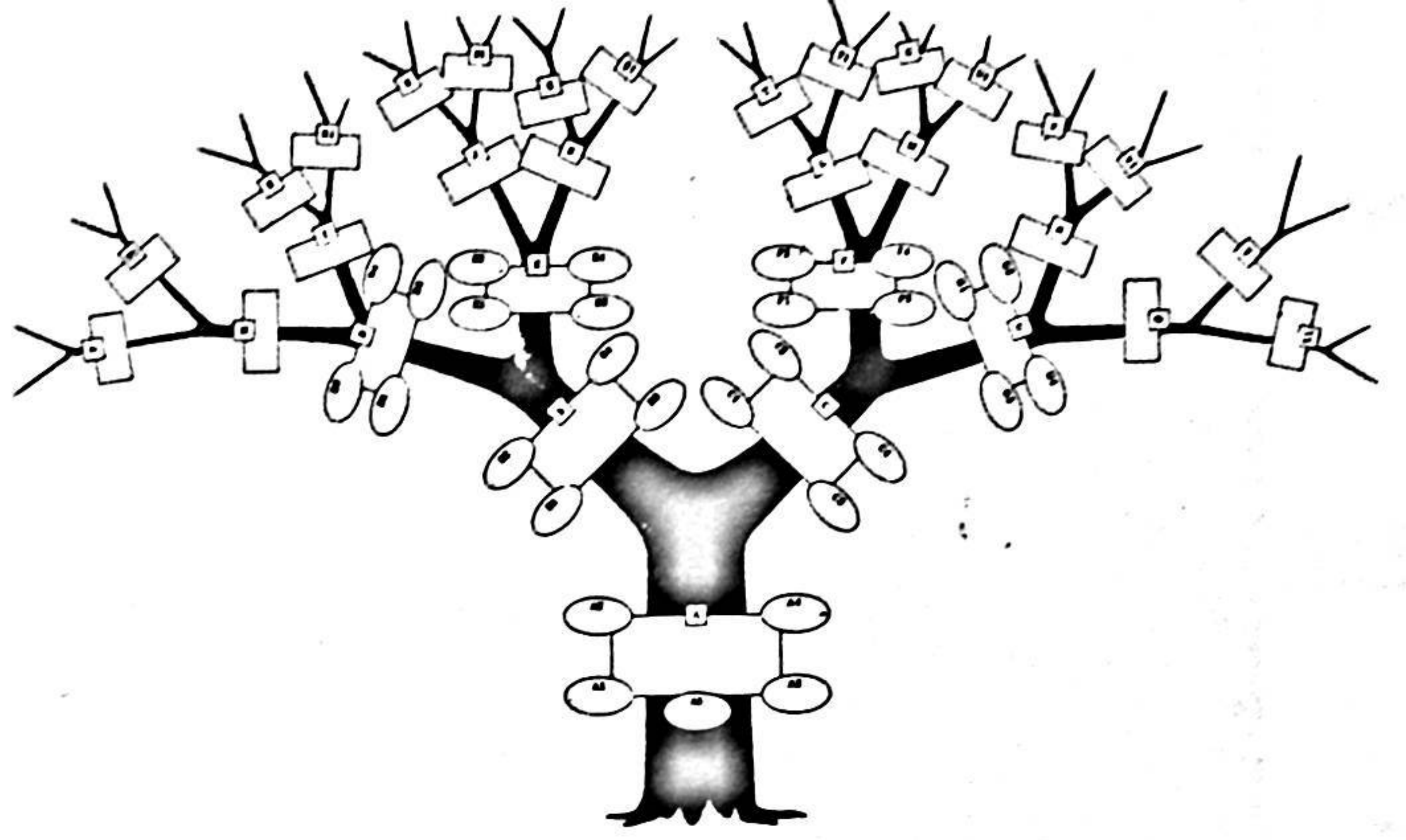
Beş bölüm ve seksenbeş kısımdan oluşan bu eserin;

Birinci Bölüm: Çocukluk çağları yaşantısı. **İkinci Bölüm:** Ataların ve akrabaların soygeçmişi 5 göbek (usul) atalar, 3 göbek (fûruğ) çocuk ve torunlar, 3 kuşak (civar) akrabaların şeceresi. **Üçüncü Bölüm:** Öğrencilik yılları ve meslek hayatı. **Dördüncü Bölüm:** Evlilik dönemi, düğün, nikâh, yuvanın teşekkülü; yeni bir "soy halkanın" ve eşinin soygeçmişi "usul", "fûruğ" ve "civar"ları... **Beşinci Bölüm:** Aile tarihçesi, gelenek ve görenekler, atayadigârların, menkul ve gayrimenkullerin öyküsü, diğer belgelerin kayıtları... Tarihi fotoğrafların yerlerini alması, yaşanan çağın tarihçesi ve kendi hayatımızın özeti... Nihayet aile fertlerine armağan olarak bırakılacak, hayat tecrübelerinden oluşan önerilerin de yazılmasıyla bütünleşen bu **SOYKÜTÜK** ile herkes kendini atalarının SOYHALKASINA bağlamış olacaktır.

İletişim ve ulaşım araçlarının gelişmesine paralel olarak artık dünya küçülüyor. Eskiden bir yörede doğanlar, civar kentleri bile göremeden o yörede büyüyüp ataları ve akrabaları ile bir arada yaşarken, bugün bildiğiniz çok çeşitli sebeplerle aile fertleri birbirlerinden uzaklarda yaşamaktadırlar. Ama "Ana Yurt" doğup büyüdüğümüz yerler gönüllerde yaşıyor.

Birbirlerinden ayrı düşen aile fertleri, buldukları yerlerin sosyal yapısı içerisinde; kendi millî karakterlerini, gelenek ve göreneklerini, aile bağlarını ve folklorunu yaşatabilmeleri için bu **SOYKÜTÜKLERİNİ** zamanla doldurup gelecek nesillere bırakmanın gereği daha büyük önem taşımaktadır.

Bugüne dek, böyle mükemmel şekilde hazırlanmış bir eser "**SOYKÜTÜK**" olmadığı için, yazılı hale getirilip belgelenmemiş bilgiler kaybolmadan ve bilgi sahibi

Soy ve Yaşam Kütüğü

ile beraber gitmeden, yukarıda saydığımız bütün bilgilerin bu eserin sayfalarında ayrılmış olan yerlerine yazılmaları, herkes için önemli bir görev sayılmalıdır.

Bu **SOYKÜTÜĞE**, yarınların büyükleri ve aile reisleri olacak bebeklerin doğumları ile başlanabileceği gibi, 12 yaşına kadar her yaştaki çocukların hayatı ve geçirdikleri aşamalar takip edilerek, soygeçmişleri de yazılıp çocuğa verilmesiyle, evlâtlarınıza çocukluk çağlarını armağan etmiş olacağınız gibi, atalarını ve akrabalarını da tanıtmış ve aile sevgisini aşlamış olacaksınız. Çocuklarınız 12 yaşını doldurduktan sonra bu soykütüğünü eline alınca, bundan sonraki hayatını ve yeni oluşan akrabalarını da kendisi kaydederek, bu HAYAT KÜTÜĞÜ ile kendisini ve ailesini sizin "Soy Halkanıza" eklemiş ve herkesi edebileştirmiş olur.

Bu, **HAYATIM VE ŞECEREM** isimli eser; 25×35 ebadında, renkli zemin baskılı, yıldız desenli, dayanıklı, lüks ciltli olarak hazırlanmıştır. KDV dahil 8000 TL.dir.

Bu eserden edinmek isteyenler; Vakfımız Genel Merkezinden temin edebilecekleri gibi, doğrudan doğruya KASTAŞ A.Ş.'nin aşağıdaki adresinden de isteyebilirler.

Yurtdışı talepler, telefon ve mektupla alındıktan sonra, KASTAŞ A.Ş. tarafından **ödemersiz** olarak gönderilir ve posta ücreti ile kitap bedeli talepten bulunan kişinin adresine bildirilir. Posta ve kitap bedeli, Kastaş A.Ş. adresine havale edilebileceği gibi, **İş Bankası, Barbaros Bulvarı - Beşiktaş/İstanbul 279 numaralı hesaba** da gönderilebilir.

KASTAŞ A.Ş.'nin Adresi: Başmusahip Sokağı Talashan 16-101 Cağaloğlu-İstanbul

Telefonla talepler (mesai dahili): 520 59 70, Mesai harici: 161 29 86

600 sahifelik dev eser 2000 TL. (KDV. dahil)

ESİR

DOĞU

TÜRKİSTAN
İÇİN

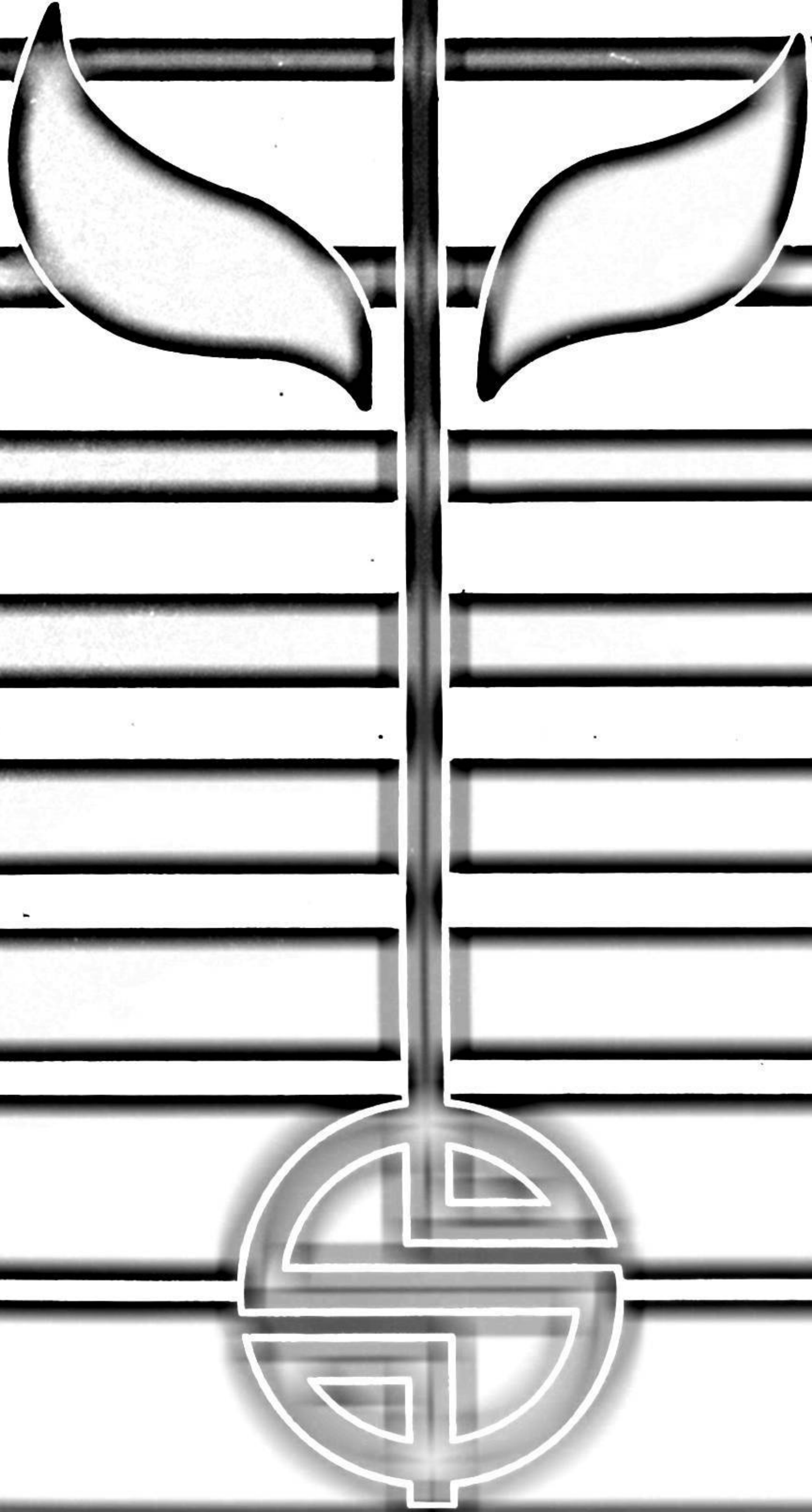

*İsa Yusuf
Alpkinin
mucadele
Hattıdır*

**Akbank - Yusufpaşa Şubesi İstanbul
18733 numaralı hesaba kitap bedeli
yatırıldığı takdirde derhal gönderilir.**

1 MİLYON ÇİFTÇİ ORTAĞIYLA ŞEKER SANAYİİNİN GÜÇLÜ BANKASI

tasarruflarınız değer kazanırken bankanız Şekerbank
ülke ekonomisinde bir güç bir denge olmanın gururuyla
hizmet vermeye devam ediyor.

"Ülke ekonomisinde bir güç, bir denge"

ŞEKERBANK

VOICE OF EASTERN TURKISTAN

Tri-Monthly Review

Year: 3, Vol: 3, No: 11-12
December

1986

On behalf of Eastern Turkestan
Foundation
Mehmet Rıza Bekin

Editör: Niyazi Yıldırım

Gençosmanoğlu

Publisher's address

Eastern Turkistan Trust

Millet Cad. 26/3,
Küçük Saray Apt., Aksaray,
İstanbul, Turkey

Telephone: 524 41 21

Single issues:

For Turkey: 750 TL.

8 U.S. Dollars

Subscription Rates

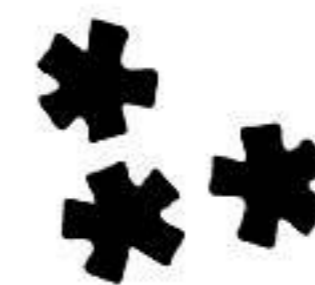
Yearly for Turkey: 3000 TL.

Yearly for foreign lands
(surface mail): 30 U.S. Dollars.

Manuscripts sent to the
Review and not printed are
not returnable.

CONTENTS

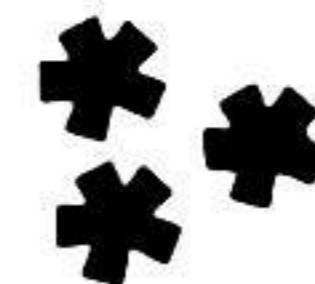

Dear Readers
Mehmet Rıza Bekin

*The Eastern Turkistan Trust . M. Sadi Koçaş

*Why Turkic Studies Are Important?
Alexandre Bennigsen

* Source Material on the History of Eastern
Turkistan Mehmet Saray

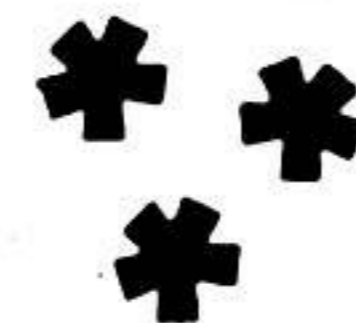

* Eastern Turkistan's Muslims Fight
Assimilation Moves

*Acupuncture

M. Yakub Buğra

NEWS

News and articles in this Review may be
quoted in full or in part, by mentioning
the Review.

Dear Readers,

As you are already aware, the "Voice of Eastern Turkistan" has been a publication of the "Eastern Turkistan Publishing Center", founded by HE Mr. İsa Alptekin. Unfortunately, for some time past, Mr. Alptekin has increasingly felt himself unable to actively continue to serve his community because of his advanced years and failing health. Consequently, he had to relinquish the responsibility of publishing the journal in favour of the "Eastern Turkistan Trust", which also had been set up under his patronage. For reorganisation of the "Eastern Turkistan Trust" please see "Voice of Eastern Turkistan", No. 10, p. 44. Mr. İsa Alptekin has to his credit a long and brilliant record of service in the defence and preservation of the national identity of Eastern Turkistan. He has distinguished himself among the 'emigre' community for the untiring and selfless efforts he made to keep the torch of liberty aloft under difficult and trying circumstances. His long association with the "Voice of Eastern Turkistan", coupled with his other activities in the service of the community, has earned him a place which will remain the envy of all those who find this cause dear to their hearts. While expressing our regret at not being able to avail of his talent and experience directly in the future, we wish him a long, happy and healthy life.

Beginning with the present issue (No. 11), the "Voice of Eastern Turkistan" will appear under a new management, deriving inspiration from its honourable founder and with the support and encouragement of its readers, determined to strive for the preservation and promotion of our national identity, and to foster solidarity and unity among the Eastern Turkistani 'emigre'.

The journal shall continue to appear as a quarterly forum of relevant social, political and scientific news and views in Turkish, Arabic and English languages. Efforts shall also be made to incorporate material of interest in other dialects of Turkish language. The format and design have, however, been altered due to economic and practical considerations.

I should like to point out that the *raison d'être* of this publication has been and shall continue to be our desire to defend the history, art and culture of Eastern Turkistan against any encroachments and distortions, working through fairplay and scientific approach. As such, we stand in great need of the support of, and contributions by, national and international societies interested in the affairs of Eastern Turkistan — a region having pivotal geopolitical significance since time immemorial. As the "Voice of Eastern Turkistan" takes a new leap forward to fulfil its mission, we look forward to increasing contributions by interested scholars who will not find us lacking in gratitude.

In conclusion, I must reiterate that our objective is to safeguard the higher interests of the people of Eastern Turkistan in a rational manner and our code of conduct is "transparency". While appreciating what has been achieved before, I wish to assure our readers that we shall continue our quest for new ways and means to make further improvements, scrupulously avoiding pitfalls that may lead us to contentious issues beyond the area of our legitimate interest.

Yours Sincerely,

Mehmet Riza BEKIN

(Rtd. Brig. General)

President Administrative Committee,
Eastern Turkistan Trust

The Eastern Turkistan Trust

M. Sadi KOÇAŞ

Though I am not a regular reader of *Voice of Eastern Turkistan* yet. I had the chance of reading some of the issues of the journal sent to me by friends who contribute to it. Recently I was informed that the journal would continue to appear with a newer approach and understanding, and I was asked if I could write a *Preface* for its forthcoming issue. I promptly accepted the proposition without giving any thought about the details, and contemplated what I should write afterwards.

I went through the old issues of the journal once more and also studied the *Trust Deed* of the *Eastern Turkistan Trust*. Having compared the conclusions of this labour with my own culture of history I felt the urge for some further study. The present article is to briefly reflect the conclusions I have so arrived at, and to wish the new management every success in their highly important mission.

Aims of the Eastern Turkistan Trust

The *Trust* seeks to study and to project the cultural, social, historical, economic and other aspects of Eastern Turkistan and other Turco-Islamic lands.

To this end the *Trust* collects cultural creations of Eastern Turkistan and the rest of the Turco-Islamic World including artistic, literary, architectural and folkloric works; sponsors production and publication of authentic studies and translations; and publishes periodicals and adhoc pamphlets, depending on the means available.

It would participate in relevant international conferences; organizes meetings inviting specialist scholars; opens guest house, club, library and meeting hall; provides boarding facility and scholarship to research students and scholars.

Turco-Islamic Concept of Trust (Vakf)

Some time ago, disappointed over press reports about certain Turkish statesman visiting Europe to conduct a study on the subject of *Vakf*,

Who is Mehmet Sadi KOÇAŞ

Sadi Koçaş graduated from the Military School in 1940 and from the War Academy in 1950, and retired from active service in Turkish Armed Forces in 1961 when he was at the rank of Staff Colonel. personally I have the honour (pleasure) of having served under his able command. He served in the Turkish Grand National Assembly as Presidential Contingent Senator from 1962 to 1969 and as Member of the House of representatives from 1969 to 1971. In March 1971 he became Deputy Prime Minister. As he had accepted the Cabinet post in anticipation of being able to execute a reform programme, and as the programme could not be pushed through, at the end of the same year he resigned, and later retired from political life, and devoted most of his time to study Turkish History as well as some topical issues effecting Turkey's destiny. He, however, in 1980 as accepted to serve as honorary advisor to the National Security Council formed following the 12th September Military Operation launched to save Turkey from anarchism. Retired Staff Colonel Sadi Koçaş has a number books and scores of press articles to his credit. He was kind enough to accept our request to write for the *Voice of Eastern Turkistan*. In anticipation of his valuable contributions to our efforts we wish to express our thankfulness on behalf of the *Trust* as well as the readers of the journal.

Rtd. Gn. M. Rıza BEKİN

I was induced to acquire an insight myself on the subject, including background, achievements and proliferation of the institution of *Vakfs* in the course of the last fourteen centuries (1). In the process I discovered through documents as how inappropriate it was on the part of the Minister to have chosen Denmark to conduct a study on the institution. My own research led me to the conclusion that the existing thousands of works on Turco-Islamic Trusts (*Vakfs*) were the best sources for a study on the subject, and that the most dependable samples were to be available in the Muslim countries which were within the Turkish domain during late nineteenth centuries.

... disappointment, however, did not last long. Following a long period of transitional inactivity, initiatives were made in Turkey to revive the institution of *Vakf*, which had proved highly successful in the past in terms of social and cultural solidarity and welfare. Notwithstan-

ding though, we did witness instances of initiatives that miscarried. Some ostentatious initiatives were devoid of honesty of purpose and ended up in failure. It made us apprehensive lest such degenerate attempts should tarnish the image of our historical achievements relevant to the institution of Vakf and lest it should discourage these interested in the revival of the tradition. We are hopeful that the authorities would do whatever they can to prevent any shadow be cast on this great tradition of ours which has been so successfully maintained through centuries. The authorities are in a position to nip in the bud the pseudo trusts that are not true to their declared objectives or are open to either personnel, political or economic exploitation.

The Eastern Turkistan Trust

In the light of the foregoing celebration I did not for a moment doubt the success of the *Eastern Turkistan Trust*, whose avowed aims and practices are indeed open, sublime and national. Whereas the Turks migrating from their motherland in Central Asia nine centuries ago (excluding very early migrations) under different circumstances and through different routes in groups of various sizes to Western Asia and South Eastern Europe settled in concentration in Anatolia and adopted it as their new homeland, I can not think of any activity more natural and more

worthwhile than seeking ways and means to cultivate cultural and economic cooperation with our Turki brethren in Turkistan a territory in Central Asia now divided into autonomous administrative regions within the boundaries of two big powers, despite the enormous geographical distance involved.

Aside from national and religious character involved in a joint research and cooperation in the fields of language, religion, culture, art, education, economy and development which rest on a common and definite root and foundation, one can not overlook the principle of *salvation through love of fellow being* which is one of the most strong and civilized aspect of Islamic philosophy.

Intent as I am to contribute to this endeavour in my own humble way, I shall be addressing the readers of the *Voice of Eastern Turkistan* in the forthcoming issues of the journal. In the meantime I convey to the management of the *Eastern Turkistan Trust* my deepest appreciation the invitation they have extended to me to write for the journal. I wish them every success in their mission. I am delighted to extend to my Eastern Turkistani brethren the salutations, love, respect and well-wishing on the part of their brethren in this country, the nationals of the Republic of Turkey.

(1) The earliest vakf in the Muslim World was established in Medine by the Prophet (S.A.W) himself (consisting of seven date-palms dedicated for the service of the faith), a fine example set before the future Muslim World. The Seljuki and Ottoman Empires maintained the tradition and applied it in the territories within their dominion.

WHY TURKIC STUDIES ARE IMPORTANT?

Prof. Dr. Alexandre BENNIGSEN

Translator: Nadir DEVLET

This is a difficult question because the area covered by that we call "Turkic speaking peoples" is immense. It stretches from the Balkans to the Pacific Ocean and from the Arctic Ocean to the borders of Cashmire.

In this huge territory the total number of Turkic speaking peoples may be estimated today to more than 70 million.

The largest group lives in the USSR; a minimum of 50 million today (43 million in 1979), out of which almost 94% are Muslim, and the remaining 2.575.000 are Christian, Buddhist and animist.

Other important Turkic groups exist:

- in China, between 8 and 12 million,
- in Iran, between 10 to 12 million,
- in Afghanistan, between 2 to 3 million,
- in Iraq, half a million
- and smaller groups in Syria, Mongolia, Tibet...

All together, counting the Turks of Turkey and the Turks of the Balkans, the total number of Turks in the world, from Sarajevo to China and Yakutia may be estimated between 126 and 140 million. This population is undergoing in all the territories what the demographers call a demographic explosion. By the turn of the century, the total number of Turkic speaking peoples will probably reach 200 million.

We are therefore dealing with a very important group of peoples, but their sheer numbers alone do not explain all their importance, which is also historical, cultural, spiritual and political.

In my short report, I shall try to explain why Turkic studies are important for the scholars and for the political decision makers, and to begin with I would like to remind you of one geo-political aspect of our area.

Turkic peoples occupy the heartland of Asia, what we may call the "middle of the Empires", a central position between Soviet Russia, the Middle East, China and India —an area where the future of the world will be played and decided. This means that it is likely, I would say certain, that during the next decades these millions of Turks, forgotten and ignored by the outside

world will become active actors of the making of the history of mankind.

Therefore Turkic studies are important in several fields, especially in the following three:

- of historical research
- of demographical evolution of Central Asia
- and in the field of research on culture, religion, ideology and politics.

I. — HISTORICAL RESEARCH

The first reason why Turkic studies are important is academic. All Muslim Turkic peoples of Asia are "historical peoples" who have played a great, an essential role in the world's history. They were builders of world's empires and their cities, Bukhara, Genge, Samarkand, Kashgar, Tabriz, Baghchesaray, Herat or Kazan were among the greatest centers of world's culture. But all have in common another factor: they have been conquered and incorporated into a non-Turkic and non-Muslim alien establishment: Russia and China. Then, immediately after their conquest —from 1552 for Kazan, to the late XIX-th century for Turkistan, they simply disappeared from the scene of the history. For centuries they became "Forgotten Muslims" and "Forgotten Turks".

Nothing or nearly nothing is known of their life since the loss of their independence, but their cultural and political life went on in depth, and at the end of the XIX-th century Volga, Turkistani, Crimean and Caucasian Turks reappeared once again —and with brio— on the scene of world's history with the reformist-modernist Jadid movement which was rightly called "the Turko-Tatar Renaissance of the XIX-th century". It was one of the most fascinating chapter of the intellectual history of the Islamic World in modern times.

For historians there is an entirely new and practically virgin world to discover, covering a long period from the XVI-th century down, and an immense territory. This field represents a possibility for several dozens of major historical, sociological, anthropological and cultural doctoral dissertations.

For those who are more interested in contem-

porary developments, especially in the history of various national-liberation anti-colonialistic movements, our area also offers a unique opportunity for research. The first guerilla wars led under the banner of **Jihad** against a European power started in the Caucasus as early as 1782 of the Holy War of Sheikh Mansur, and there were several major guerilla and national-liberation wars in the Caucasus, in the Urals, in Western and Eastern Turkistan during the XIX-th and the early XX-th centuries. The last Muslim guerilla uprising took place in the Caucasus during W.W. II. Among other things the analysis of these movements provides us with a better understanding of the Afghan war and gives us the secret of the successful resistance of the Afghan Mojahiddins to the Soviet Army.

II. — DEMOGRAPHIC DEVELOPMENT

The second interest of Turkic studies comes from the **demographic evolution** of the Eastern Turks. As I have already said and as we all know, they are (especially the Turks of USSR) undergoing a "demographic explosion", while the three Slavic groups of USSR — the Great Russians, the Ukrainians and the Bielorrussians — have one of the lowest fertility rates in the world. To illustrate this situation, I would like to remind you that between the two last Soviet censuses (in 1970 and 1979) the Russian population increased by 6.5%, while the Azeris Turks increased by 25%, the Kirghiz by 32%, the Turkmen by 33% and the Özbeks by 36%.

It is estimated that by the turn of our century, in Soviet Union alone, the Muslim population will reach 70 to 75 million for a total population of 300-310 million. Great Russians will be around 150 million. Thus, 22 to 25% of the population of the Soviet Union — one citizen out of every four — will be a Muslim, and about one out of five will be a Turk. The main bulk, 50 to 60 million will be concentrated in Central Asia; the remaining 10 to 15 million will be divided between the Caucasus and the Middle Volga-Urals. The uneven growth of the Muslim/Turkic and Slavic populations will have as a consequence (among many others), the **nativisation** of all the souther regions of the USSR — Caucasus and Central Asia — which will become more **Muslim** and more **autochthonous**. This process has already begun. Russians are already leaving the Caucasus.

By the turn of our century the total number of **Turkic peoples** in Central Asia (USSR, China, Iran, Afghanistan) will reach a minimum of 100 million. What is even more important to remember, Muslim Turkic population will be a **young population** facing an ageing Slavic community.

In two fields particularly the demographic development is already having a far reaching impact:

1) **On the Soviet armed forces.** By the turn of the century, the number of Muslims (mainly Turks) eligible for the draft (males over 18) will have increased from 23% of the total in 1980 to about 30% in the year 2000. Russians will fall from 49% today down to less than 45% in 2000.

As a rule, Muslims Turks are not trusted in USSR and are not treated as Equals. There are practically no Muslim officers, and the Muslims are drafted not into fighting units but into construction battalions. By the end of the century this policy will become impossible. The Soviets will be faced with a difficult dilemma:

a) to reduce the size of their armed forces (if they want to preserve its "Russian" character), or

b) to increase the number of Muslim officers and to accept Muslim draftees into the fighting units, a dangerous evolution, already denounced by a number of Soviet experts as the "yellowing of the Red Army", —or

c) to accept the idea of a **colonial type Army**", Muslim soldiers under the command of Russian officers. All three solutions are equally dangerous.

2) **On the labour force.** As we all know, USSR is faced by the shortage of industrial manpower in European Russia, and by the surplus of agricultural manpower in Central Asia. This dramatic situation will grow more dangerous in the future and there is no possibility to solve it. Indeed, Soviet have only three equally dramatic and unrealistic options: a) to bring heavy industry to Central Asia; b) to engineer by force, if necessary, the transfer of Central Asian's manpower excess to the industrial areas of European Russia; or c) just do nothing.

More broadly, what could be Moscow's response to the growing demographic pressure of the Muslim Turks. Once again, the options left to the Soviets are limited:

1). To treat Muslim republics of Central Asia and Caucasus as equal partners which would involve drastic political and economic changes, among others the radical decentralisation of the Communist party. To expect such a change would be, I believe, highly unrealistic.

2). To try once more a policy of assimilation of the Muslim Turks through forced emigration of Central Asians to Siberia, and a corresponding immigration of Russians and other Slavs to Central Asia. Such a policy of colonisation has already been tried several times; the last attempt to-

ok place thirty years ago and failed. It is unlikely that Moscow will try it again considering major risks involved.

3). To continue present policy of muddling through, avoiding any drastic changes, which is also unrealistic and in the final run dangerous.

These examples of possible impact of the demography on the military and the labour problems of USSR in the coming decades can illustrate the importance of the Turkic studies, because they show that to a certain degree the future of the USSR — and that means the future of the entire world — depends on the demographic evolution of Eastern Turks.

III.— RELIGIOUS — CULTURAL AND POLITICAL DEVELOPMENT

All the experts of Central Asia agree that the demographic evolution of Eurasia and Inner Asia during the next decades will be denominated by the emergence of Turkic peoples in the USSR, but they disagree as to the political consequence of this factor. We may summarize the problem concerning the future political development of our area in the following questions:

What will happen to those millions of Soviet and Chinese Muslim Turks by the turn of the century? Who will they be? Or to put the question in another way: What will be their national identity, their cultural and spiritual consciousness? Will they be divided into twenty small nationalities (the strongest of which — the Özbeks — will count at the most 25 million); or will they be unified as "Turkistanis" or as "Turks" or simply as "Muslims"? What will be their attitude toward the Russians?, toward the Soviet power? Will they become assimilated, "russified", "sovietised", or will they preserve their own national and religious identity? And finally, what will be their relations with the rest of the Turkic World and with the rest of the Muslim World? On other terms what influences will they receive from abroad, and what influences could they exercise on their neighbours abroad?

We all understand the historical importance of these questions. If the rulers of the Soviet Union have succeeded in dividing the Turkic Muslim community in several "nations", if they have succeeded in destroying Islam as religion and as way of life, if they can keep this community isolated from the outside world by a solid Iron Curtain, then, the old Soviet dream of "getting nearer" (*sblizhenie*) may come true at the end, as well as its final stage the "merging" (*sliyaniye*) and as they boast, the soviets will succeed in creating an entirely new kind of human being — the "Sovi-

et Man" (*Sovetskii chelovek*). In this case, the Soviet Empire will maintain its cohesion.

But, if their attempt to "atomize" the Muslim Umma and the Turkic "Millet" fails; if, by the turn of our century the rulers of Kremlin will face a solid mass of 70 to 75 million of people who have preserved their religion and their way of life, and who will want to remain part of the Turkic and Muslim World and would succeed in maintaining their ties with their brethren abroad. —then—, it is probable that the rulers of the USSR will have to face serious problems in keeping their empire unified. In that case also the future relations between the Russians and their Chinese, Iranian, Afghan and other neighbours would be affected by their relations with their own Turkic community...

It is yet too early to answer all these questions, but **pluri-disciplinary studies** can give us some hints as to the future cultural and political developments of Inner Asia.

For instance, it is through the analysis of the Turkic literature in the USSR since the last war that we can reach the best understanding of the evolution of the national consciousness of the Turkic peoples and, therefore, of their political attitudes toward their national past and their Soviet present. One of the best illustration is the ideological evolution of the greatest of the Soviet contemporary writers, the Kirghiz Chingiz (Çingiz) Aytmatov. All his novels turn around the same theme — the conflict between the past and the present. In his earliest works, particularly in *Jamila (Camila)* written just after W.W.II, the past represented by the traditional Kirghiz society and typified by a group of *aqsaqal* is evil while the soviet present is free and beautiful while the soviet present more and more repulsive. Such is the topic of his remarkable "**White Ship**" written in the 60-ies. But significantly the past symbolized by the pre-Islamic, totemic, beliefs of the Kirghiz. Finally, in his latest work (1982), *A day longer than a century*, the Soviet present (and also the future) remains as atrocious as before, but the beautiful and nostalgic past is now symbolized by Islam.

The literature of other Turkic peoples of USSR, though not as rich and as free to express itself as Aytmatov, present the same interest as a source of socialological) and political research.

The same may be said of the linguistics. Indeed, in this field, since the war, below the surface struggle is going on, of great political significance, but both sides do not want to advertise it too openly. It concerns the internal russification

of all the literary Turkic languages of the Soviet Union (today there are 17 literary languages all transliterated in Cyrillic script), through the replacement of numerous non-Turkic words, mainly Arabic and Persian, by Russian or so called "international" (mainly French or English but entirely russified). For instance: **tsentr** instead of **merkez**, or **revolütsiya** replacing **inkilab**. It is an authentic fight and not simply a Russian offensive, because during the last 10-15 years the native scholars and writers have been counterattacking re-introducing back the Russian and "international" loan-words either by old Turkic or simply by Arabic and Persian words. It is possible to follow the development of this important conflict through the specialised Soviet publications on linguistics or simply through the reading of the press in different Turkic languages.

Another and probably the most important aspect of the evolution in all Central Asia (both Russian, Chinese and Afghan) concerns the situation of Islam-religion in an area dominated by Marxist-Leninist regimes. All these communist governments have in common the will to build purely secular societies where, at the minimum, religion would be reduced to the level of a "private affair" or, at the maximum, will be completely eliminated. The differences between Russian and Chinese policies are tactical: where Russian Marxists remain uncompromisingly hostile and intolerant to all religions (and particularly to Islam), Chinese are more subtle and liberal. In Soviet Central Asia, the official and openly acknowledged attempt to destroy Islam has been going for more than fifty years and it is facing a strong popular (often led by Sufi brotherhoods) and growing intellectual resistance. On the issue of this struggle depend two fundamental problems of the future: what will be:

1) the character of the national identity of the Turkic peoples and their nationalism? It could be either a purely **secular** nationalism, or it could remain what it has been before the Revolution and what it still is, a national identity based on, or at least deeply penetrated by Islam. Everybody in the USSR and abroad understands that in the second case, the integration of Turkic peoples into the Soviet World would be much more difficult, not to say impossible. Among other problems, the biological symbiosis —mixed marriages— between Russians and Turks and the emergence of a common —Soviet— cultural identity, would become highly problematic.

To appreciate the importance of the religious factor in the national consciousness of the East-

ern Turks, we must compare the situation of the Volga Tatars who are Muslim, to the situation of their neighbours, the Chuvashs (Çavuşlar) who have been converted to Christian Orthodoxy since the XVII-XVIIIth century. The linguistic and the biological assimilation of the second is well advanced, while the Muslim Tatars remain refractory to any assimilation.

2) What relations Soviet (and also Chinese) Turks will have with the rest of the world? In particular, would they maintain or recreate a feeling of solidarity and of brotherhood with the rest of the Muslim World or not? and as a corollary, how the rest of the Muslim World would look at these "Forgotten Turks": as part of the **Umma**, or as definitely lost brethren?

To answer these questions we have at our disposal a very rich anti-religious literature in all languages, rich of course by its quantity and not by its quality which is extremely low. It is intellectually poor and spiritually vulgar, but it contains a wealth of factual information.

As a preliminary conclusion, I would like to add that in our era of satellite broadcasts and cassettes, no Iron Curtain could isolate an important human community, as it was possible under Stalin's and even Khrushchev's era.

Therefore, Turkic and Muslim nations of the Soviet Union are rapidly becoming once again part, and an important part, of the Turkic **Millet** and of the Muslim **Umma**. This rediscovery will raise in a near future several problems of vital importance for the entire world, that may be summarized in the following way:

—Soviet Muslims, and this is also true to a lesser degree for the Chinese Muslims, have lived for three quarters of a century completely isolated from the rest of the world. As a consequence, they are today in a kind of intellectual void. The only official and compulsory ideology, the Marxism-Leninism in its Russian form does not satisfy them anymore, and they are receptive to any ideology, theory, political doctrine or programme coming from abroad, on the condition that these ideologies, and theories appear as "their own", which implies that they are being referred in a way or another to Islam, from the extreme fundamentalist religious "right" to the most radical revolutionary "left" In the future Muslim World will certainly exercise a deep influence on these forgotten brethren.

But at the future rendez-vous, Soviet Muslims will not meet their foreign brothers entirely empty-handed. During the seventy years of the Soviet rule (and prior to the Revolution, during

the long, or very long period of Russian domination), they have learned how to survive foreign rule and they have elaborated many political doctrines, and theories which enabled them to preserve their national identity. In the future, these doctrines, theories and know-how could also have a certain impact on the rest of the Muslim World, from the fundamentalist theocratic Jihad of Shamil or Uzun Haji to the Islamic "National socialism" of the Tatars Communists of the 20-s.

A PRACTICAL CONCLUSION

Turkic studies represent a difficult field.

The first difficulty is linguistic. Several languages must be known in order to approach this field: Turkish of course to begin with, but also several East Turkic languages. The foremost by the number and the interest of the publications are the Tatar, the Azeri and the Özbek. But other literary Turkic languages are, or may become important especially the Kazakh, the Turkmen, the Kirghiz. All Turkic languages have used Arabic script before 1928; between 1928 and 1938-39 they were transliterated in latin and after 1939 in the cyrillic alphabets. It is necessary to be able to read all three alphabets and this represents a new difficulty. Two other Oriental languages are necessary, Persian, the official language of the Emirate of Bukhara until 1920 and Arabic, the most used literary language of the North Caucasus until the Revolution. And of course the knowledge of Russian is obligatory.

The second difficulty lies in the cultural - historical complexity of our area. An historian, a political scientist or a sociologist must be equally well qualified in Islamic civilisation and in the history of Marxism in its Russian and Chinese forms; in the Turko-Iranian and in the Russian and Chinese history.

Finally, and this may be the major difficulty; it is not easy to get access to certain sources, in particular to Russian and soviet sources. As a rule, Soviet archives are not accessible to foreign scholars, only a native scholars have access. Certainly we must not underestimate current Soviet research. In certain fields, Soviet scholars have produced serious, sometimes even outstanding works, especially in linguistics, in archeology, in the scholarly publication of texts, and to a lesser degree in anthropology and ethnography. But in other fields, especially in history, Soviet research is totally inadequate. In the USSR, it is of-

cially claimed to get history is not an "objective" science, it is an "engaged" one. It participates actively in the building of socialism and this means, among other things, that the past is supposed to justify the present and sometimes also the future. As a corollary, the present day conditions the attitudes of the historians toward the past. In other terms, Soviet historiography is basically "russocentric" and during the last ten years its chauvinistic, anti-Turkic and anti-Islamic character has been growing stronger (and not weaker as one may imagine in the West). Since 1936 the year when Soviet historiography abandoned the internationalism of Pokrowski and his followers and assumed a Great-Russian nationalist character, the history of the Eastern Turks has been systematically ignored or falsified... The Golden Horde, the khanates of Kazan, of Astrakhan and of Crimea, adversaries of Muscovy are always described in strikingly dark colours, as typical "gangster states". On the contrary, the conquest of the Muslim Turkic lands by the Tsarist Russia is always presented as a "positive, progressive act" and the Turkic writers, philosophers or political leaders are judged exclusively by their attitude toward Russia and the Russians. The "bad guys", who did not love the Russians and did not accept their rule simply disappear from history. Such is, for instance, the case of "the father of the jadid reformist movement", greatest Muslim political thinker of the XIXth century, Ismail bey Gasprali, and of almost all Tatar jadids. In the same way all recent anti-Russian or anti-Soviet popular movements, for instance the Daghestani-Chechen uprising in 1921 or the Basmachi movement are completely falsified and presented as "feudal-clerical" movement inspired by foreign imperialism...

Such are the main difficulties of our research, but the interest for the forgotten Turkic world is fastly growing among the scholars and among the political leaders of the entire world. I hope therefore that inspite of all the obstacles and difficulties, our field of research will continue to attract more and more young scholars, particularly in this country.

NATIONALITY	NUMBER	AREA	RELIGION
ÖZBEKS	12.446.000	Central Asia	Sunni Muslims, Shia minorities
KAZAKHS	6.556.000	Central Asia	Sunni Muslims
TATARS	6.317.000	Volga-Ural and diaspora	Sunni Muslims and Christian
AZERIS	5.477.000	Eastern Trans Caucasus	Orthodox minority (Kriashens)
TURKMENS	2.028.000	Central Asia	Sunni Muslims (25%), Shia (75%)
KIRGHIZ	1.906.000	Central Asia	Sunni Muslims
CHUVASH	1.751.000	Middle Volga	Orthodox Christian
BASHKIRS	1.371.000	Ural	Sunni Muslims
YAKUTS	328.000	Siberia	Orthodox Christian and Animists
KARAKALPAK	303.000	Central Asia	Sunni Muslims
KUMYKS	228.000	North Caucasus	Sunni Muslims
UYGHURS	211.000	Central Asia	Sunni Muslims
GAGAUZ	173.000	Moldavia	Orthodox Christian
KARACHAIS	131.000	North Caucasus	Sunni Muslims
"TURKS"	93.000	(Deported diaspora)	Sunni Muslims
KHAKASS	71.000	Siberia	Animist and Orthodox Christian
BALKAR	66.000	North Caucasus	Christian
NOGAY	60.000	North Caucasus	Sunni Muslims
ALTAYANS	60.000	Siberia	Sunni Muslims
SHORS	16.000	Siberia	Buddhist and Animist
KARAITS	3.000	Crimea and diaspora	Animist
TOTAL	39.593.000	Today (1986)	Jewish heterodox around 50 million

Source Material on the History of Eastern Turkistan

Dr. Mehmet SARAY (Associate Professor)

The source material on the history of Eastern Turkistan may be considered in three categories: (1) Chinese sources, (2) Turkish sources, and (3) other sources which mainly consist of studies in modern times.

The Chinese sources, though the most important, are the least known, and hence used least in Turkey; mainly because we lack Sinologists who would commit themselves to long years of arduous work of translating the relevant Chinese material into Turkish. We, in Turkey, are looking forward for devoted scholars who would spend five to ten years of their lives in learning the Chinese language, and the rest of it in rendering the relevant material into Turkish. By now we should have been less dependent on French, German or English translations of the Chinese source material, which unfortunately are mostly incomplete and contain erroneous interpretations. This problem is valid not only in connection with the history of Eastern Turkistan but also in the case of the early phase of general history of the Turks.

The situation relevant to the usage of Turkish source material, which mostly comprise of Uygur text and inscriptions, is much more distressing. Rendering the Turkish source material into modern Turkish is still a far cry. While only a few specialists in reading the Uygur inscriptions could be trained so far, their expertise could not be efficiently used either. Equally regrettable is the fact that not all of the known Uygur text could yet be made available in Turkey, let alone making any serious effort for recovery and translation of those still to be unearthed.

In the category of Turkish source material, there are works by Eastern Turkistani authors too. The indigenous sources, mostly written in Arabic and Persian, and a few in Uygur, also have not so far been translated into modern Turkish. Prominent among the indigenous works is "Tarikh-i Rashidi" by Mirza Muhammed Haidar Duġlat. It is the most important source of Eastern Turkistan's history during the Fifteenth and Sixteenth Centuries, as it contains detailed account of the events in Eastern Turkistan and adjoining territories between 1321-1546. It was translated

into English by Sir Denison Rose in 1895 under the title of "A History of the Moghuls of Central Asia". Its facsimile reproduction appeared in 1978. Likewise, "Tarikh-i Shah Mahmud Churas" by Mirz Shah Mahmud Cuhars, which is a continuation of Mirza Muhammed Haidar's work; "Terkize-i Xojagan", by Mahmud Sadiq Kashgari, which contains extensive information on the period of the rule of Khodja's in "Kashgaria"; and "Tarikh-i Emuniye", by Molla Musa bin Molla Isa Sayrami, which covers down to Yaqub Beg's period, are the works that await the specialists on Eastern Turkistan. Besides, "Kashgar Tarikh-i" by Mehmet Akif, and "Sharqi Turkestan Tarikhi" by Mehmet Emin Buġra, both written in later periods, also have not yet been rendered to contemporary Turkish language. These are but a few of the indigenous sources, all of which I would not be able to list here, that need to be produced in modern Turkish. Regretably, in Turkey we lack scholars having the will as well as the means to undertake the task. And more deplorable is the fact that no serious initiative is in sight to attend to the problem. Translation of the works of foreign scholars, particularly those of Russian and British scholars, on the history of Eastern Turkistan have likewise been neglected. Among such works that should be translated into Turkish, we may note "Vostochnyi ili Kitaiskil (Eastern or Chinese Turkistan)" by V. V. Grigoriev; "Kashgaria", by A. N. Kuroptakin, and "Kashgaria ili Vostochnyi Turkestan... (Kashgaria or Eastern Turkistan)", by Kornilov. Similarly, the reports of A. Stein's archeological expeditions in Eastern Turkistan should be translated into Turkish as soon as possible. "Preliminary Report of a Journey of Archeological and Topographical Exploration in Chinese Turkistan" and "Ancient Khotan - Detailed Report of Archeological Explorations in Chinese Turkistan" bear much significance in studying the history of Eastern Turkistan. Of equal significance are S. Hedin's reports including "Reports from the Scientific Expedition to North-Festern Provinces of China - History of Expedition in China, 1927-1935".

Britain being a "Big Power" concerned with Russian and Chinese influence in Eastern Tur-

kistan, there is a rich stock of British books as well as published and unpublished archive material of vital value on Eastern Turkistan. Photocopies of them should be acquired from the Public Record Office and the India Office, where they are mainly preserved.

In addition, there is a rather long list of books that need to be translated into Turkish as soon as possible, such as "Pivot of Asia" and "Inner Asian Frontiers of China" by O. Lattimore, "The History of Kashgaria" by H. W. Bellow; "Report of a Mission to Yarkand", by T. D. Forsyth; "Visit to High Tatar, Yarkand and Kashgar"; and "The History

of Khojas of Eastern Turkistan", by R.B. Shaw; "Chinese Central Asia", by C. P. Skrine; "China and Inner Asia: From 1368 to the Present Day", by M. Rossabi; and "Eastern Turkistan from the Moghul Adaptation of Islam to the Chinese Revolution", by J. F. Fletcher.

Besides the British and Russian works mentioned above, there are several works published in French and German in particular, which contain extensive information relevant to the history of Eastern Turkistan. These we shall discuss in our future articles.

NEWS

PAKISTAN-ENTREPRENEURS INVITED FOR JOINT VENTURES IN EASTERN TURKISTAN

China has invited Pakistani entrepreneurs to set up joint ventures in different fields, including the hotel industry, in Eastern Turkistan. The Chinese government will provide official protection to the capital invested by Pakistani investors. (Karachi home service, 12 Jun 86)

NEW OIL WELLS IN EASTERN TURKISTAN

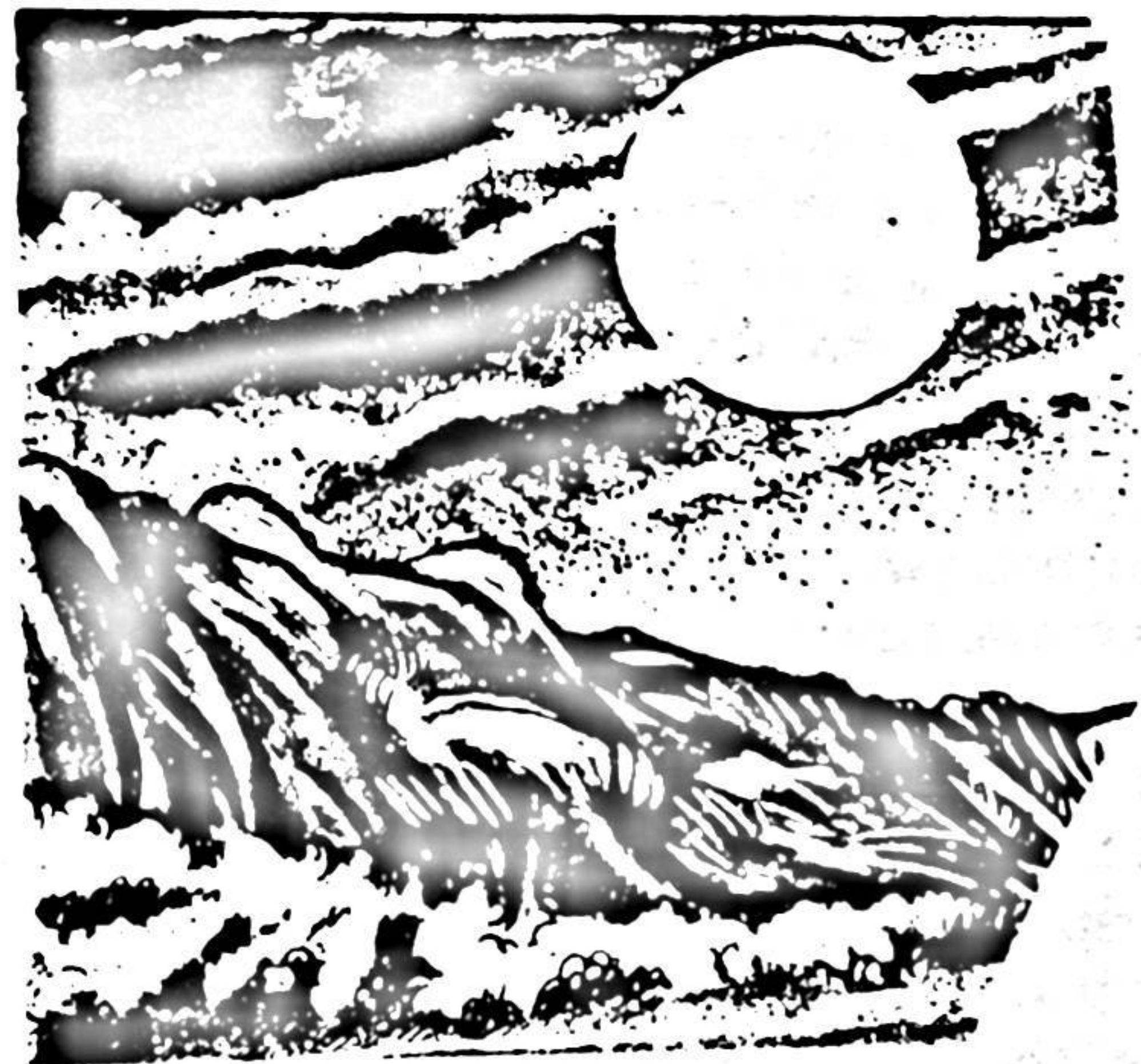
Ten new oil wells sunk in the northern Junggar basin have gone into trial operation as part of the Karamay oilfield (Xinhua, 23 May 86)

EASTERN TURKISTAN'S COTTON EXPORTS

Cotton exports from Eastern Turkistan in 1985 were almost five times the total for 1982. The region became the country's third largest exporter of cotton after it sold more than 20,000 tons to 11 countries and regions in 1985 (Xinhua, 17 Jun 1986)

EASTERN TURKISTAN GOLD PRODUCTION

Gold Production in Eastern Turkistan increased 35% in the first half of the year over the same period in 1985. The Chinese government does not report amounts of gold production. A major source of China's gold, 56 of the 86 cities and counties in Eastern Turkistan are rich in gold reserves and more than 10,000 people work in its gold mining industry. (Xinhua, 6 Sep. 1986)

Eastern Turkistan's Muslims Fight Assimilation Moves

Among the most hopeful signs for Muslim minorities in China in the last few years has been the emergence in the early 1980s of new policies for the substantial number of mainly Turkic Muslims in Eastern Turkistan province (see Arabia, December 1984). This historic territory may be a far-flung outpost of Islam to some, but few would deny that it has been for several centuries the strategic pivot of Asia. Connected to the Russian and Afghan parts of the larger Turkistan, Eastern Turkistan is a potential catalyst for change for the whole region and, by implication, for the mighty empires which contain and surround it.

Is this promising picture fading? The latest information from Eastern Turkistan suggests new policies which originally caused considerable optimism among the Muslims there are being abandoned or reversed.

What makes these departures surprising is that they formed the basis for more productive cooperation between the dominant Han Chinese and Muslim minorities at a time when Chinese perceptions of the threat from Soviet actions in Central Asia particularly from Afghanistan, had increased significantly. The new policies of the early 1980s appeared designed to meet this threat by giving China's own Muslim minorities greater power in their own regions and by setting in motion economic forces which would improve living standards. Happy Muslim minorities in China, it was thought, would make poor targets for Soviet propaganda which seeks to destabilise the region for its own purposes.

The new social and economic policies, by their very nature, could only be effective over the long term, although some immediate gains, especially in agriculture, were evident. It is hard to imagine even the most sanguine Chinese planner believing that the brutal imperial legacy of their subjugation of these minorities could be quickly washed away, regardless of how benevolent the new measures were. The memory of oppressed peoples is usually long, and within empires it tends to be constantly reinforced. Most Turkic Muslims of Eastern Turkistan remain deeply suspicious of Chinese intentions, if not openly hostile, despite some social and economic gains. The problem for the Chinese is, in many respects, as much one of generations as it is of specific policies.

But what of the new policies? Eastern Turkistanis travelling outside their country have recently had some revealing, and occasionally, chilling tales to tell. Take the sensitive issue of inter-marriage of Muslims and Han, for example. Prior to 1980, Chinese law specifically forbade such marriages. This law has now been rescinded, and inter-marriage is officially encouraged. Incentives are said to include cash payments to Han girls to relocate in remote villages where they are expected to catch a Muslim husband. To make them more physically appealing to a potential Uighur or Kazak spouse, the young Han women often undergo plastic surgery at the government's expense. Young Muslim men are also promised cash payments and better jobs in the cities if they marry Chinese girls. Children of these marriages are always registered as Chinese.

Another very personal liberty that also appears to have been taken away is the right to large families. "Planned parenthood", that is, state intervention in the act of childbearing, has been practised in Eastern Turkistan since the mid-1970s, but only among the Han Chinese. Turkic Muslim minorities have until recently been conspicuously and publicly exempt from strong population control measures aimed at bringing down China's birthrate. Now the concept of one-child families is being urged on the Turkic Muslims, who traditionally opt for larger families of five or more children. Currently Chinese public documents claim that planned parenthood programmes are voluntary and that objectives can be attained through "education and propaganda". Eastern Turkistanis doubt, however, that the Chinese authorities will let it rest at that.

Arguably the most sensitive issue between the Eastern Turkistanis and the Chinese is the of Chinese emigration from the interior to Turkistan. The complaint from minorities — who usually constitute majorities in their own regions, at least before the Han arrive — that dominant nationalities are flooding their territories and diluting their national culture is a common one in the context of empires. In the case of Eastern Turkistan native Muslims estimate that Han Chinese are being moved into their region at the rate of at least 200,000 a year. Already some parts of Eastern Turkistan including several important cities

which traditionally have had native majorities, now have Han majorities, and the trend is increasing. In the past three decades, the number of Han Chinese in Eastern Turkistan has increased from about six per cent to more than forty per cent today.

At stake is more than the clash of two strongly contentious national cultures. What riles Muslims most is that the Chinese are taking all of the good jobs, especially those in the developing high-technology and manufacturing industries. They see the Chinese rush to exploit Eastern Turkistan's vast resources — gold, uranium, copper, coal and oil among other strategic deposits — as a flagrant act of imperialism. Moreover, by sending in their own work force the Chinese conveniently delay the day when they will have to spend heavily to develop native human potential in a variety of highly-skilled areas.

After paying a lot of lip-service and an occasional worthy gesture to the concept of federal power-sharing with the Muslim and other minorities of the Chinese state, Beijing has once again fallen back on the classic colonial practice of placing natives in public positions while retaining real power in the hands of Chinese sent in from the mainland. Eastern Turkistan's Turkic Muslims explain these apparent turn-about as Machiavellian. "When the Han were still trying to recover from their disastrous Cultural Revolution and wanted to secure their frontier, they promised us everything and even gave us a few scraps," a Uighur intellectual remarked recently. Another echoed this sentiment and asked, "What can they possibly be thinking in Beijing?" adding, "We are told that the new leadership is sophisticated, many were even persecuted during the Cultural Revolution themselves. But how can what they are doing in Eastern Turkistan be thought of as enlightened? With a few concessions, our grievances would lessen considerably. As it is now, they cannot count on the loyalty of our people. For the Chinese, this frontier with the Soviets is anything but secure, and the fools in Beijing who are making policy for our people are only making it worse."

But what concessions? In addition to returning to the policies of the early 1980s mentioned earlier, two other measures seem to be on everyone's mind. The first is practical: limit the flow of Chinese into Eastern Turkistan and segregate those who do come into their own cities. In fact, at least one well-known city in northern Eastern Tur-

kistan is made up largely of people with manufacturing skills from Shanghai. Here would seem to be a model to examine. The second concession is purely symbolic: change the name of Eastern Turkistan back to Eastern Turkistan. That could possibly be wrong with "The Eastern Turkistan" Autonomous Region"? This bit of symbolism by itself would improve Han Muslim relations.

A new and more delicate issue could bring all of this to a head. The Chinese have brought more than their people and culture to Eastern Turkistan: they have also brought a nuclear testing ground. Recent evidence strongly suggests that radioactivity has been poorly confined to the test area, at Lop Nor in the Gobi Desert. Since 1976 statistics of early death and cancer among Muslim adults and deformities in new-born children have piled up. Some crops on the edge of the test area are withering. The Chinese admit that some kind of problem exists, but they are reticent to pin blame directly on their nuclear tests.

Several large demonstrations against the nuclear fallout threat have been staged by Muslim recently in Urumqi and the Beijing itself. Last December, for example, Urumqi was the site of the mass demonstrations specifically against further nuclear testing, but it would be truer to say the demonstrators' anger was with Han encroachment on Muslim life. Chinese sources put the number of demonstrators at 10,000-15,000 on each demonstration. Eastern Turkistanis who witnessed them or took part claim nearly 100,000. On 23 December, up to one thousand Muslim students from Eastern Turkistan marched on Tiananmen Square in the centre of Beijing to protest against further nuclear tests in their homeland.

The muslim of Eastern Turkistan are learning the international vocabulary of protest. Talk of nuclear accidents brings visions of United Nations's committees, international tribunals and foreign anti-nuclear groups. This is the kind of international attention Chinese policy cannot withstand. Chinese leaders have done much to improve their public image throughout the world in the past five years. If international public opinion perceives that the Chinese are exposing hapless colonial subjects to their nuclear testing this new image will not last long. The answer to this tricky public relations problem is less testing and less colonialism.

(Arabia, June 1986)

ACUPUNCTURE

Dr. Mehmet Yakub BUĞRA

Dr. Mehmet Yakub BUĞRA was born in 1928 in the city of Hotan in Eastern Turkistan. He finished his secondary education in India in 1947 and graduated from the University of Sincang in 1956. Between the years 1956 and 1967 he majored in the fields of Internal Diseases and Acupuncture. He also studied the nature of such herbs as are used in the treatment of diseases. Until 1976 he was a doctor at the State Hospital of Hotan.

In June 1976 he came to Turkey, where he settled. Now Turkish by nationality, he has been acknowledged by the Ministry of Health as a qualified doctor. In the 10th International Congress of Acupuncture and Laser held in Spain in April 27, 1986, he was awarded the title of "Doctor of Philosophy".

Acupuncture has recently been approved and widely practised by European practitioners. This form of therapy which is surprisingly effective has received much public attention in Turkey, where it has been referred to as the "Chinese Wonder". The universal conception of acupuncture as a therapy which originated in China is however groundless, for history tells us that the said therapy was first practised by the Uigur Turks.

The Turkish and Chinese peoples lived in close contact with each other for a long time, the one dominating the other at times. It was through living together with the Turks that the Chinese came to learn the fundamentals of acupuncture, a technique they have since then perfected.

In such written works as they have left behind, ancient Indian, Tibetan, and Chinese practitioners describe the Uigur doctors as very competent and efficient. Ancient Chinese sources, on the other hand, refer to the Eastern Turkistan, then the Turkish motherland, as 'the country in the west'.

In the 'Tangname', written by the Tang family in 905 B.C., the Chinese historian Do-yu states that he was amazed to see an Uigur doctor carrying out a brain operation.

In excavations supervised by German archaeologists in 1920 at the ancient capital of Idikut (now Turfan), significant written works which are revelatory of the Uigur medical science were unearthed. These works, or what has remained of them, are now kept in museums in Berlin, Tokyo, Leningrad and Pekin. Of these works the one named 'Altin Yuoruk' (The Golden Yuoruk) is considered to be an invaluable historical document because it illustrates the ways in which certain illnesses can be diagnosed and treated (see figure 1).

Before examining these documents let us turn our attention to an atlas which shows the points of acupuncture as they are known today.

Figure 2: This is the 'Atlas of the Points of Acupuncture on the Fourteen Meridians', published in 1977 by the Chinese Acupuncture Research Center. The 365 points ranged on an imaginary meridian are known by the special names they have been given.

Figure 3: Now kept among the collection of the museum of Berlin, this document depicts a half naked body marked with numerous dots. Explanatory notes are in the language of Uigur.

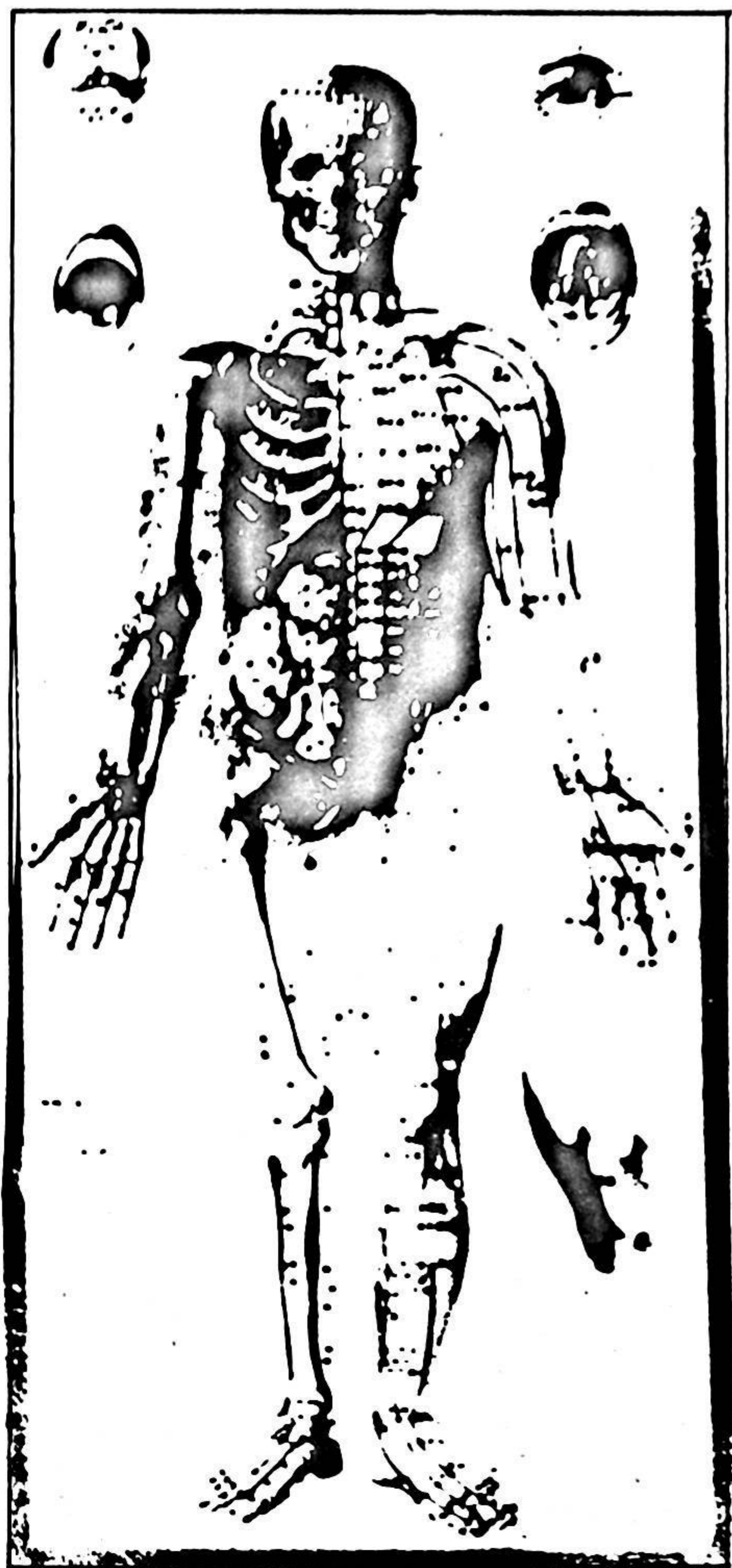
Figure 4: This document depicts a similar figure. Looking at these figures one feels no doubt that the dots with which the bodies have been marked are points of acupuncture.

Figure 5: This has been taken from 'Huang Fumi', one of the earliest works on acupuncture written in China between 256-260 B.C.

The meaning of such explanatory notes as the third and the fourth figures have been provided

with have barely been deciphered. Part of the meaning of such notes as the fourth figure is provided with is as follows:

(1) On the head..... (*) (2) On the breast, on the hands..... (**) (4-7) In case of fever..... (***) Two fingers below the heart.

A carving that was found in 1979 in excavations carried out in Song-Tiasang is supposed to depict the first illustration of an acupuncture operation.

Figure 6: This figure shows a man (whose body resembles that of a bird) in the act of inserting a needle into the body of a patient. A closer examination of this figure reveals the fact that the practitioner, a man with a high nose and an original clothing, is an Uigur Turk. This is itself proof that acupuncture was first practised by a Turkish doctor.

These documents bring home the verifiable suggestion that the Uigur Turks practised acupuncture earlier than the Chinese.

It has been pointed out already that ancient Chinese sources refer to the Uigur motherland as the country in the west. The Chinese now call the same region 'the Sincang Uigur Independent Territory'. Such antique sculptures and paintings as have been unearthed in archaeological excavations carried out along the Silk Road depict diverse human figures that are easily identifiable as Chinese or Turkish. Chinese archaeologists have described in detail the physical characteristics and dressing habits of the respective races. The Uigur man has a high nose, a heavy and black beard, and wears a clothing similar to the one worn by the Oghuz Turks.

In 1960 the Chinese government formed a research group (of which I was a member) with a view to having the Uigur medical science investigated. Later, this group disunited and a new group led by a Chinese scientist was formed in 1979, the year in which the Grand Chinese Encyclopedia was prepared. During their researches, the members of this group visited several museums and supervised numerous archaeological excavations. They finally gave to the Research Center a written account of their researches, under the title of 'A Short History of Uigur National Medicine'. I would like now to reproduce certain parts of the said account.

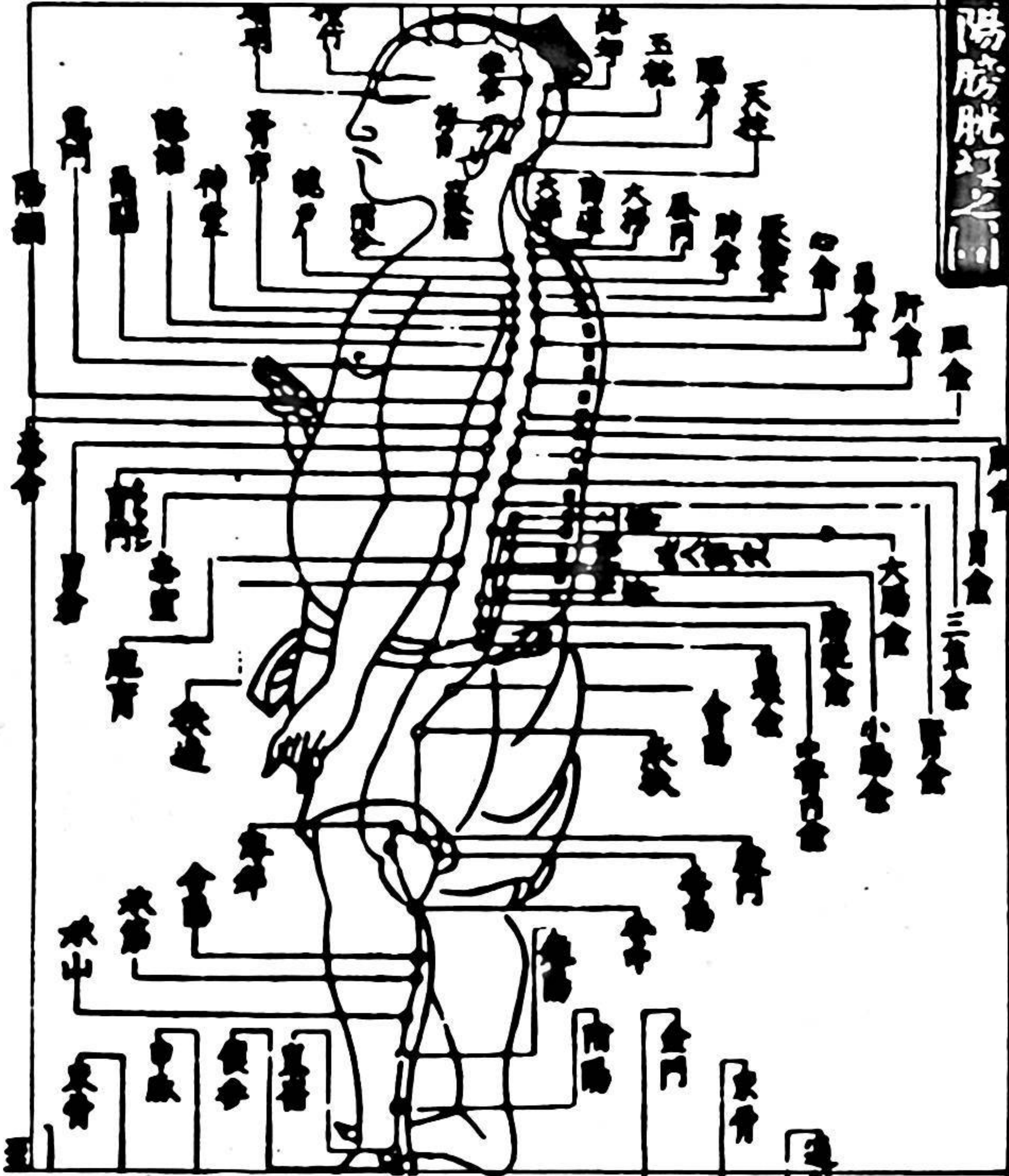
A— "In the Chinese ancient Medical History book, Huan-Yuanzey's chapter on Western Co-

untry is recorded a paragraph saying; They had also made bone needles to use in treatment".

足太陽膀胱經之圖

needle made of bone that had been unearthed in an excavation carried out at Timasar. It is an es-

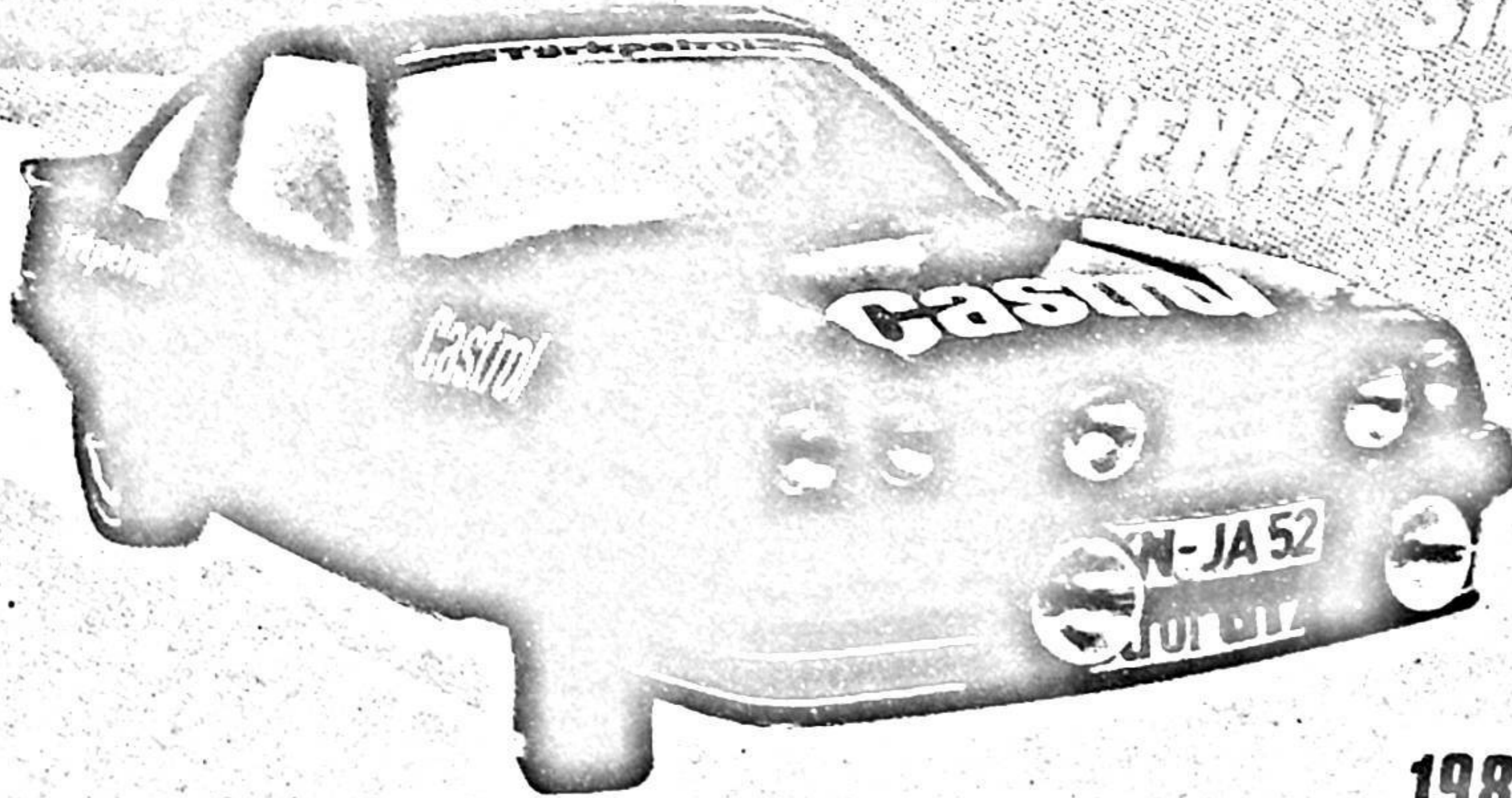
B— "Some stone instruments like sharp scrapers, stone plate and bone needles were found in a archaeological excavation and Jimsar, Guchong, Hotan and Turfan districts".

C— "There were also found some bone needles and a stone instrument in Jimsar on a archaeological excavation in 1983".

As I was visiting Hotan in 1983, I was shown a

established fact now that such needles were used by Uigur doctors practising acupuncture.
(*) (**) (***) They can't be read in original book.

ŞAMPİYON MOTOR YAĞI

SİNDİ
YENİ AMBALAJINDA

TÜRKİYE RALLİ ŞAMPİYONLARI
ALİ BACIOĞLU VE METİN ÇEKER
TAVSİYE EDİLER

ÜLKER

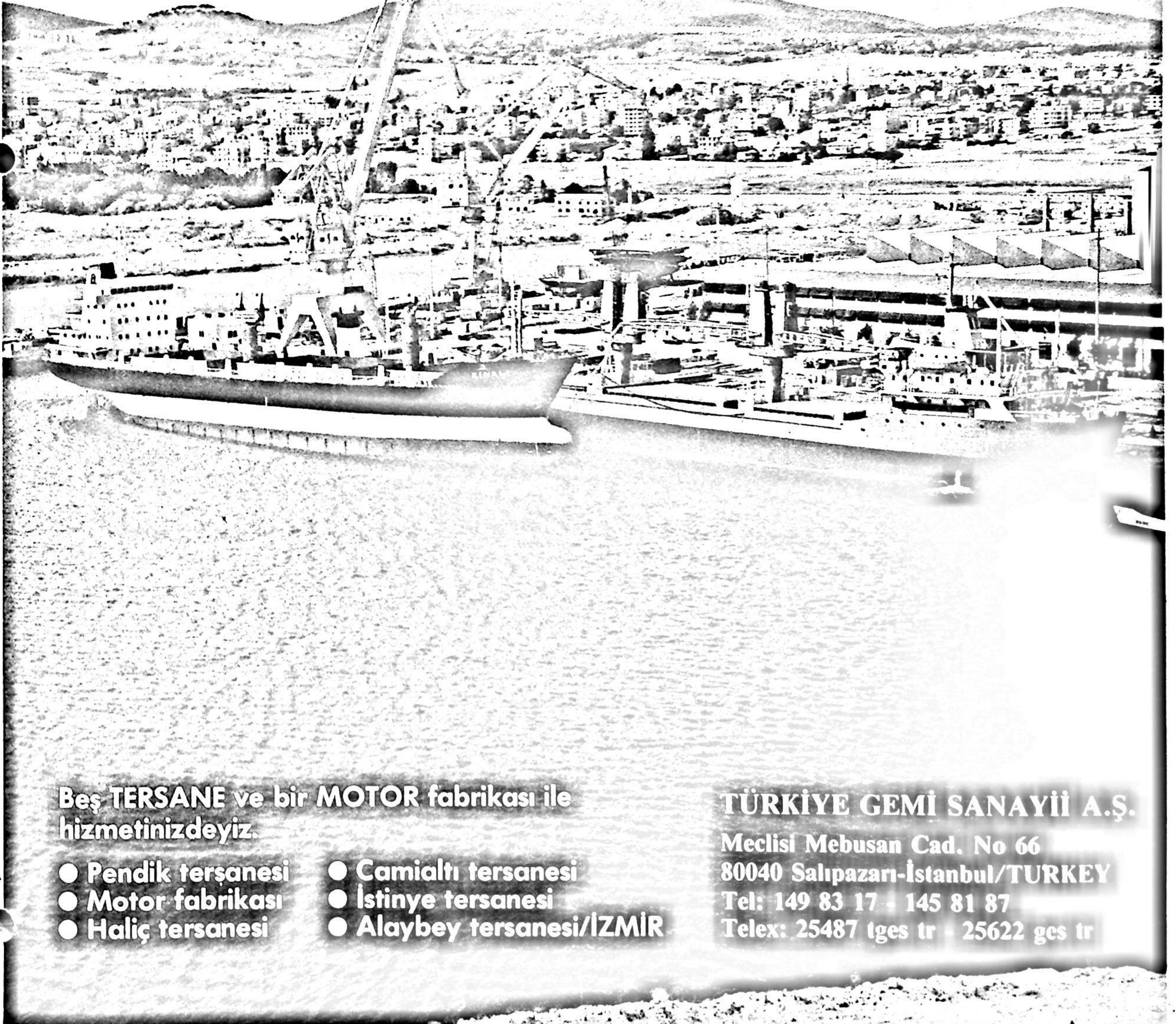
“Ülker’siz çay saati düşünülemez...”

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

TURKISH SHIPBUILDING INDUSTRY INC.

Gemi inşa sanayiinde Türkiye'nin en güçlü kuruluşu

- 75.000 DWT'a kadar her tip gemi imalatı
- 35.000 DWT'a kadar her tip geminin havuzlanması
- Su altı ve su üstü bakım ve onarım çalışmaları
- Her çeşit konstrüksiyon işleri ve
SULZER lisansı ile 2100 BHP gücüne kadar dizel motorları imalatı

Beş TERSANE ve bir MOTOR fabrikası ile
hizmetinizdeyiz.

- Pendik tersanesi
- Motor fabrikası
- Haliç tersanesi
- Camialtı tersanesi
- İstinye tersanesi
- Alaybey tersanesi/İZMİR

TÜRKİYE GEMİ SANAYİİ A.Ş.

Meclisi Mebusan Cad. No 66
80040 Salıpazarı-İstanbul/TURKEY
Tel: 149 83 17 - 145 81 87
Telex: 25487 tges tr - 25622 ges tr